

**УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
НИШ**

КАЗНА МАЛОЛЕТНИЧКОГ ЗАТВОРА

-ЗАВРШНИ МАСТЕР РАД-

Ментор:
Др Дарко Димовски

Студент:
Јелена Живковић М008/13

Ниш, 2014. године

САДРЖАЈ

УВОД	4
------------	---

ПРВИ ДЕО

1. МАЛОЛЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА	6
1.1. Појам малолетничке делинквенције	6
1.2. Основне карактеристике малолетничке делинквенције	7
1.2.1. Феноменолошке карактеристике малолетничке делинквенције	7
1.2.2. Етиолошке карактеристике малолетничке делинквенције	9

ДРУГИ ДЕО

1. КРИВИЧНОПРАВНИ СТАТУС МАЛОЛЕТНИКА	14
1.1. Опште напомене.....	14
1.2. Кривичноправни положај малолетника у праву РС	15
1.3. Алтернативне мере друштвеног реаговања на малолетничко преступништво	16
2. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЕЛА	19
2.1. Опште напомене.....	19
2.2. Сврха изрицања кривичних санкција малолетним почиоцима кривичних дела	20
2.3. Кривичне санкције према малолетницима у државама бившег југословенског правног простора	20
2.4. Кривичне санкције према малолетницима у праву Републике Србије	25
2.4.1. Васпитне мере.....	25
2.4.2. Мере безбедности.....	27
3. КАЗНА МАЛОЛЕТНИЧКОГ ЗАТВОРА	28
3.1. Међународни стандарди приликом изрицања казне малолетничког затвора.....	28
3.2. Казна малолетничког затвора у државама бившег југословенског правног простора .	35
3.3. Казна малолетничког затвора у праву РС	39
3.3.1. Појам и сврха казне малолетничког затвора	39
3.3.2. Услови за изрицање казне малолетничког затвора.....	41
3.3.3. Одмеравање казне малолетничког затвора и застарелост	44
3.4. Извршење казне малолетничког затвора	46
3.4.1. Установе за издржавања казне малолетничког затвора	47
3.4.2. Пријем малолетника у завод	48

3.4.3. Упознавање личности малолетника, појединачни програм за поступање и разврставање малолетника	49
3.4.4. Разврставање малолетника у одељења и категорије.....	51
3.4.5. Положај малолетника у казнено-поправном заводу	52
3.4.6. Погодности малолетника у заводу и изван завода.....	58
3.4.7. Дисциплински преступи, мере и поступак према малолетнику.....	58
3.4.7.1. Дисциплински преступи	59
3.4.7.2. Дисциплинске мере	60
3.4.7.3. Дисциплински поступак	61
3.5. Отпуст и условни отпуст малолетника из завода	61
3.6. Дејство и евиденција о казни малолетничког затвора	63
3.7. Постепнална помоћ малолетнику након издржане казне малолетничког затвора.....	63

ТРЕЋИ ДЕО

ЕМПИРИЈСКИ ПРИСТУП.....	66
1. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА	66
1.1. Опис и предмет истраживања.....	66
1.2. Циљ и значај истраживања	67
1.3. Узорак и методи коришћени током истраживања.....	68
1.4. Хипотезе које су проверене истраживањем	68
1.5. Резултати истраживања	69
ЗАКЉУЧАК	78
ЛИТЕРАТУРА	80

УВОД

Криминалитет малолетника, као друштвено негативно понашање, озбиљан је проблем са којим се сусреће савремено друштво, те заузима значајано место у систему друштвеног реаговања. Специфична биолошка, психолошка, социјална својства малолетника, одвајају криминалитет ове категорије од криминалитета одраслих, као и целокупан систем реаговања на њихово криминално понашање. Наиме, ради се о малолетним особама које су починиле кривично дело, због чега је против њих покренут поступак и изречена им је нека кривична санкција. За означавање ове појаве користи се велики број термина, а о томе шта је малолетничка делинквенција постоје бројна и различита схватања. Такође, криминалитет малолетника предмет је и изучавања бројних наука: кривичног права, криминологије, психологије, социологије, педологије.

На појаву малолетничког криминалитета утичу првенствено сви они криминогени фактори који утичу на појаву криминалитета уопште, али постоје и одређени специфични фактори, с обзиром на специфична својства малолетника. Васпитање и интернализација културних, религиозних и обичајних норми за понашање је ствар породице и породичног васпитања, а држава и њени органи социјалне контроле имају за задатак да помогну родитељима у остваривању тих задатака. При томе, није безначајан утицај школе, вршњачких група и мас медија, те ове институције и представљају најзначајније егзогене факторе који утичу на настанак криминалног понашања малолетника. Међутим, не могу се никако занемарити ни фактори везани за личност малолетних делинквената услед сложене интеракције биолошких, психолошких и социјалних фактора у периоду адолесценције.

Бројна истраживања спроведена у области малолетничке делинквенције указују на пораст малолетничке делинквенције последњих година, те је једно од најзначајнијих питања у овој области адекватно реаговање на криминалитет малолетника. У систему кривичних санкција према малолетницима у праву Републике Србије предвиђене су три врсте санкција и то: васпитне мере, казна малолетничког затвора и мере безбедности.

Васпитне мере представљају примарни вид реаговања на малолетнички криминалитет, а основни циљ њихове примене је васпитање и усмеравање малолетника уз што мање елемената принуде. Са друге стране, казна малолетничког затвора је најтежа кривична санкција која се може изрећи малолетном починиоцу кривичног дела, и као таква изриче се само изузетно и онда када су за то испуњени законом предвиђени услови, а с обзиром на околности случаја није оправдано изрицање васпитне мере. Ова кривична санкција изриче се према малолетницима који су кривично дело извршили као старији малолетници (лица која су у тренутку извршења навршила 16, а нису навршила 18 година живота), а у време суђења нису навршили 21. годину живота, уколико су извршили кривично дело за које је законом прописана казна затвора преко пет година. Осим тога, да би изрицање казне малолетничког затвора било оправдано, неопходно је да због високог степена кривице, природе и тежине учињеног дела није оправдано изрицање васпитне

мере. Поред појачаног деловања на малолетника да више не врши кривична дела – специјална превенција, овом казном се утиче и на друге малолетнике да убудуће не врше кривична дела – генерална превенција. По форми ова кривична санкција је слична казни затвора која се изриче пунолетним извршиоцима кривичних дела, али је по циљевима који се њеним изрицањем постижу она блиска васпитним мерама. Основна правила којима је регулисано изрицање казне малолетничког затвора у праву наше земље је усклађено са бројним међународним стандардима УН-а и Савета Европе.

У наставку рада детаљније ће бити образложене све специфичности ове казне са материјалног аспекта, које се односе на услове за њено изрицање, правила за одмеравање казне, трајање казне и условни отпуст, као и осврт са пенитенцијарног аспекта, односно основна правила о њеном извршењу. Такође, у трећем делу рада биће приказани резултати истарживања о броју и врсти кривичних санкција које се изричу малолетницима, за временски период од 2006. до 2012. године, и анализирани појединачни случајеви изрицања казне малолетничког затвора од старне Вишег суда у Нишу, за наведени временски период.

ПРВИ ДЕО

1. МАЛОЛЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА

1.1. Појам малолетничке делинквенције

Малолетничка делинквенција је озбиљан проблем са којим се сусреће савремено друштво. Она има карактер негативне друштвене појаве, јер оставља тешке последице на друштво и његова добра. С обзиром на специфична биолошка, психолошка и социјална својства малолетника, малолетничка делинквенција се издваја из општег криминалитета и сврстава у посебну категорију, те се и кривични положај малолетника у правном систему разликује од положаја пунолетних лица.

У правној литератури користе се бројни изрази за означавање ове појаве - малолетничка делинквенција, преступништво, делинквентно понашање младих, васпитна запуштеност, морална посрнулоост и сл. Такође, постоје и бројна схватања о томе шта се под појмом делинквенције подразумева. Томе је, пре свега, допринела сложеност самог феномена и његово различито правно регулисање у појединим земљама. Значајног удела има и чињеница да се овом појавом, осим кривичног права, бави већи број наука и научних дисциплина и области, које је из свог угла и на различит начин одређују (Јашовић, Ж., 1983:43). Сва се та схватања могу поделити на шира и на ужа схватања.

Према *ширем схватању*, малолетничку делинквенцију чине сви облици девијантног понашања, од предделинкветних понашања до оних инкриминисаних у позитивном праву. Поред кршења кривичних и других правних норми, појам делинквенције или преступништва малолетника обухвата и понашања супротна моралним нормама у једном друштву (Миладиновић, В., Константиновић – Вилић, С., Ђурђић, В., 1992:12). Оваквим дефинисањем појма малолетничке делинквенције тежи се установљавању широког спектра понашања младих, од предузимања радњи које су законом предвиђене као кривична дела, до делинквентног понашања као што је скитање, пушење у школи, бежање од куће и из школе, беспосличење. Имајући у виду овакво појмовно одређивање, сматра се да су термини *преступништво* и *делинквенција* веома погодни да обухвате сва девијантна понашања малолетника, које не треба сматрати криминалцима, већ лицима према којима, с обзиром на карактеристике развојног доба у коме се налазе, треба примењивати третмане и мере преваспитања (Константиновић – Вилић, С., Костић, М., 2009:222).

Према *ужем схватању*, малолетничка делинквенција обухвата сва она понашања малолетника која су у кривичном законодавству инкриминисана као кривична дела. Оваквим дефинисањем малолетничке делинквенције, извршено је разграничење између **кривичних дела** која врше малолетници, као друштвено најопаснијег облика понашања, и

других, блажих облика понашања, која, према својим карактеристикама, одступају од нормалног и друштвено прихватљивог облика понашања омладине, те се сврставају у тзв. **предделинквентна стања.**

1.2. Основне карактеристике малолетничке делинквенције

1.2.1. Феноменолошке карактеристике малолетничке делинквенције

Малолетничка делинквенција је друштвено најопаснији облик понашања малолетника, којим се угрожавају основне друштвене вредности и норме понашања. С обзиром на степен друштвене опасности малолетничке делинквенције, ради успешне борбе против ове појаве, неопходно је познавање његових облика манифестовања, структуре и структуралних промена, обима и динамике. Управо, изучавањем појавних (спољних) облика кривичних дела, пре свега обимом, структуром и структуралним променама и динамиком криминалитета малолетника бави се криминална феноменологија.

Нажалост, малолетничка делинквенција је, по свом обиму, веома заступљена у укупном криминалитету у великом броју земаља, а резултати истраживања ове појаве показују да је у многим земљама последњих година у сталном порасту. Тако је, на пример, у Сједињеним Америчким Државама само током 2000. године било ухапшено 2,4 милиона малолетника, што представља око 10% укупне малолетничке популације у САД-у (Димовски, Д., Мирић, Ф., 2013:3). Обим малолетничке делинквенције у већини земаља креће се од 15-20%, а у неким земљама он досеже и до 45% укупног криминалитета, што је у великој диспропорцији са заступљеношћу ове старосне категорије у општој популацији (Константиновић – Вилић, С., Костић, М., 2009:225).

Веома је важно истаћи да је заступљеност малолетница у укупном криминалитету малолетника много мања у односу на делинквенте мушког пола, те се може рећи да је криминалитет малолетника у највећем броју случаја у ствари криминалитет дечака. На основу статистичких података може се закључити да је у дужем временском периоду и у већини земаља учешће малолетница у вршењу кривичних дела у обиму 5-11% и да не показује тенденцију повећања (Миладиновић, В., Константиновић – Вилић, С., Ђурђић, В., 1992:29). Разлог томе је разлика у биопсихичком развоју малолетника мушког и женског пола у доба адолесценције, као и утицај патријархалних схватања и обичаја. Још у периоду одрастања и сазревања околина је та која намеће одређене улоге како дечацима, тако и девојчицама. Тако су дечаци слободнији, независнији, много им се више допушта, док се од девојчица захтева да буду послушне и покорне, уче се „кућним пословима“. Ипак, истраживања су показала да се девојчице много више девијантно понашају: скитају, беже од куће, склоне су проституцији, него што врше кривична дела.

У погледу структуре малолетничке делинквенције, бројна истраживања су показала да доминира имовински криминалитет, тј. да малолетници у већем обиму врше кривична дела против имовине од других кривичних дела. Поред тога, заступљени су и други облици криминалног понашања малолетника, као што су: трговина оружјем, препродаја дроге, туче, као и кривична дела против живота и тела, и то убиства, убиства у покушају и тешке телесне повреде. Приликом вршења кривичних дела, карактеристично је дрско и безобзирно понашање, испољавање агресије и насиља, вандализам и безразложно уништење имовине.

У Сједињеним Америчким Државама, према подацима Министарства правосуђа САД-а, најбројнија кривична дела која врше малолетници су имовинска кривична дела, и то крађе, разбојничке крађе, крађа моторног возила, подметање пожара. Осим тога, међу категоријом малолетних починилаца бројна су и кривична дела са елементима насиља, најчешће убиства, силовања и тешке телесне повреде.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Имовинска кривична дела	26,1%	25,9%	25,9%	24,2%	22,3%	20,4%
Крађа	27,4%	26,9%	27,1%	25,0%	22,5%	20,9%
Разбојничка крађа	25,6%	25,5%	25,4%	23,8%	22,1%	20,1%
Крађа моторног возила	25,1%	24,9%	25,4%	24,3%	22,0%	21,1%
Подметање пожара	48,1%	47,0%	45,8%	43,7%	40,4%	41,7%
Кривична дела са елементима насиља	16,4%	16,2%	16,1%	14,8%	13,7%	12,7%
Убиство	9,5%	9,9%	9,7%	9,4%	9,0%	7,8%
Разбојништво	27,7%	27,1%	27,2%	25,0%	24,2%	22,3%
Силовање	14,7%	15,4%	14,7%	14,5%	14,3%	14,4%
Тешка телесна повреда	13,5%	13,2%	13,0%	11,9%	11,0%	10,2%

Табела 1. Процентуално изражено учешће малолетних учинилаца кривичних дела у извршењу наведених дела, за период од 2006. до 2011. године у Сједињеним Америчким Државама¹

Оно пак што је видљиво у свим досадашњим статистичким показатељима, од када се оне воде у свету и код нас, показује да је једно од универзалних феноменолошких обележја малолетничке делинквенције, заправо, високо учешће и учесталост имовинског криминалитета. Тако и у структури кривичних дела малолетника у Србији доминирају дела против имовине, као и крвни деликти, јер, готово четири од пет кривичних дела која изврше малолетници припада једној од ових двају категорија (Николић, З., Симеуновић-Патић, Б., 2006:6).

¹ Доступно на: http://ojjdp.gov/ojstatbb/ezaucr/asp/ucr_display.asp, приступљено 21.07.2014. године

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кривична дела							
Против имовине	1033	1271	1424	1091	960	1305	1316
Против живота и тела	212	318	321	375	208	289	263
Против јавног реда и мира и правног саобраћаја	41	70	144	217	167	305	329
Против здравља људи	94	93	106	94	91	138	146
Против безбедности јавног саобраћаја	58	81	78	70	60	76	67
Против полне слободе	19	27	31	38	17	33	18
Против слободе и права човека и грађана	12	18	14	15	22	30	47
Против привреде	11	19	12	11	9	16	5
Остала кривична дела	86	99	99	91	106	98	111

Табела 2. Број изречених кривичних санкција према малолетницима за извршена кривична дела у периоду 2006. до 2012. године, на нивоу Републике Србије, према врсти учињеног дела²

1.2.2. Етиолошке карактеристике малолетничке делинквенције

Етиологија малолетничке делинквенције проучава се у оквиру етиологије криминалитета уопште. У том смислу, значајно је нагласити да на појаву малолетничке делинквенције делују, пре свега, они криминогени фактори који делују на појаву криминалитета уопште. Међутим, с обзиром на то да се ради о категорији делинквената који се по својим биолошким, психолошким и социјалним својствима разликују од пунолетних лица, потребно је истаћи деловање и одређених специфичних криминогених фактора, фактора социјалне средине и оних везаних за личност малолетника.

Младост је раздобље живота када долази до најинтензивнијег развоја когнитивних (спознајних), емотивних и конативних (вољних) способности, када се стичу различита сазнања и усвајају различите навике, ставови и вредности. Током ових година живота појединци се суочавају са бројним задацима који се пред њих стављају, а један од најзначајнијих захтева је изградња сопственог идентитета и личности. Међутим, током одрастања млади наилазе на различита искушења, која их могу скренути са правог пута, када они почињу да беже из школе, скитају, односно њихово понашање постаје девијантно, а у одређеним случајевима почињу и да врше кривична дела. Уз различите

² Доступно на:

http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/24/97/SB-577_Maloletni_uciniociKD.pdf, приступ 25.07.2014. године

чиниоце који утичу на појаву делинквентног понашања, треба истаћи да је несклад између личних интереса и тежњи младих са једне стране, и друштвено прихваћених стандарда понашања, са друге стране, један од најчешћих узрока девијантног понашања малолетника. Дакле, читав низ индивидуалних и друштвених чинилаца може утицати на појаву друштвено неприхватљивог понашања. Управо, проучавањем основних узрочника криминалитета, и то макро и микро узрока, бави се криминална етиологија³.

Бројни су фактори који утичу на појаву малолетничке делинквенције, али се сви они могу сврстати у две основне категорије:

- фактори социјалне средине (егзогени фактори): породица, школа и образовање, утицај делинквентних група, слободно време, утицај средстава масовне комуникације;
- фактори везани за личност делинквента (ендогени фактори).

Породица. Како бројни социолози наводе, породица представља „камен темељац“ једног друштва, основну јединицу у којој се одвија процес васпитања и социјализације младих. У том смислу, као друштвена заједница, породица има вишеструке обавезе и функције када су у питању млади, њихов развој и формирање. У њој се стичу основи моралног, интелектуалног, емотивног, физичког и радног васпитања. Када у породици преовлађује позитивна атмосфера, љубав, поштовање, а путем интеракције међу њеним члановима, врши се процес социјализације детета, дете се учи формирањем позитивних ставова, усваја позитивне друштвене вредности. Све то у значајној мери утиче на формирање личности детета и одређује његово друштвено-морално понашање. Са друге стране, породице које су дефицијентне и деградиране имају велики утицај на појаву малолетничке делинквенције.

Дефицијентна (непотпуна) породица има негативни одраз на њено функционисање. У зависности од тога којим је чиниоцима условљена, и последице непотпуности породице могу бити различите. Па тако, када је разлог разорености породице смрт неког од родитеља, неповољно дејство је слабије. Међутим, када је разлог за раздор у породици субјективна слабост родитеља, као што је развода или напуштање породице, тада су негативне последице по децу и њихов развој много теже. Код деце се јавља осећање одбачености, усамљености, фрустрираности, што може да доведе до делинквентног понашања.

Деградирана породица (породица са лошим породичним односима) се јављају као значајан криминогени фактор. То су, пре свега, оне породице које карактеришу лоши породични односи међу њеним члановима, сталне свађе, али и тешка материјална ситуација, алкохолизам, који доводе до разора и деградације породице. У таквим породицима, изостаје позитиван утицај на најмлађе чланове, деци се не пружа потребна пажња и љубав, код њих се не развијају позитивне навике и схватања. Лишена позитивног

³ Криминална етиологија је део криминологије који проучава опште узроке криминалитета као масовне друштвене појаве и појединачне, посебне, непосредне узроке, услове и поводе јављања криминалног понашања (криминогене факторе).

утицаја, таква породица пружа сопственој деци само негативне узоре, па се стога код њих развијају негативна лична својства, тежње и схватања, која тешко погађају њихову личност (Милутиновић, М., Алексић, Ж., 1989:53). Стога, породице са оваквим карактеристикама имају значајан утицај на појаву малолетничке делинквенције.

Школа и образовање. Школа, као организована друштвена институција за васпитање и образовање, представља значајан фактор социјализације (Констанитновић-Вилић, С., Костић, М., 2009:374). С обзиром на значај школе у развоју личности детета, она се такође уско повезује са појавом малолетничке делинквенције. Различити недостаци у образовању деце, моралног уздицања, развијања културних, радних навика младих могу имати негативан утицај на њихово понашање.

Преобимност и неадекватност школског градива, назанимљив садржај, неадекватна селекција професора, доводи до немогућности прилагођавања таквим условима међу појединим ученицима, те се код њих ствара одређена врста отпора према школи и учењу. Како нису у могућности да прате наставу, они постају насилни у школи према другим ђацима и професорима, починју да беже из школе, скитају, а у одређеном броју случајева почињу и да врше кривична дела.

Што се образовања као криминогеног фактора тиче, постојала су различита схватања о односу ове две појаве. Некада се сматрало да је недостатак образовања и неписменост представљају значајан криминогени фактор. Међутим, бројна истраживања су показала да се ниво криминалитета није смањивао са повећањем писмености младих. У савременој литератури преовлађује схватање да однос криминалитета и образовања треба посматрати у склопу свих друштвених услова и друштвене структуре.

Утицај делинквентних група. Један од значајних фактора у вршењу кривичних дела је и однос малолетника према другим људим (породица, пријатељи...) и институцијама (школа, црква...). Лице које је остварило јаку везу, тј. однос са позитивним узорима и институцијама је мање вероватно да ће вршити кривична дела, него неко ко нема такве јаке везе (Briggs, S., 2009:197). У вези са тим, једна од основних потреба која се јавља код младих је потреба за дружењем и укључивањем у друштвени живот заједнице, кроз припадање одређеним друштвеним групама. Када те друштвене групе промовишу и негују позитивне вредности и циљеве, понашање које је у складу са моралним и општеприхваћеним нормама једног друштва, тада се и код младих развијају позитивни ставови и вредности, те се може говорити о задовољавајућем утицају дате друштвене групе. Међутим, када се млади прикључују и идентификују са девијантним групама, те њихово понашање постане обележено насиљем и агесијом, такво укључивање проузрокује понашање које прераста у делинквентно, и постаје претња широј, друштвеној заједници. Својим идеализирањем криминалаца, прокламовањем негативних друштвених вредности и непоштовањем друштвено прихватљивих норми понашања, те групе имају штетни утицај на младе који покашавају да им се приклоне, тј. делују као „криминална инфекција“.

Слободно време. Начин коришћења слободног времена може имати одређени утицај на појаву малолетничке делинквенције. Стално повећање слободног времена захтева и његову добру организацију, под којом се подразумева испуњавање слободног времена спортским активностима, шетњом, бављењем неким ручним радом, неким хобијем, као и неким растеређујућим активностима као што су слушање музике, одлазак у биоскоп, читање књиге. Међутим, уколико се слободно време не осмисли на адекватан начин, то може довести до беспосличења и ленчарења младих, који почињу да предузимају разне делинквентне радње, као облик превазилажења досаде. Ипак, слободно време се не може као такво сматрати основним фактором малолетничке делинквенције, већ оно долази до изражаја као криминогени фактор у садејству са другим факторима који доводе до делинквентног понашања младих.

Утицај средстава масовне комуникације. Основна сврха средстава масовне комуникације, односно масовних медија, јесте обавештавање грађана о најзначајнијим социјалним питањима и другим догађајима. Извештавањем о криминалитету, масовни медији имају огроман утицај у формирању ставова и мишљења о овој негативној друштвеној појави. Какав ће тај утицај бити у великој мери зависи и од особина личности појединца. Када се ради о појединцима који су подложнији утицајима (сугестибилнији) као што су деца и млади, извештавање масовних медија може имати негативне последице, јер се деца врло често поистовећују са криминалцима, копирајући и њихово криминално понашање у потпуности. Детаљно приказивање сцена насиља и убистава, начина извршења кривичних дела, сензационалистички приступ приказивању појединих случајева криминалног понашања делују на сугестибилну личност у смислу прихватања и имитације таквог понашања, а не у смислу одбацивања и осуде (Констанитновић-Вилић, С., Костић, М., 2009:385). Овакви садржаји, који се преносе путем масовних медија, подстичу негативне тенденције и жеље малолетника, те ће такав садржај утицати на њихово девијантно или делинквентно понашање.

Фактори везани за личност делинквента. Ендогени фактори такође могу имати одређени утицај на девијантно и криминално понашање малолетника, а разлог томе је сложена интеракција биолошких, психолошких и социјалних фактора у периоду адолесценције. На психолошком плану, за период адолесценције карактеристична је осетљивост и релативно брза промена расположења. Услед недовољне емоционалне зрелости и самосталности реакције су под већим утицајем нагона. Осим тога, врло често долази до неусклађености између физичког и психичког развоја малолетника, што може да допринесе девијантном понашању. Такође, некада постоји слабија воља, подложност спољним утицајима, што може имати значај у понашању које се коси са социјалним или законским нормама (Ћирић, З., Димитријевић, Б., 2009:110).

Бројна истраживања узрока малолетничке делинквенције указују на следеће особине личности малолетних делинквената: нижи ниво интелигенције од неделинквената; психопатске црте личности (егоцентричност, самопрецењивање, недостатак одговорности, емоционална лабилност); агресивност и недостатак мотива за рад, дисциплину; недостатак позитивних ставова према средини у којој живе, почевши од

родитеља до друштвених институција; вршење кривичних дела ради забаве. Са друге стране, код малолетних преступница уочена је егоцентричност, недостатак одређених циљева и планова за будућност, сугестибилност, поводљивост, интровертност и отежана адаптација, неуротичност, патолошка лажљивост, импулсивност (Миладиновић, В., Константиновић – Вилић, С., Ђурђић, В., 1992:108). Ипак, неопходно је истаћи да карактеристике личности малолетних преступника не могу непосредно да узрокују малолетничку делинквенцију, али имају огромни утицај на реаговање малолетника на различите друштвене прилике, те посредно и на њихово девијантно или делинквентно понашање.

ДРУГИ ДЕО

1. КРИВИЧНОПРАВНИ СТАТУС МАЛОЛЕТНИКА

1.1. Опште напомене

У оквиру општег криминалитета, а с обзиром на специфичности везане за биолошка, психолошка и социјална својства малолетника и њихов недовољни ментални развој, малолетничка делинквенција се одваја као посебна категорија. Ову негативну друштвену појаву карактерише низ посебних феноменолошких и етиолошких карактеристика, које је и одвајају од криминалитета одраслих. Због честе незрелости или недозрелости на емоционалном и социјалном плану понашање овог дела популације одступа од друштвено прихватљивих стандарда, те представља одређену врсту асоцијалног понашања, а у одређеним случајевима и кршење кривичноправних норми. Међутим, овакво понашање малолетника није увек резултат њихове јасно дефинисане криминалне воље. У већини случајева, услед недовољне биопсихичке и социјалне зрелости, долази до урушавања система вредности и морала код малолетних лица, што заједно у коначном доводи до њиховог преступничког понашања.

Све ове чињенице узимају у обзир савремена законодавства приликом регулисања положаја малолетника у кривичном законодавству, те се и друштвена реакција према малолетницима разликује, што за резултат има посебан кривичноправни статус ових лица. Такав приступ неминовно се одражава на начин утврђивања кривице малолетника, на избор кривичних санкција које му се могу изрећи, на дефинисање сврхе мера које се према малолетнику примењују, али и на специфичности кривичног поступка и начина извршења кривичних санкција изречених овим лицима (Кнежевић, С., 2010:25).

Својство малолетника се у кривичном праву одређује превасходно на основу узраста. У складу са тим, у кривичноправном законодавству највећег броја земаља, постављају се старосне границе којима се категорија малолетних лица издваја у односу на категорију пунолетних лица, док се утврђивањем доње границе малолетства постављају границе кривичне одговорности.

Минимални узраст за кривичну одговорност је и један од општих принципа *Минималних стандарних правила за малолетничко кривично правосуђе (тзв. Пекиншка правила)*⁴, која предвиђају да та граница мора буде постављена тако да одговара емотивној, интелектуалној и менталној зрелости малолетника. То значи да се приликом постављања граница мора размотрити да ли дете може да одговори моралним и

⁴ Резолуција УН број 40/33 – Минимална стандардна правила за малолетничко правосуђе (тзв. Пекиншка правила) од 29.11.1985. године

психолошким елементима кривичне одговорности, односно да ли се дете, по природи своје индивидуалне способности расуђивања и разумевања, може сматрати одговорним за, у суштини, антисоцијално понашање⁵.

1.2. Кривичноправни положај малолетника у праву РС

Кривичноправни положај малолетника у праву Републике Србије регулисан је Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица⁶, чије се одредбе примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела, као и према пунолетним лицима када им се суди за кривична дела која су учинила као малолетници, као и на лица која су кривична дела учинила као млађи пунолетници (чл. 1 ст.1 и 2. ЗОМУКД). У том смислу, малолетником се сматра оно лице које је у време извршења дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година живота (чл. 3. ЗОМУКД), док лица до четрнаесте године имају кривичноправни статус детета и не могу бити кривично одговорна, те се против њих не може водити кривични поступак, нити се могу применити кривичне санкције, или друге кривичноправне мере.

У оквиру овако дефинисаних старосних граница, којима се успоставља разлика између категорије пунолетних, малолетних лица и деце, даље се могу, према узрасту учиниоца кривичног дела разликовати две категорије малолетника- млађи и старији малолетници. *Млађим малолетницима* сматрају се лице која су у време извршења дела навршила четрнаест, а нису навршила шеснаест година живота (чл. 3. ст. 2. ЗОМУКД). С обзиром на њихов узраст и степен душевне зрелости, а ради правилног развоја њихове личности и поновног укључивања малолетника у друштвену заједницу, овој категорији починиоца могу се изрећи само васпитне мере. *Старији малолетници* су лице која су у време извршења дела навршила шеснаест, а нису навршила осамнаест година (чл. 3. ст. 3. ЗОМУКД). Степен душевне развијености старијих малолетника је виши и приближава се душевној развијености пунолетних лица, те се под одређеним условима, овој категорији малолетника може, поред васпитних мера, изрећи и казна малолетничког тавора, али само изузетно.

Осим ових категорија малолетника, малолетничко кривично право примењује се и на још једну категорију лица – млађа пунолетна лица. *Млађим пунолетним лицима* сматрају се она лица која су у време извршења дела навршила осамнаест, а у време суђења – до доношења правноснажне пресуде у кривичној ствари, нису навршила двадесет једну годину живота (чл.3. ст. 4. ЗОМУКД). Медицина и психолошка наука су утврдиле да постоје посебна, специфична биопсихолошка и социјална стања код лица која су истина

⁵ *Права детета и малолетничко правосуђе - одабрани међународни инструменти*, књига бр.3, УНИЦЕФ, стр. 14

⁶ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, „Службени гласник РС“ бр. 85/05, у даљем тексту и ЗОМУКД

стекла законом предвиђену пунолетност (пословну способност) која указују на успорен или одложен процес њиховог сазревања (Јовашевић Д., 2010(а):76). Учиниоцу који је као пунолетан извршио кривично дело, а у време суђења није навршио двадесет једну годину, суд може изрећи било коју меру посебних обавеза, меру појачаног надзора од стране органа старатељства или меру упућивања у васпитно-поправни дом ако се, с обзиром на обележја његове личности и околности под којима је дело учинио, може очекивати да ће се овим васпитним мерама постићи сврха која би се остварила изрицањем казне. Млађем пунолетном лицу коме је изречена васпитна мера суд може, под условима предвиђеним овим законом, изрећи одговарајућу меру безбедности. (чл. 41. ЗОМУКД).

1.3. Алтернативне мере друштвеног реаговања на малолетничко преступништво

Услед изузетног пораста стопе малолетничке делинквенције, а имајући у виду основне циљеве борбе против малолетничке делинквенције – социјализација малолетника и поновно укључивање у друштвену заједницу, настала је потреба за применом неких алтернативних мера друштвеног реаговања, различитих од кривичних санкција које се изричу малолетним починиоцима кривичних дела. На тој идеји заснива се и концепт *ресторативне правде*, који омогућава да извршилац кривичног дела, оштећени и локална заједница заједно одлуче о конкретном друштвеном одговору на тачно одређено кривично дело (Димовски, Д., 2009:400).

Бројни су међународни документи који предвиђају могућност употребе алтернативних и диверзионих мера, чија је сврха смањивање могућности да преступник поново изврши неки преступ и помагање преступнику приликом друштвене интеграције (Димовски, Д., 2009:403). Један од најзначајнијих је свакако *Конвенција о правима детета*,⁷ коју је ратификовала наша земља, која предвиђа да ће Стране уговорнице настојати да теже када год је то могуће и пожељно да доносе различите мере за поступање са малолетним преступницима без спровођења кривичног поступка, при чему се морају у потпуности поштовати људска права и законска заштита (чл. 40. ст. 3). Такође, биће стављен широк спектар мера, као што су брига, усмеравање, надзор, правна помоћ, условно кажњавање, прихват, образовање, и програми, стручне обуке и друге алтернативе институционалној бризи како би се обезбедило да се са децом поступа на начин који одговара њиховој добробити и који је сразмеран акако околностима, тако и учињеном делу (чл. 40. ст. 4). Такође, примену алтернативних мера предвиђају и *Пекиншка правила*, која упућују на чињење напора да се створе програми локалних заједница као што су привремени надзор и усмеравање, обештећење и накнада штете жртвама (правило 11.4). Даље, *Стандардна минимална правила за алтернативне казнене мере* (тзв. Токијска

⁷ Конвенција УН о правима детета, од 20.11.1989 године, "Службени лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и "Службени лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97

правила)⁸ подстичу државе да развију широк спектар алтернативних мера, и то како оне мере које се доносе пре суђења, тако и оне које се доносе после изрицања пресуде, како би се обезбедила већа флексибилност у складу са природом и тежином учињеног преступа, с личношћу и пореклом преступника, са заштитом друштва, као и да би се избегло непотребно коришћење затворске казне (правило 2.3). Такође, Токијска правила предвиђају и да у колико преступник прекрши услове које треба да поштује у оквиру преимењене алтернативне мере, надлежни орган може установити неку другу алтернативну меру, што указује на то да није неопходна замена алтернативне мере затворском казном. Овакво решење показује тежњу УН-а да се избегне примена институционалних мера и појача осећај одговорности код малолетних преступника и да им се пружи неопходна психолошка и друштвена помоћ како би ојачали везу са заједницом и њихову реинтеграцију у друштво. Основни циљ овакве регулативе је да се друштвена заједница више укључи у управљање кривичним поступком, не дискриминисавши никога на основу расе, боје, пола, доби, језика, вероисповести, политичког и другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовинског стања, места рођења или другог статуса (Димовски, Д., 2009:403).

У праву Републике Србије, ступањем на снагу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, а пратећи тенденције савремене криминалне политике присутне у многим земљама последњих деценија, начело супсидијарности примене кривичних санкција дошло је до изражаја у корист других, вансудских мера реаговања на криминално понашање малолетника. Целокупни приступ у новом Закону заснован је на пружању потребне подршке деци и младима, почев од превентивних активности за спречавање малолетничке делинквенције, па до запошљавања и осамостаљивања младих, односно њихову интеграцију у друштво након престанка мере (Крањц С., Вујошевић М., 2006:119). Елементи ресторативне правде су у овом Закону садржани у одредбама којима се предвиђа примена *sui generis* мера – васпитних налога, као посебних врста мера, и у одредбама о посебним обавезама, као врсти васпитних мера упозорења и усмеравања, или као делу извршења васпитне мере појачаног надзора (Ћопић, С., 2010:206).

Васпитни налози се одређују као мере које се изричу малолетним учиниоцима кривичних дела, од стране законом одређених органа, на основу услова прописаним у Закону, у циљу остваривања законом прописане сврхе, у интересу малолетног извршиоца кривичног дела и оштећеног лица (Радуловић Љ., 2008:27). Ради се о мерама превентивног карактера које се изричу како би избегло вођење кривичног поступка против малолетника, тј. како би се поступак обуставио уколико је већ покренут. Примарни циљ изрицања ових мера, поред поправљања штете нанете оштећеном, је реинтеграција малолетног учиниоца кривичног дела, уместо његово отуђење и изолација из друштва.

У нашем кривичном законодавству, предвиђено је да се према малолетном учиниоцу кривичног дела може применити један или више васпитних налога ако је

⁸ Резолуција УН број 45/110 - Стандардна минимална правила за алтернативне казнене мере (тзв. Токијска правила), од 14.12.1990. године

учинио кривично дело за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна (ЗОМУКД, чл. 5-9). Међутим, како би се васпитни налог применио неопходно је да малолетник призна извршење кривичног дела, а такође се узима у обзир и његов однос према делу и оштећеном. Под тим се подразумева да ли се малолетник каје што је починио то дело, као и да ли је спреман да се извини и надокнади штету која је настала предузимањем тог дела. Основна сврха изрицања васпитних налога је да се не покреће кривични поступак према малолетнику, или да се поступак обустави, односно да се применом васпитног налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела.

Васпитни налог према малолетнику може применити надлежни јавни тужилац или судија за малолетнике. Тако је у чл. 58. ст. 1. ЗОМУКД предвиђено да за кривична дела за која је прописана казна затвора до пет година или новчана казна јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка иако постоје докази из којих произлази основана сумња да је малолетник учинио кривично дело, ако сматра да не би било целисходно да се води поступак према малолетнику с обзиром на природу кривичног дела и околности под којима је учињено, ранији живот малолетника и његова лична својства. Ради утврђивања ових околности јавни тужилац за малолетнике може затражити обавештења од родитеља, усвојиоца, односно стараоца малолетника, других лица и установа, а кад је то потребно, може ова лица и малолетника позвати ради непосредног обавештавања. Он може затражити мишљење од органа старатељства о целисходности покретања поступка према малолетнику, а може прикупљање тих податка поверити и стручном лицу (социјалном раднику, психологу, педагогу, специјалном педагогу и др.) ако га има у јавном тужилаштву. Остављањем овакве могућности ЈТ начело опортунитета однело је превагу у односу на начело легалитета кривичног гоњења. Чл. 62. ст. 1. Закона прописује да јавни тужилац за малолетнике може одлуку о непокретању поступка из чл. 58. ст. 1. овог Закона условити пристанком малолетника и његових родитеља, усвојиоца или стараоца, као и спремношћу малолетника да прихвати и испуни један или више васпитних налога из чл. 7. ст. 1. тач. 1-3. овог Закона (Савић, С., 2007:47).

На основу свега наведеног, можемо закључити да је суштина изрицања васпитних налога примена мера васпитања, уместо кажњавања, како би се и остварила основна сврха изрицања кривичних санкција прописана чл. 10. ст. 1. ЗОМУКД, а то је да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног испособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу.

2. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

2.1. Опште напомене

Делинквентно понашање малолетника, којим малолетници крше норме кривичног права, нужно изазива организовану реакцију друштва. С обзиром на специфичност кривичноправног статуса малолетника и начин реаговања на делинквентно понашање малолетника карактеришу одређене специфичности. Иако је несумњиво да инструменти диверзионог кривичног модела у све већој мери чине средства друштвене реакције према малолетним делинквентима, кривично законодавство предвиђа и кривичне санкције које се под посебним условима могу изрећи малолетницима. Готово сва савремена кривична законодавства у систему кривично правних мера реаговања на криминалитет предвиђају и посебан систем малолетничких кривичних санкција који се у великој мери ослања на стандарде утврђене међународним актима (донетим у оквиру и под окриљем универзалне организације – УН и регионалне организације – Савета Европе) (Ђукић, Б., Јовашевић, Д., 2010:70). У складу са тим, одредбе о кривичним санкцијама које се могу изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела, а које по својој природи могу најбоље одговарати специфичностима малолетних учинилаца, регулисани су посебним законом, Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Три су основне врсте кривичних санкција које се могу изрећи малолетницима, на начин, у поступку и под условима који су предвиђени овим законом:

- a) васпитне мере,
- b) казна малолетничког затвора,
- c) мере безбедности (осим забране вршења позива, делатности или дужности).

То су законом предвиђене мере друштвеног реаговања према малолетним учиниоцима кривичних дела које изричу надлежни органи, с циљем заштите друштва од криминалитета кроз васпитање, преваспитање и правилан развој малолетника (Стакић, Ћ., 1995:92).

Од осталих кривичних санкција које познаје наше кривично право према малолетним учиниоцима кривичних дела не могу се изрећи:

- a) казне,
- b) судска опомена,
- c) условна осуда.

2.2. Сврха изрицања кривичних санкција малолетним почиоцима кривичних дела

Основна сврха малолетничких кривичних санкција одређена је двојако. Првенствено, њихова сврха је одређена у оквиру опште сврхе изрицања кривичних санкција одређене у чл. 4. Кривичног законика⁹ Републике Србије – сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством. Дакле, општа сврха малолетничких кривичних санкција је сузбијање свих врста, обилка и видова криминалитета (Јовашевић, Д., 2010(б):293). Са друге стране, у оквиру опште сврхе кривичних санкција, сврха кривичних санкција према малолетницима је да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу (чл. 10. ст. 1. ЗОМУКД). Дакле, приликом одређивања сврхе ових санкција, закон је ставио нагласак, тежиште на васпитање, преваспитање и правилан развој малолетника и то у виду специјалне превенције (Јовашевић, Д., 2008:74). У теорији се иситиче да су малолетничке кривичне санкције у првом реду мере помоћи, мере социјализације са што мање елемената принуде, ограничења права и слобода и репресије, а све више мере помоћи, бриге, надзора и откалањања и предупредивања сметњи и услова за њихов нормалан и несметан развој и сазревање (Јовашевић, Д., 2007:22). Међутим, иако кривичне санкције према малолетним извршиоцима имају првенствено специјално превентивни карактер, не може се у потпуности знемарити њихов принудни, ретрибутивни карактер, јер ипак њихова примена не зависи од воље малолетника, а по садржини се састоје у постављању одређених ограничења, забрана, условљавања и понашања малолетника по одређеним упутствима и налозима (Јовашевић, Д., 2010(б):293).

2.3. Кривичне санкције према малолетницима у државама бившег југословенског правног простора

Основна карактеристика савремених кривичних законодавстава готово свих земаља је, да се у оквиру општег система кривичноправних мера реаговања на криминалитет, посебно издваја систем кривичноправних мера реаговања на криминалитет малолетника, у виду посебног система кривичних санкција које се изричу малолетницима за извршена кривична дела. У том смилсу, у наставаку рада биће анализирани кривичне санкције према малолетницима у државама бившег југословенског правног простора.

⁹ Кривични законик, „Службени гласник РС“ бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013

1. СЛОВЕНИЈА. 2008. године донет је нови Казенски законик¹⁰ Републике Словеније, који је задржао на снази одредбе ранијег Казенског законика¹¹, које се односе на кривичноправни положај малолетника као извршилаца кривичних дела (чл. 375). КЗ РС предвиђа да се према малолетницима у узрасту од 14. до 16. године могу изрећи само васпитне мере (чл. 72. ст. 1), док се старијим малолетницима од 16. до 18. године живота поред васпитних мера, могу изрећи и новчана казна и казна малолетничког затвора (чл. 72. ст. 3). Такође, малолетним извршиоцима кривичних дела могу се, уз изречену васпитну меру, новчану казну или казну малолетничког затвора, изрећи и мере безбедности, осим мере забране вршења делатности.

Васпитне мере које се могу изрећи малолетницима су: укор (чл. 76), упутства и забране (чл. 77), надзор органа социјалног старања у трајању од једне до три године (чл. 78), упућивање у васпитни завод у трајању од шест месеци до три године (чл. 79), упућивање у преваспитни дом у трајању од једне до три године (чл. 80), упућивање у завод за оспособљавање (чл. 81).

2. ХРВАТСКА. Основни извор малолетничког кривичног права у Републици Хрватској је Закон о судовима за младеж¹². Овим Законом уређују се одредбе за младе починитеље кривичних дела (малолетнике и млађе пунолетнике) у материјалном кривичном праву, одредбе о судовима, о кривичном поступку и о извршењу санкција те прописи о кривичноправној заштити деце (чл. 1). У чл. 5. ЗСМ предвиђено је да се за почињена кривична дела малолетницима који су у време извршења дела навршили 14, а нису навршили 16 година живота (млађи малолетник) могу изрећи васпитне мере и мере безбедности, док се малолетницима који су навршили 16, а нису навршили 18 година живота, осим васпитних мера и мера безбедности може изрећи и казна малолетничког затвора, под условима предвиђеним овим законом. Основна сврха изрицања кривичних санкција према малолетницима ЗСМ је да се пружањем заштите, бриге, помоћи и надзора, пружањем општег и стручног образовања малолетног починиоца кривичног дела утиче на малолетника и његово васпитање, развој његове личности и јачање његове личне одговорности ради суздржавања од поновног вршења кривичних дела. Поред тога, сврха је и ових санкција као и кривичних санкција уопште да грађани поштују правни систем државе, да нико не учини кривично дело, а да онај који га је учинио више не понови такво дело (Јовашевић, Д., 2008:74).

Васпитне мере које се могу изрећи малолетницима према ЗСМ-у су: судски укор, посебне обавезе, појачана брига и надзор у трајању од шест месеци до две године, појачана брига и надзор уз дневни боравак у васпитној установи у трајању од шест месеци до две године, упућивање у дисциплински центар, упућивање у васпитну установу у трајању од шест месеци до две године, упућивање у васпитни завод у трајању од шест

¹⁰ Казенски законик Републике Словеније, „Урадни лист РС“ број 55/2008

¹¹ Казенски законик Републике Словеније, „Урадни лист РС“, број 63/94, 70/94, 23/99, 40/2004, 95/2004, у даљем тексту и КЗ РС

¹² Закон о судовима за младеж, „Народне новине Републике Хрватске“ број 84/2011, у даљем тексту и ЗСМ

месеци до три године, упућивање у посебну васпитну установу у трајању од најдуже три године (чл. 7. ст. 1).

Уз изречену васпитну меру или казну малолетничког затвора, малолетном учиниоцу кривичног дела може се изрећи и мера безбедности, осим мере забране обваљања позива, делатности или дужности (чл. 31).

3. БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА И РЕПУБЛИКА СРПСКА. У позитивном кривичном праву БиХ основни извор права кој садржи одредбе о малолетним учиниоцима кривичних дела је Кривични закон Босне и Херцеговине¹³, док је основни извор малолетничког кривичног права у Републици Српској Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступке Републике Српске¹⁴. У систему кривичних санкција које се могу изрећи починиоцима кривичних дела, посебно се издвајају кривичне санкције према малолетним извршиоцима и то: васпитне мере, казна малолетничког затвора и мере безбедности, што прописују и КЗ БиХ и ЗЗПДМ.

Млађим малолетником се у смислу чл. 3. ст. 1. ЗЗПДМ и чл. 80. ст. 2. КЗ БиХ сматра лице које је у тренутку извршења дела навршило 14, а није навршило 16 година живота, док се старијим малолетником сматра лице које је навршило 16, а није навршило 18 година живота (чл. 3. ст. 2. ЗЗПДМ и чл. 80. ст. 3 КЗ БиХ). Млађим малолетницима се може изрећи само васпитна мера, док се старијем малолетнику изриче васпитна мера, а само изузетно и казна малолетничког затвора, под условима предвиђеним законом (чл. 80. ст. 2. и 3. КЗ БиХ и чл. 30. ст. 2 ЗЗПДМ). Такође, малолетним извршиоцима кривичних дела се под законом предвиђеним условима може изрећи и мера безбедности. Према чл. 30. ст. 4. ЗЗПДМ судска опомена и условна осуда не могу изрећи малолетницима, док је у чл. 80. ст. 5. КЗ БиХ предвиђено да се малолетницима не може изрећи условна осуда. У оквиру опште сврхе кривичних санкција, сврха кривичних санкција према малолетницима је да се пружањем заштите, бриге, помоћи и надзора, као и обезбеђењем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, обезбеди васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило његово поновно укључивање у друштвену заједницу (чл. 31. ст. 1. ЗЗПДМ и чл. 81. КЗ БиХ).

Васпитне мере су основна кривична санкција која се изрише малолетним учиниоцима кривичних дела. У чл. 83. КЗ БиХ предвиђено је да се малолетнику могу изрећи следеће васпитне мере: дисциплинска мера упућивања у дисциплински центар за малолетнике, мера појачаног надзора од стране родитеља, усвојитеља или старатеља; у другој породици или од стране надлежног органа социјалне заштите, у трајању од једне до три године и заводске мере упућивања у васпитну установу у трајању од шест месеци до три године, у васпитно – поправни дом, у трајању од једне до пет година или у другу установу за оспособљавање. Са друге стране, у чл. 32. ст. 1. ЗЗПДМ предвиђене су следеће васпитне мере: мере упозорења и усмеравања - судски укор, посебне обавезе и упућивање

¹³ Кривични закон Босне и Херцеговине, „Службени гласник БиХ“ број 3/03, у даљем тексту и КЗ БиХ

¹⁴ Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступке Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“ број 10/2013, у даљем тексту и ЗЗПДМ

у васпитни центар, мере појачаног надзора од стране родитеља, усвојиоца или стараоца; у другој породици или од стране надлежног органа старатељства, у трајању од шест месеци до две године и заводске мере упућивања у васпитну установу, у трајању од шест месеци до две године, упућивање у васпитно – поправни дом, у трајању од шест месеци до четири године и упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање.

Према малолетнику се, уз изречену васпитну меру или казну малолетничког затвора, могу изрећи и мере безбедности осим мере забране вршења позива, делатности и дужности.

4. МАКЕДОНИЈА. У праву Републике Македоније одредбе којима је регулисан кривичноправни положај малолетних извршилаца кривичних дела садржане су у Закону за малолетничку правду¹⁵. ЗМП предвиђа да лица која у тренутку извршења дела нису навршила 14 година живота нису кривично одговорна, те се према њима не могу применити кривичне санкције предвиђене овим законом (чл.13). Млађим малолетником сматра се лице које је навршило 14 година, а није навршило 16 година живота, док се старијим малолетником сматра лице које је навршило 16, а није навршило 18 година живота (чл. 12). Овај закон разликује следеће кривичне санкције према малолетницима: васпитне мере, казне, мере безбедности и конфискација имовине и имовинске користи. ЗМП прописује да се млађим малолетницима може изрећи само васпитна мера (чл. 28. ст. 1), док се старијим малолетницима изричу васпитне мере, а изузетно и казна или алтернативна мера (чл. 28. ст. 2). Основна сврха изрицања васпитних мера, казни, алтернативних мера и прекршајних санкција је да се обезбеди заштита и помоћ малолетницима и да се обезбеди његово васпитање и преваспитање, као и да се утиче на малолетника да више не врши кривична дела (специјална превенција), као и да се утиче на друге малолетнике да не чине кривична дела (генерална превенција) (чл. 29). ЗМП изричито предвиђа да санкције које се изричу малолетницима треба да одговрају личности малолетника, тежини проузроковане последице кривичног дела и потребама васпитања, преваспитања, образовања и развоја ради обезбеђења заштите и интереса малолетника (чл. 30).

Васпитне мере које се могу изрећи малолетнику су: дисциплинске мере – укор или упућивање у центар за малолетнике, мере појачаног надзора од стране родитеља или старатеља; у другој породици и од стране органа старатељства, у трајању од једне до три године и заводске мере упућивања у васпитну установу у трајању од шест месеци до три године и упућивање у васпитно – поправни дом, у трајању од једне до пет година (чл. 31).

Најтеже кривичне санкције које се могу изрећи малолетном извршиоцу кривичног дела су казне, и то казна малолетничког затвора, новчана казна, забрана управљања моторним возилом одређене врсте или категорије и протеривање странаца из земље. Казне се могу изрећи само старијем малолетнику, и то онда када, с обзиром на тежину проузроковане последице и висок степен кривичне одговорности учиниоца, није

¹⁵ Закон за малолетничка правда, „Службен весник на РМ“ број 87/2007, у даљем тексту и ЗМП

оправдано изрицање васпитне мере. У чл. 58. ЗМП предвиђено је да се малолетнику могу изрећи следеће мере безбедности: обавезно психијатријско лечење у здравственој установи, обавезно психијатријско лечење на слободи и обавезно лечење алокохоличара и наркомана.

5. ЦРНА ГОРА. У праву Републике Црне Горе, одредбе које се односе на кривичноправни положај малолетника садржане су у Кривичном закону.¹⁶ Кривичне санкције које се према овом закону могу изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела су васпитне мере, казна малолетничког затвора и мере безбедности. У чл. 80 овог закона предвиђено је да се према лицу које у време извршења дела није навршило 14 година живота не могу применити кривичне санкције. Млађим малолетником се, у смислу чл. 81. ст. 1. сматра лице које у тренутку извршења дела навршило 14, а није навршило 16 година и према њему се може применити само васпитна мера. Старијим малолетником сматра се лице које је навршило 16, а није навршило 18 година и њему се за учињено кривично дело може изрећи васпитна мера, а само изузетно и казна малолетничког затвора, под условима предвиђеним овим законом (чл. 81. ст. 2). Малолетнику се не могу изрећи условна осуда и судска опомена (чл. 81. ст. 4). У оквиру опште сврхе кривичних санкција, сврха васпитних мера и казне малолетничког затвора је да се, пружањем заштите и помоћи малолетним учиниоцима кривичних дела, вршењем надзора над њима, стручним оспособљавањем и развијањем личне одговорности, обезбедило њихово васпитање, преваспитање и правилан развој.

Васпитне мере које се могу изрећи малолетницима су дисциплински мере – укор и упућивање у васпитни центар за малолетнике, мере појачаног надзора од стране родитеља, усвојоца или стараоца; од стране органа старатељства и уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање малолетника, у трајању од шест месеци до две године и заводске мере упућивања у васпитну установу, у трајању од шест месеци до две године, упућивање у васпитно – поправни дом, у трајању од једне до четири године и упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање.

Малолетнику коме је изречена васпитна мера или казна малолетничког затвора могу се, у смислу чл. 109, изрећи и мере безбедности, осим мере забране вршења позива, делатности или дужности.

¹⁶ Кривични законик Републике Црне Горе, „Службени лист РЦГ“ број 70/2003, у даљем тексту КЗ ЦГ

2.4. Кривичне санкције према малолетницима у праву Републике Србије

Малолетничко кривично право Републике Србије превиђа да се према малолентнику који је извршио кривично дело могу изрећи три врсте кривичних санкција, и то: васпитне мере, казна малолетничког затвора и мере безбедности.

2.4.1. Васпитне мере

Основна врста кривичних санкција које се изричу малолетницима и примарни вид супротстављања малолетничком преступништву су васпитне мере. ЗОМУКД предвиђа да је основна сврха изрицања васпитних мера да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолентика, на васпитање и правилан развој његове личности, као би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу (чл. 10. ст. 1). Дакле, закон наглашава потребу за оставривањем метода специјалне превенције. Индивидуализацијом третмана према малолетном извршиоцу, тежи се да се утиче на малолетника и развије његова личност како би он прихватио општеприхваћене друштвене норме понашања и убудуће не би вршио кривична дела. То је једини пут реинтеграције делинквентног малолетника у друштво (Кнежевић, С., 2010:42).

Приликом одмеравања да ли ће и коју васпитну меру суд у конкретном случају изрећи малолетном учиниоцу кривичних дела, а с обзиром на то да у посебном делу КЗ РС ни код једног дела није изричито предвиђена ниједна од васпитних мера, суд је овлашћен да примени ону меру којом се најбоље може остварити сврха њиховог изрицања. При том суд ће се посебно водити следећим околностима: зрелост малолетника, друга својства његове личности и степен поремећаја у друштвеном понашању, тежину дела и побуде из којих је дело учињено, средину и прилике у којима је малолетник живео, понашање након учињеног кривичног дела, а посебно да ли је спречио или покушао да спречи наступање штетне последице, накнадио или покушао да накнади причињену штету, да ли је према малолетнику раније била изречена нека кривична или прекршајна санкција, као и све друге околности које могу бити од утицаја за изрицање оне мере којом ће се најбоље постићи сврха васпитних мера (чл. 12. ЗОМУКД).

Све васпитне мере које су прописане у ЗОМУКД груписане су три категорије:

- 1) мере упозорења и усмеравања,
- 2) мере појачаног надзора,
- 3) заводске мере.

Мере упозорења и усмеравања. Мере упозорења и усмеравања представљају најблажу врсту васпитних мера које се изричу малолетницима, онда када је с обзиром на кривично дело које је малолетник починио, довољно таквим мерама утицати на личност малолетника, те није потребно применити трајније мере васпитања, нити институционални третман. Наше право познаје две врсте ових мера и то су: судски укор и посебне обавезе.

Судски укор је мера којом се малолетнику указује на непрохватљивост његовог поступка и састоји се у прекору који му се упућује онда када се из његовог односа према учињеном делу и његове спремности да не чини кривична дела убудуће може закључити да је довољно само прекорирти га. Дакле, ради се о морално-етичкој мери која је усмерена на поправљање лошег понашања малолетника.

Следећа врста мера упозорења и усмеравања су посебне обавезе. Суд може изрећи једну или више посебних обавеза малолетнику, онда када сматра да је одговарајућим захтевима и забранама потребно утицати на малолетника и његово понашање (чл. 14). ЗОМУКД предвиђа следеће посебне обавезе: извињење оштећеном, накнада проузроковане штете у оквиру сопствених могућности, редовно похађање школе или неизостајање са посла, оспособљавање за занимање које одговара његовим способностима и склоностима, волонтерско укључивање у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, укључивање у одређене спортске активности, подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавање од зависности изазване употребом алкохола или опојних дрога, укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту и поступање према програмима рада сачињеним у тим установама, похађање курсева за стручно оспособљавање или припрема и полагање испита којима се проверава одређено знање, немогућност напуштања места пребивалишта или боравишта без сагласности суда и посебног одобрења органа старатељства. Приликом избора посебне обавезе суд ће посебно водити рачуна о личности малолетника, приликама у којима он живи и ценити његову спремност да сарађује у њиховом извршавању.

Мере појачаног надзора. Мере појачаног надзора изричу се онда када је неопходно применити неку трајнију меру за васпитање и развој малолетника, уз стручну помоћ и надзор, а није потребно малолетничко потпуно издвајање из дотадашње средине (чл. 11. ст. 3). У поступак реализације мере појачаног надзора, поред стручних лица из центра за социјални рад, укључена су и друга стручна лица из просвете, здравства, саветовалишта, невладиних организација, едуковани појединци и сл (Константиновић-Вилић, С., Костић, М., 2011(а):156). Према ЗОМУКД све васпитне мере појачаног надзора подељене су у четири категорије и то: мере појачаног надзора од стране родитеља, усвојоца или стараоца; у другој породици; од стране органа старатељства и уз надзор уз дневни боравака у одговарајућој установи за васпитање и образовање малолетника. Васпитне мере појачаног надзора су релативно неодређеног трајања, јер је законом предвиђено да се изричу у трајању од шест месеци до две године, а суд накандно одлучује о њеном престанку, јер се не може унапред знати колико ће процес васпитања и развоја

малолетника трајати. Уз васпитну меру појачаног надзора суд може малолентнику изрећи једну или више посебних обавеза, предвиђених законом (чл. 19. ст. 1).

Заводске васпитне мере. Заводске васпитне мере су и најтежа врста васпитних мера које се могу изрећи малолетном извршиоцу кривичних дела. У ЗОМУКД јасно је изражена тежња законодавца да се пружањем заштите и помоћи, надзором, образовањем малолетника, утиче на њега да не врши кривична дела, без примене инструмената кривичне репресије. У складу са тим, приликом озбора мера које ће се изрећи малолетнику, примат имају ваниснититуционалне васпитне мере, као би се избегла стигматизација малолентика и његово издвајање из доатадашње средине. Међутим, када је малолетник, који је починио кривично дело, јасно манифестовао криминалну вољу за извршењем дела, и изложен је штетном утицају средине у којој борави, а те утицаје није могуће отклонити применом мера појачаног надзора, према њему се примењује мера заводског карактера. Потреба за изрицањем заводских васпитних мера постоји када се у питању малолентни преступници који су толико васпитно запуштени да мере појачаног надзора према њима нису довољно ефикасно средство за остварање њихове ресоцијализације (Јовашевић, Д., 2008:115). Према ЗОМУКД према малолетнику се могу изрећи следеће заводске мере: упућивање у васпитну установу, у трајању од шест месеци до две године, упућивање у васпитно – поправни дом, у трајању од шест месеци до четири године и упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање. С обзиром на карактер ових мера, ЗОМУКД превиђа обавезу судије који је судио у првом степену и надлежног јавног тужиоца за малолетнике да најмање два пута годишње обилазе малолетника смештеног у заводу, како би непосредним контактом са малолетником и стручним лицем које се стара о извршењу мере и увидом у одговарајућу документацију, ценили законитост и правилност у поступању према малолетнику и стекли увид о постигнутом успеху у његовом васпитању и правилном развоју (чл. 115. ст. 1).

2.4.2. Мере безбедности

Мере безбедности представљају кривичне санкције усмерене на анулирање узрока криминалног понашања лица којима се изричу. Као такве, усмерене су на личност учиниоца и могу бити корисни инструменти третмана малолетних учинилаца кривичних дела (Кнежевић, С., 2010:95). У ЗОМУКД предвиђено је да се према малолетнику, уз изречену васпитну меру или казну малолетничког затвора могу изрећи мере безбедности, осим мере забране вршења позива, делатности и дужности. Такође, закон прописује да се мере безбедности обавезног лечења алкохоличара и наркомана не могу изрећи уз меру упозорења и усмеравања, док се мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи може изрећи самостално (чл. 39. ст. 2. и 3). Приликом извршења наведених мера посебно се води рачуна о узрасту и личности малолетника.

3. КАЗНА МАЛОЛЕТНИЧКОГ ЗАТВОРА

3.1. Међународни стандарди приликом изрицања казне малолетничког затвора

Казна малолетничког затвора је најтежа кривична санкција која се може изрећи малолетним извршиоцима кривичних дела, када је степен васпитне запушености малолетника изузетно висок, а тежина извршеног кривичног дела захтева да се према њему примени казна институционалног карактера. С обзиром на то да се ова казна састоји у одузимању слободе кретања малолетника, бројна су међународна документа која садрже релевантне норме и стандарде које национална законодавства треба да испоштују приликом изрицања ове казне, ради реинтеграције младих у сукобу са законом у друштвену заједницу. Најважнији принципи који морају бити испоштовани приликом лишења слободе малолетних лица су поступање према малолетницима без дискриминације по било ком основу, поштовање њиховог достојанства, физичког и психичког интегритета, забрана мучења и нечовечног или понижавајућег поступања, али и поштовање свих основних људских права гарантованих бројним међународним документима. Такође, приликом изрицања казне малолетничког затвора, мора се посебно водити рачуна да се ова санкција примењује само изузетно, као крајње средство, у минималном трајању.

Како би се обезбедило остваривање права малолетника који су лишени слободе, један од основних принципа, који се применом изрицања казне малолетничког затвора мора испоштовати односи се на размештање и категоризацију малолетних осуђених лица. **Стандарна минимална правила о поступању са затвореницима**,¹⁷ донета на Првом конгресу УН о спречавању криминалитета и поступању са делинквентима у Женеви 1955. године, утврђују да различите категорије затвореника морају бити смештене у одвојеним установама, односно да малолетни затвореници треба да буду одвојени од одраслих (део 1. чл. 8), а овај принцип садржан је у **Европским затворским правилима**,¹⁸ као један од основних принципа овог акта (део 1. принцип бр. 11). Такође, исти стандард предвиђен је и у **Међународном пакту о грађанским и политичким правима**¹⁹ у чл. 10. ст. 2.

Основне принципе о поступању према малолетним извршиоцима кривичних дела садрже и **Пекиншка правила**. Правила су препоручљива и нису обавезујућа, али неки од принципа изражених у Правилима, обухваћени су Конвенцијом о правима детета и тиме

¹⁷Стандардна минимална правила о поступању са затвореницима, усвојена 1955. године у Женеви, потврђена Резолуцијом Економског и социјалног савета 663 С I (XXIV) од 31.07.1957. године

¹⁸Европска затворска правила, Савет Европе, Препорука (87)3, Комитет министара, од 12.02.1987. године, ревидирана Препоруком (2006)2 Комитета министара, од 11.01.2006. године

¹⁹Међународни пакт о грађанским и политичким правима, усвојен Резолуцијом Генералне скупштине УН 2200 А(XXI) од 16.12.1966. године

су добила обавезујућу снагу (Константиновић-Вилић, С., Костић, М., 2011(б):284). Пекиншка правила била су прва правила која су усвојена са посебним циљем да заштите права и потребе деце у сукобу са законом. Правила наглашавају доборобит детета и принцип пропорционалности – да при разматрању сваког конкретног случаја треба узимати у обзир специфичне околности везане за дете и природу преступа. У том смислу, Правила предвиђају да је основни циљ институционализације малолетника, који су починили кривична дела и примене адекватне обуке и третмана, да се обезбеди брига, заштита, образовање и стручна оспособљеност, како би им се помогло у преузимању конструктивне и продуктивне улоге у друштву (чл. 26.1). Као један од основних принципа приликом смештања малолетника у одговарајућу установу, Правила предвиђају обавезу раздвајања малолетних од одраслих осуђеника, као и обавезу посвећивања посебне пажње малолетним затвореницама, у складу са њиховим личним потребама и проблемима. Такође, Пекиншка правила у чл. 27. прописују да ће се на малолетне извршиоце кривичних дела којима је изречена казна малолетничког затвора примењивати и одредбе Стандардних минималних правила за поступање са затвореницима у оној мери у којој се односе на малолетне преступнике. Ова правила садрже поједине кључне механизме заштите оних лица која су смештена у установама за издржавање казне затвора, те је потребно ускладити ова правила са посебним карактеристикама институција за малолетнике преступнике.

Пекиншка правила први су свеобухватни међународни инструмент којим су предвиђени основни стандарди у поступању са малолетницима који су лишени слободе. Након њиховог усвајања УН су, неколико година касније, усвојиле **Правила УН о заштити малолетника лишених слободе**,²⁰ која садрже већину одредби садржаних у Пекиншким правилима и унапређују их тако да оне одговарају специфичним потребама и правима детета. Приликом примене затворске казне на малолетнике у Републици Србији, Правила о заштити малолетника који су лишени слободе требало би сматрати примарним важећим међународним инструментом.²¹

Још један међународни акт који се односи на малолетничко кривично правосуђе су и **Европска правила о санкцијама и мерама према малолетним извршиоцима кривичних дела** (у даљем тексту и Правила).²² Један од основних принципа предвиђен овим Правилима је да се према малолетницима којима је изречена кривична санкција мора односити са поштовањем њихових основних људских права. Правила посебно садрже низ одредби које се односе на малолетнике који су лишени слободе. У том смислу, основно је правило да се казна малолетничког затвора изриче ради остваривања основне сврхе због

²⁰ Резолуција УН 45/113 – Правила УН о заштити малолетника који су лишени слободе (тзв. Хаванска правила) од 14.12.1990. године

²¹ *Правила УН о заштити малолетника лишених слободе, одабрани међународни инструменти*, књига 5, УНИЦЕФ, стр. 6

²² Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures

које је изречена, односно према малолетницима чија је кривица за извршење дела доказана, са основним циљем едукације и социјалне интеграције малолетника.

Правила предвиђају читав низ одредби које се односе на извршење казне малолетничког затвора. Првенствено, Правила садрже одредбе које се тичу установа у којима се смештају малолетници којима је изречена казна малолетничког затвора, који морају бити одвојени од одраслих осуђеника. Установе су дужне да обезбеде довољан број објеката или просторија за малолетнике, у складу са њиховим потребама и специфичним циљевима њиховог задржавања. Заводи за издржавање казне малолетничког затвора треба да буду саставни део социјалног, културног и економског амбијента друштвене заједнице и да се налазе на местима која су лако доступна за одржавање контакта између малолетника и његове породице.

Приликом пријема малолетника, неопходно је евидентирати одређене податке у вези са сваким малолетним лицем које се смешта у завод, и то: информације које се тичу идентитета малолетника и његових родитеља или старатеља, разлоге за смештање малолетника у завод и о надлежном органу, датум и време пријема, инвентар личних ствари малолетника које му се одузимају и дају на чување установи за време боравка у њој, све видљиве повреде и оптужбе за претходна злостављања, сваку информацију или извештај о прошлости малолетника и његовом образовању и социјалним потребама и здравствене податке, посебно податке о ризику од самоповређивања малолетника или здравственог стања који је релевантан за физичко и ментално благостање малолетника. Сва права и обавезе малолетника током боравка у заводу малолетнику морају бити саопштена на језику и на начин који малолетник разуме. Све информације о смештању малолетника одмах се морају дати родитљеима или старатељима малолетника. Што је пре могуће након пријема малолетник ће бити подвргнут лекарском прегледу и биће му отворен здравствени картон.

Убрзо након пријема са малолетником ће надлежно стручно лице обавити разговор како би се сачинио психолошки, образовни и социјални профил малолетника, ради установљавња свих фактора значајних за утврђивање појединачног третмана који ће се према малолетнику примењивати, а који је у складу са индивидуалним карактеристикама личности малолетника у питању.

Што се тиче смештаја малолетника, Правила предвиђају да малолетник има право на смештај, а посебно на собе за спавање, који одговара његовом људском достојанству и, колико је то могуће, допушта приватност, и испуњава захтеве у погледу здравља и хигијене, климатских услова, површине, проветрености, осветљења, грејања и вентилације. Специфични минимални захтеви у вези са овим питањима биће постављен у националном законодавству. Правило је да сваки малолетник има своју засебну собу за спавање, осим у случајевима када је боље за њих да деле собу за спавање, али уз претходну консултацију са малолетником. Током ноћи над малолетницима ће се вршити посебан надзор, како би се обезбедила заштита сваког малолетника. Ту ће бити и ефикасан алармни систем који се може користити у случају ванредних ситуација.

Свим малолетницима мора бити омогућено да одржавају личну хигијену, да се туширају једном дневно ако је то могуће, водом чија је температура у складу са климатским условима, а њихова одећа и смештај морају бити чисти и уредни. Такође, сваком малолетнику се мора омогућити да носи своју одећу, која је одговарајућа, а уколико нема своје одеће, установа му је мора набавити. Под одговарајућом одећом подразумева се одећа која није понижавајућа или деградирајућа, која одговара климатским условима и не представља никакву опасност по безбедност малолетника.

Сваки малолетник у заводу има право на исхрану која је у складу са његовим годинама, здрављем, физичком грађом, религијом и културом и активностима које предузима у оквиру завода. Храна која им се служи мора бити припремљена и сервирана хигијенски, у виду обавезна три obroка дневно, у одговарајућим временским интервалима између њих. Такође, мора им се обезбедити пијећа вода у било ком тренутку.

Такође, малолетницима који се налазе на издржавању казне малолетничког затвора мора се омогућити приступ различитим активностима, у складу са појединачним третманом који се према њима примењује, са циљем очувања њиховог физичког и психичког здравља, самопоштовања, развоја осећања личне одговорности, као и усвајања ставова и особина који ће их одвратити од поновног вршења кривичних дела. Те активности између осталог укључују: школовање, стручно оспособљавање, рад и радну терапију, развој социјалних вештина и способности, индивидуалну и групну терапију, физичко васпитање и спорт, креативно испуњавање слободног времена и проналажење хобија, активности ван установе у заједници, припрему за отпуст и даљу бригу о малолетницима.

Даље, малолетницима ће бити дозвољено да комуницирају путем писама, без ограничења у погледу њиховог броја и што је чешће могуће телефоном или другим средствима комуникације са својим породицама, другим лицима и представницима организација ван и да примају редовне посете ових лица. Комуникација и посете могу бити предмет ограничења и праћење ради одржавања реда, сигурности и безбедности, спречавања кривичних дела и заштите жртава злочина, али и поред таквих ограничења, минимални контакт малолетника са породицом мора бити омогућен. Обавештење о смрти или озбиљној болести било ког блиског сродника биће одмах достављено малолетнику.

Слобода мишљења, говора и вероисповести такође морају бити гарантоване малолетнику, те му се мора омогућити да изводи верске обреде и присуствује верским окупљањима и да га посећује свештено лице.

У заводима у којима су смештени малолетници којима је изречена казна малолетничког затвора, забрањена је употреба силе и оружја према њима, осим изузетно, као последња мера, у случајевима самоодбране, спречавања покушаја бекства малолетника, ризика самоповређивања малолетника, повређивања осталих малолетних осуђеника, или озбиљног угрожавања имовине. Сила која се у наведеним случајевима предузима мора бити минимална могућа, примењена у најкраћем могућем трајању.

Поред наведених, Правила садрже и низ других гаранција за малолетнике који су лишени слободе, у складу и са основним циљем њиховог усвајања, а то је обезбеђивање поштовања основних људских права и слобода, очување физичког и психичког интегритета, заштита и надзор над малолетницима према којима је изречена казна малолетничког затвора, или су по неком другом законском основу лишени слободе.

Посебан значај за развој европског пенитенцијарног права и праксе имају Општи извештаји, које саставља и објављује Европски комитет за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих поступака или казни (у даљем тексту и СРТ),²³ после периодичних и *ad hoc* посета местима, на којима се налазе особе лишене слободе (Константиновић-Вилић, С., Костић, М., 2011(б):46).

За поступање према малолетницима који су лишени слободе значајан је **Девети општи извештај, за период јануар – децембар 1998. године**,²⁴ који садржи низ гаранција против злостављања малолетника и услове који би требало да владају у установама за смештање малолетних лица која су лишена слободе.

У том смислу, у извештају Комитета наведено је да су основни принципа којима се пружа заштита малолетницима од злостављања одвајање малолетних осуђеника од одраслих, као и заступљеност оба пола у особљу које ради са малолетницима који су лишени слободе, јер се на тај начин остварују позитивни резултати у васпитању и развоју личности малолетника. Принцип заступљености оба пола значајан је због адекватног распореда радника приликом извршавања родно осетљивих задатака, као што је лични претрес затворених лица. У том погледу, основно је правило да ће лични претрес лица лишеног слободе предузети особа истог пола, ван видокруга особе супротног пола, што се посебно мора поштовати приликом поступања према малолетницима.

Даље, у извештају је изричито наведено да малолетници који су осуђени на издржавање казне затвора морају бити смештени у установе које су посебно уређене у складу са њиховим годинама, где се према њима примјењују третмани који су прилагођени њиховим потребама, а особље мора бити посебно припремљено и обучено за поступање према малолетницима. Осим тога, просторије у којима бораве малолетници морају бити адекватне величине, добро осветљене и проветрене, прикладно намештене и лепо декорисане. Такође, малолетницима треба да буде дозвољено да при себи имају одређен број личних ствари, осим ако не постоје одређене безбедносне сметње. СРТ наглашава и значај остваривања права на личну хигијену малолетних затвореника, посебно малолетница, у смислу омогућавања коришћења средстава за личну хигијену, те закључује да неуспех да се обезбеде такве основне потрепштине може по себи представљати понижавајуће поступање.

²³ Европска конвенција о спречавању мучења и нечовечног или понижавајућег поступања и кажњавања Савета Европе је међународни документ о људским правима легислативног карактера. Одредбама ове Конвенције основан је Европски комитет за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих поступака или казни. Република Србија ратификовала је ову Конвенцију 2003. године.

²⁴ 9th General Report on the CPT's activities covering the Period 1. January to 31. December 1998

Даље, СРТ указује на значај сврсисходних активности орагнизованих за малолетнике, с обзиром на њихову посебну потребу за физичком активношћу и интелектуалном стимулацијом. Тако малолетнику лишеном слободе треба бити обезбеђен пуни програм образовања, спорта, професионалне обуке, рекреације и других сврсисходних активности. Физичко васпитање би требало да представља важан део тог програма. Такође, посебно је важно да девојке и младе жене лишене слободе имају приступ таквим активностима на равноправној основи са својим мушким колегама. Приликом посета СРТ-а установама у којима су смештени малолетници који су лишени слободе уочено је да се малолетницама нуде активности које су стереотипно као "одговарајуће" за њих (као што су шивање или ручни), док се мушким затвореницима нуди обука далеко више стручне природе, што се наводи као један од недостатака пенитенцијарних установа за малолетне извршиоце кривичних дела.

Старатељство и брига над малолетницима који су лишени слободе наводи се као један од посебно изазовних задатака. Како би се постигли основни циљеви изрицања казне малолетничког затвора и пружила неопходна помоћ малолетницима који су починили кривично дело у реинтеграцији у друштвену заједницу, особље које је задужено за рад са овом категоријом извршиоца мора бити пажљиво одабрано, на основу личне зрелости и способности да се носи са изазовима рада са овом старосном групом. Прецизније, они треба да добију неопходну стручну обуку, буду посвећени раду са младим затвореницима, да их мотивишу да се активно укључе у реализацију третмана који се примењује ради њиховог васпитања, тј. преваспитања.

СРТ, такође, придаје велику важност одржавању контакта са спољним светом за сва лица која су лишена слободе. Водећи принцип би требало да буде унапређивање контаката са спољним светом, а сва ограничавања таквих контаката требало би да се заснивају искључиво на озбиљним разлозима безбедности, или разлозима везаним за расположива средства. Активно унапређивање таквих контаката може бити посебно корисно за малолетнике лишене слободе, од којих многи имају проблеме у понашању, као резултат емоционалног лишења или недостатка социјалних вештина. Стога, услед огромног значаја овог принципа за правилан развој малолетника, СРТ наглашава да контакт малолетника са спољним светом не сме никада бити ограничен или ускраћен, у виду дисциплинске мере.

Све установе у којима су смештени малолетници који су лишени слободе, скоро без изузетка, предвиђају дисциплинске мере које се примењују према малолетницима, који током извршења казне малолетничког затвора учине дисциплински преступ. У вези са тим Комитет у свом извештају изражава посебну забринутост за положај малолетника у случајевима када му је изречене мера издвајања у посебну просторију, налик самици, јер се ради о мери која може угрозити њихов физички и психички интегритет. Ако се малолетници и држе одвојено од осталих, то треба бити у најкраћем могућем року, а у свим случајевима, треба да им буде гарантован одговарајући људски контакт, омогућен приступ читању материјала и омогућен најмање један сат вежбања на отвореном сваког дана, закључује СРТ. Сви дисциплински поступци који се примењују на малолетнике

треба да буде праћен формалним гаранцијама и бити прописно евидентирани. Конкретно, малолетници имају право да буду саслушани у вези дисциплинског прступа који су наводно починили, као и могућност да се жали пред вишом инстанцом против било којих изречених санкција. Детаљнији подаци о свим таквим санкцијама треба да буду евидентирани у регистар који се води у сваком објекту где су смештени малолетници лишени слободе.

Право на делотворни правни лек и инспекцијски поступак такође представљају важне гаранције против злостављања у установама за малолетне делинквенте. Малолетницима мора бити гарантована право на изјављивање жалбе или улагање другог делотворног правног лека, како унутар тако и изван административног система дате установе, а имају и право на поверљив приступ одговарајућем органу. Осим тога, СРТ придаје посебан значај редовним посетама свим установама за малолетне делинквенте од стране неког независног тела (на пример, комитет или судија) са овлашћењем да примају и, ако је потребно, предузимају мере поводом правних лекова изјављених од стране малолетника, као и да проверавају смештај и услове у установама.

Још једно од основних права које је гарантовано свим малолетницима који су лишени слободе је право на адекватну здравствену заштиту, те је ради реализације тог права веома важно сачињавање мултидисциплинарног (медицинско-психо-социјалног) програма. То значи, између осталог, обавезу координације између рада тима здравствених раника (лекари, медицинске сестре, итд) и других стручних лица (укључујући социјалне раднике и наставнике) који су у сталном контакту са малолетним затвореницима. Циљ треба да буде да се осигура да здравствена заштита малолетника лишених слободе представља део целовите и континуиране мреже подршке и терапије. Такође је пожељно да садржај програма неге буде изложен у писменој форми и учињен доступним свим члановима особља који могу бити позвани да учествују у њој. Сви малолетници лишени слободе морају бити на одговарајући начин телесно прегледани од стране лекара што је пре могуће након њиховог пријема у пенитенцијарну установу. Међутим, у одређеним случајевима први контакт са здравственим радником малолетника по пријему у установу може бити и са медицинском сестром, која подноси извештај лекару. Такође, здравствено особље треба да има активну улогу у праћењу квалитета хране за затворенике. Ово је посебно важно за малолетнике, који можда нису достигле свој пуни потенцијал раста. У таквим случајевима, последице неадекватне исхране могу постати очигледне и бити озбиљније, него за оне који су достигли пуну физичку зрелост. Осим тога, познато је да малолетници лишени слободе имају тенденцију да се упусте у ризично понашање, нарочито у вези са лековима (укључујући алкохол и дрогу) и полне односе. Као последица тога, пружање релевантног здравственог образовања за младе је важан елемент програма превентивне здравствене заштите. Такав програм треба, пре свега, да укључују пружање информација о ризицима злоупотребе дрога и о заразним болестима.

3.2. Казна малолетничког затвора у државама бившег југословенског правног простора

1. СЛОВЕНИЈА

Казна малолетничког затвора може се изрећи само старијем малолетнику за кривично дело за које је законом предвиђена казна затвора од пет година или тежа казна, ако природа и тежина учињеног дела, висок степен кривичне одговорности починиоца изрицање васпитне мере не би било оправдано (чл. 89. ст. 1 КЗ РС). Казна малолетничког затвора не може бити краћа од шест месеци, нити дужа од пет година, а само изузетно може се изрећи казна малолетничког затвора у трајању од десет година, ако је за учињено кривично дело предвиђена казна затвора од тридесет година (чл. 89. ст. 2 КЗ РС). Приликом одмеравања казне малолетничког затвора суд посебно узима у обзир степен зрелости малолетника, као и време потребно за његово образовање и стручно оспособљавање (чл. 90. ст. 1 КЗ РС). Ако малолетник почини два или више кривичних дела у стицају, а суд нађе да за свако кривично дело треба изрећи казну малолетничког затвора, тада ће се према малолетнику изрећи јединствена казна затвора у границама одређеним овим законом. Ако пак, суд нађе да би с обзиром на лакшу природу учињеног кривичног дела за нека дела у стицају требало изрећи васпитну меру или новчану казну, а за друга казну малолетничког затвора, суд ће малолетнику изрећи само казну малолетничког затвора за сва дела (чл. 90. ст. 2 КЗ РС).

2. ХРВАТСКА

Казна малолетничког затвора је најтежа кривична санкција која се може изрећи само старијем малолетнику, а под условима који су предвиђени у ЗСМ-у. Малолетнички затвор је казна лишења слободе, са специфичностима у погледу услова за изрицање, трајања, сврхе и садржине санкције и мође се изрећи само старијем малолетнику за учињено кривично дело за које је законом прописана казна затвора од три године или тежа казна, када с обзиром на природу и тежину дела и високи степен кривице не би било оправдано изрећи васпитну меру, већ је потребно кажњавање (чл. 24). Сврха ове казне је да се предузимањем мера развоја, образовања и стручног оспособљавања малолетног починиоца кривичног дела утиче на развој његове личности и јачање његове личне одговорности ради суздржавања од поновног вршења кривичних дела, као и да се утиче на друге малолетнике да не чине кривична дела (чл. 6. ст. 2). То значи да је сврха изрицања ове кривичне санкције двојака: специјална превенција у смислу утицања на малолетника да убудуће не понови кривично дело, као и генерална превенција у виду утицања на друге да не врше кривична дела. Тиме је у новом малолетничком кривичном праву истакнут заштитнички модел и модел правичности, односно специјално превентивна сврха

малолетничких кривичних санкција уместо раније зступане терапеутске концепције (Јовашевић, Д., 2008:75).

Казна малолетничког затвора не може се изрећи за период краћи од шест месеци ни дужи од пет година, а само изузетно, ако је за учињено кривично дело предвиђена казна дуготрајног затвора, или се ради о стицају најмање два кривична дела за која је прописана казна затвора тежа од десте година, малолентнику се може изрећи казна малолетничког затвора у трајању до десет година (чл. 25. ст. 1). Приликом одмеравања казне малолентичког затвора суд ће посебно узети у обзир степен зрелости малолентика, време које је потрбено за његов развој, образовањ еи стручно оспособљавање (чл. 25. ст. 3). ЗСМ предвиђа и могућност условног отпуста малолетника који је осуђен на кзану малолетничког затвора, ако је издржао најамње једну трећину казне, а уколико осуђени малолентик почини једно или више кривичних дела за која је предвиђена казна затвора од шест месеци или казна малолентичког затвора од шест месеци док је на условном отпусту, суд ће опозвати условни отпуст (чл. 27). Такође, ЗСМ регулише и могућност одлагања изрицања казне малолетничког затвора за време од једне до три године (време проверавања), уколико суд дође до уверења да је малолетник крив за учињено кривично дело, те да се претњом изрицања казне малолетничког затвора може постићи његово одвраћање од поновног вршења кривичних дела (чл. 28). Казна малолетничког затвора не може се извршити ако протекне: пет година од правноснажности одлуке којом је изречена казна малолетничког затвора у трајању дужем од пет година; три године од правноснажности одлуке којом је изречена казна малолентичког затвора у трајању дужем од три године; две године од правноснажности одлуке којом је изречена казна малолетничког затвора у трајању до три године (чл.30).

3. БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА И РЕПУБЛИКА СРПСКА

Казна малолетничког затвора представља једину врсту казне у систему кривичних санкција према малолетним извршиоцима кривичних дела у праву БиХ и Републике Српске. То је уједно и најтежа кривична санкција која се моће изрећи малолетном учиниоцу кривичног дела чији је основни циљ остваривање правилног развоја малолетника кроз мере надзора, пружања заштите и помоћи, стручног оспособљавања и развијања осећаја личне одговорности малолетног учиниоца кривичног дела (Митровић, Љ., Грбић-Павловић Н., 2012:282). Сврха малолетничког затвора је и вршење појачаног утицаја на малолетног учиниоца кривичног дела да убудуће не врши кривична дела, као и на друге малолетнике да не врше кривична дела. У смислу чл. 95. КЗ БиХ и чл. 50. ЗЗПДМ казна малолетничког затвора се може изрећи само кривично одговорном старијем малолетнику за извршено кривично дело за које је законом предвиђена казна затвора тежа од пет година, а због тежине последица учињеног кривичног дела и високог степена кривичне одговорности починиоца не биб било оправдано изрећи васпитну меру. Према чл. 96. ст. 1. КЗ БиХ казна малолетничког затвора не може бити краћа од пет година, нити дужа од десет година, док је према чл. 51. ст. 1. ЗЗПДМ предвиђено да се казна

малолетничког затвора изриче са трајањем од једне до пет година, а изузетно се може изрећи и у трајању од десет година и то када старији малолетник изврши кривично дело за које је законом превиђена казна дуготрајног затвора или када старији малолетник почини у стицају најмање два кривична дела за која је законом прописана казна затвора тежа од десет година. Приликом одмеравања казне, суд ће посебно узети у обзир степен зрелости малолетника и време потребно за његово васпитање и стручно оспособљавање. Ако малолетник почини два или више кривичних дела у стицају, а суд нађе да за свако кривично дело треба изрећи казну малолетничког затвора, тада ће се према малолетнику изрећи јединствена казна затвора у границама одређеним овим законом. Ако пак, суд нађе да би с обзиром на лакшу природу учињеног кривичног дела за нека дела у стицају требало изрећи васпитну меру или новчану казну, а за друга казну малолетничког затвора, суд ће малолетнику изрећи само казну малолетничког затвора за сва дела (чл. 98. КЗ БиХ и чл. 52. ЗЗПДМ).

У Републици Српској предвиђена је и могућност условног отпуста малолетника, као и одлагања изрицања казне малолетничког затвора. Тако лице осуђено на казну малолетничког затвора може бити условно отпуштено ако је издржало најмање трећину изречене казне и ако се на основу постигнутог успеха извршења може оправдано очекивати да ће се на слободи добро понашати и да неће вршити кривична дела, али не пре него што је провело шест месеци у казнено-поправној установи. Уз условни отпуст суд може изрећи неку од васпитних мера појачаног надзора и уз њу одредити неку од посебних обавеза (чл. 53. ЗЗПДМ). Такође, суд може изрећи казну малолетничког затвора и истовремено одредити да је неће извршити када се оправдано може очекивати да се и претњом накнадног изрицања казне може утицати на малолетника да убудуће не врши кривична дела. Уз казну малолетничког затвора суд може изрећи неку од васпитних мера појачаног надзора и уз њу одредити неку од посебних обавеза. Суд накнадно може изрећи извршење изречене казне малолетничког затвора ако малолетник за време које суд одреди, а које не може бити краће од једне ни дуже од три године (време проверавања), учини ново кривично дело или ако одбија да поступи по изреченој васпитној мери појачаног надзора или извршењу посебних обавеза. Након што протекне најмање једна година времена проверавања, суд може након што прибави извештај органа старатељства, изрећи коначни одустанак од изрицања казне, ако нове чињенице потврђују уверење да малолетник неће учинити нова кривична дела (чл. 54. ЗЗПДМ).

Казна малолетничког затвора се неће извршити кад од дана правноснажности пресуде којом је казна изречена протекне:

- десет година у БиХ, односно пет година у Републици Српској, ако је изречена казна малолетничког затвора преко пет година;
- пет година у БиХ, односно три године у Републици Српској, ако је изречена казна малолетничког затвора преко три године
- три године у БиХ, односно две године у Републици Српској, ако је изречена казна малолетничког затвора до три године.

4. МАКЕДОНИЈА

Казна малолетничког затвора може се изрећи само кривично одговорном старијем малолетнику који је извршио кривично дело за које је законом предвиђена казна затвора од пет година или тежа казна, ако је дело извршено под посебно отежавајућим околностима, ако постоји висок степен кривичне одговорности учиниоца, те изрицање васпитне мере не би било оправдано. Малолетнички затвор не може бити краћи од једне године, нити дужи од десет година (чл. 44. ЗМП). При одмеравању казне малолетничког затвора, суд ће посебно узети у обзир степен душевне зрелости малолетника и време потребно за његово васпитање, преваспитање и стручно оспособљавање (чл. 45. ЗМП). Такође, ЗМП предвиђа и могућност условног отпуста малолетника, након издржане једне трећине казне, али не пре него издржи шест месеци од изречене казне. За време условног отпуста суд му може изрећи васпитну меру појачаног надзора од стране органа стартељства, која може трајати и краће од времена сталог до извршења казне, с тим што суд може васпитну меру и продужити и до једне године након извршења казне, а најкасније до 21. године живота. Са друге стране, уколико малолетник не поступи у складу са обавезом коју је одредио суд, или за време трајања условног отпуста начини кривично дело за које се може изрећи казна малолетничког затвора од две године, суд ће условни отпуст опозвати (чл.46. ЗМП).

5. ЦРНА ГОРА

Најтежа кривична санкција која се, према КЗ ЦГ, може изрећи малолетнику је казна малолетничког затвора. У смислу чл. 100. КЗ ЦГ казна малолетничког затвора може се изрећи само старијем малолетнику који је учинио кривично дело за које је законом прописана казна затвора преко пет година, ако због високог степена кривице учиниоца и тежине кривичног дела не би било оправдано изрећи васпитну меру. Малолетнички затвор не може бити краћи од шест месеци, нити дужи од осам година, осим изузетно, у трајању од десет година и то када је малолетник починио дело за које је законом превиђена казна затвора од десет година (чл. 101). Малолетнички затвор старији малолетници издржавају у посебним казнено-поправним домовима у којима могу остати до навршене двадесет треће године, а ако до тада не буду издржали казну упутиће се у казнено-поправну установу у којој казну затвора издржавају пунолетна лица. Само изузетно, лице које је навршило двадесет три године може остати у казнено-поправном дому за малолетнике ако је то потребно ради завршетка школовања или стручног оспособљавања, али не дуже од навршених двадесет пет година (чл. 101. ст. 3). Приликом одмеравања казне малолетничког затвора, суд ће посебно узети у обзир степен душевне зрелости малолетника и време потребно за његово васпитање, преваспитање и стручно оспособљавање (чл. 103). Такође, КЗ ЦГ прописује и могућност условног отпуста малолетника, након издржане једне трећине казне али не мање од једне године и ако се на

основу постигнутог успеха у преваспитању може оправдано очекивати да ће се на слободи добро владати и да неће убудуће вршити кривична дела. Уз условни отпуст суд може одредити меру појачаног надзора (чл. 102). Ако старији малолетник учини више кривичних дела у стицају, а суд нађе да би за неко кривично дело старијег малолетника требало казнити, а да би за друга кривична дела требало изрећи васпитну меру, суд ће за сва дела у стицају изрећи само казну малолетничког затвора. Такође, КЗ ЦГ предвиђа и да се казна малолетничког затвора не може извршити ако је протекло десет година од осуде на малолетнички затвор преко пет година, пет година од осуде на малолетнички затвор преко три године или три године од осуде на малолетнички затвор до три године (чл. 105).

3.3. Казна малолетничког затвора у праву РС

Историјски посматрано, можемо закључити да кривично законодавство Србије карактеришу два периода кажњавања малолетника. Први период карактерише третирање малолетника и изрицање кривичних санкција на исти начин као и за пунолетне извршиоце кривичних дела. Положај малолетника је значајно промењен доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона из 1959. године, који је предвиђао да се малолетним делинквентима више нису могле изрећи исте казне као према пунолетним лицима. Уједно, доношењем овог закона почиње и други период кажњавања малолетника. Овим законом по први пут је установљена казна малолетничког затвора, као посебна врста кривичних санкција која се могла изрекнути само старијем малолетнику (у узрасту од 16 до 18 година), под условима одређеним законом.

Законодавство Републике Србије и данас познаје само једну врсту казне која се може изрећи малолетним починиоцима кривичних дела и то је казна малолетничког затвора. Правило је да се према малолетницима изричу васпитне мере, док је кажњавање супсидијарног карактера и примењује се само изузетно, када се васпитном мером не може постићи сврха изрицања кривичних санкција. За изрицање казне малолетничког затвора неопходно је да буду испуњени сви услови који су предвиђени у ЗОМУКД-у, на начин и у трајању предвиђеним овим законом.

3.3.1. Појам и сврха казне малолетничког затвора

Према савременом схватању, под појмом затвора подразумева се јавна установа која је уређена по одређеном систему, која служи као средство државне власти, којом држава врши присили над појединцем, ради одржавања јавног поретка (Митровић, Љ., Грбић-Павловић, Н., 2012:280). Малолетнички затвор предствала једину казну која се може изрећи малолетницима за учињено кривично дело, само ако су испуњени законом одређени услови и на начин који је предвиђен законом. Примењује се као *ultima ratio*, у

оним случајевима кад се применом васпитне мере не може постићи основна сврха изрицања кривичних санкција. Како су основни криминално-политички циљеви сузбијања малолетничке делинквенције васпитање и правилан развој личности малолетника, како убудуће не би вршио кривична дела, казна малолетничког затвора садржи само минимум елемената принуде и ограничења слободе, који су изричито прописани законом.

Како је већ наведено, основна врста кривичних санкција које се примењују према малолетницима су васпитне мере, док је кажњавање малолетника супсидијарног карактера. Наиме, у случајевима када се ради о малолетнику који је показао висок и континуирани степен васпитне запуштености, вршио кривична дела са елементима насиља, дела којима су изазване тешке последице, односно у поврату вршио тешка кривична дела, примена казне је оправдана и логична.

Казна малолетничког затвора састоји се у лишењу слободе старијег малолетника за учињено теже кривично дело, његовом смештању у посебну установу за малолетнике и пирмени посебног третмана који се разликује од третмана који се примењује према пунлетним лицима осуђеним на казну затвора (Вукомановић, М., Млађовић, И., 2013:60).

Законом је изричито наведена и сврха изрицања казне малолетничког затвора, која се највећим делом поклапа са сврхом изрицања васпитних мера, али има и неких специфичности. Наиме, у чл. 10. ЗОМУКД предвиђено је да се надзором, пружањем помоћи и заштите, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности, на васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило његово поновно укључивање у друштвену заједницу. Поред специјалне превенције, законодавац је предвидео да се изрицањем казна малолетничког затвора врши и појачан утицај на малолетног учиниоца да убудуће не врши кривична дела, као и на друге малолетнике да не врше кривична дела, чиме се остварују циљеви генералне превенције. Другим речима, код казне малолетничког затвора подвлачи се специјална превенција, као један од циљева, али се истиче и генерална превенција, што није случај код васпитних мера.

Дакле, законом је сврха изрицања ове казне одређена тројако и то: развој и јачање личне одговорности, васпитање и правилан развој његове личности. Под **развојем и јачањем личности малолетника** подразумева се процес развоја способности код малолетника да стекне свест о природи свог понашања и свест о потреби преузимања одговорности за споствене поступке, која се формира кроз начин живота малолетника, утицај средине у којој се малолетник креће, али и деловањем одређених друштвених фактора, као што су средства јавног инаформисања и сл. Управо је адолесценција кључни период када сваки малолетник формира свој идентитет, прихвата друштвене вредности и развија своје ставове и однос према њима, доноси одлуке о свом образовању и својој будућности. **Васпитање** у ужем значењу, обухвата бројне мере и поступке које теже обликовању личности (Перић, О., 2007:31). У том смислу, васпитање подразумева утицај пре свега породице, школе, али и социјалне средине и других васпитних фактора ради усвајања знања, вештина, навика, ставова, вредности, које су потребне за успешно

функционисање у средини у којој живи. Правилан развој малолетника се обезбеђује стварањем таквих животних услова који ће обезбедити да малолетник усклади своје понашање и личне интересе са друштвеним правилима понашања, односно са општим друштвеним интересима (Вукомановић, М., Млађовић, И., 2013:61).

Поред прописивања сврхе изрицања казне малолетничког затвора, законодавац је предвидео и начине њеног оставривања. То су: надзор, пружање заштите и помоћи обезбеђивање општег и стручног оспособљавања малолетника. **Надзор** над малолетником значи праћење и контролу његовог живота и рада са циљем утврђивања и отклањања негативних утицаја и узрока његовог девијантног понашања. тај се надзор може остварити на различите начине, првенствено од стране родитеља, усвојиоца иили старатеља, док код малолетника које одликује високи степен васпитне запуштености надзор врше надлежна стручна лица из устаноива у којима су ови малолетници смештени. Ради **пружања помоћи и заштите малолетницима** предузимају се бројне мере, као што су усмеравање и помоћ у школи, подвргавање одређеним медицинским третманима, али и издвајање малолетника из средине у којој живи или из породице, због лошег утицаја на његово васпитање и правилан развој. **Обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања** сматра се омогућавање стицања одређених друштвено корисних знања, способности, вештина, ради оспособљавања малолетника за обављање друштвено корисних послова и његове лакше реинтеграције у друштвену заједницу.

Из двојачко одређене сврхе казне малолетничког затвора (специјална и генерална превенција) произилази и двојак карактер ове казне, јер она садржи не само елементе казне – постављање одређених ограничења, забрана, условљавање малолетника да се понаша по одређеним налозима, које не зависи од његове воље, већ и елементе васпитних мера – тежња да се утиче на правилан развој и васпитање малолетника током издржавања ове казне. На основу свега наведеног, можемо закључити да је казна малолетничког затвора хибридна кривична санкција, која по форми казна лишења слободе, која је слична казни коју суд изриче пунолетним учиниоцима кривичних дела, али је по циљевима који треба да се постигну њеним изрицањем ова казна веома блиска васпитним мерама.

3.3.2. Услови за изрицање казне малолетничког затвора

Казна малолетничког затвора је факултативног карактера и изриче се старијем малолетнику који је учинио кривично дело за које је законом прописана казна затвора тежа од пет година, ако због високог степена кривичности, природе и тежине кривичног дела не би било оправдано изрећи васпитну меру (чл. 28. ЗОМУКД). Такође, у чл. 40. ст. 2. ЗОМУКД предвиђено је да се казна под истим условима може изрећи и пунолетном лицу које је кривично дело учинило као малолетник, а у време суђења није навршило двадесет и једну годину. Дакле, законодавац је предвидео неколико услова који морају бити испуњени како би се могла изрећи ова казна и то су:

1) да је извршилац кривичног дела лице које у тренутку извршења дела навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година живота (старији малолентик), односно пунолетно лице које је у тренутку извршења дела било малолетно, а у време суђења није навршило двадесет и једну годину живота. У погледу овог услова суд приликом изрицања казне малолетнику посебно треба да води рачуна у оним случајевима у којима је у време извршења дела малолетник прешао доњу старосну границу од шеснаест година за неколико месеци или чак неколико дана, те испитати све околности везане за личност малолетника, а посебно оне које се односе на био-психичке карактеристике личности, ради утврђивања постојања његове кривичне одговорности;

2) да је за извршено дело законом предвиђена казна затвора тежа од пет година – приликом изрицања казне малолетничког затвора суд треба посебно да узме у обзир све околности дела, јер се ради о казни која је факултативног карактера. Наиме, и када је испуњен услов који се тиче висине запређене казне, суд не мора у сваком конкретном случају донети одлуку да малолетника казни, већ му може изрећи и васпитну меру, уколико је то у складу са околностима конкретног случаја оправдано и том се санкцијом може постићи сврха њиховог изрицања. Тежина запређене казне процењује се према њеном максимуму (Вековић, В., 2010:193);

3) да постоје одређене околности које указују да у конкретном случају није оправдано изрећи васпитну меру – обавеза суда је да у свакој својој одлуци образложи ове разлоге, а критеријуми за њихово одређивање су висок степен кривице малолетног учиниоца (субјективна околност) и природа и тежина извршеног кривичног дела (објективне околности). Ради се о околностима криминално-политичке природе. Дакле, да би суд уопште могао да изрекне казну старијем малолетнику, неопходно је да утврди његову кривицу, за разлику од васпитних мера, при чијем изрицању таква обавеза суда не стоји. Како у ЗОМУКД нису предвиђена посебна правила за утврђивање кривице код малолентика, она се утврђује на исти начин као и код пунолентних лица, применом општих правила предвиђених у чл. 22. КЗ РС. Кривица постоји ако је учинилац у време када је учинио кривично дело био урачунљив – био способан да схвати значај свога дела и да њима управља и поступао са умишљајем, а био је свестан или је био дужан да буде свестан да је његово дело забрањено, односно ако је учинилац поступао из нехата, уколико то закон изричито предвиђа. Међутим, да би суд могао да изрекне казну малолетничког затвора неопходно је да на страни учиниоца постоји висок степен кривице, изнад уобичајеног, просечног степена кривице учиниоца, који се цени на основу околности као што су испољена бруталност, суровост, користољубље, недостатак кајања, безобзирност, упорност и др. Са друге стране околности које доводе до ублажавања казне, као што је битно смањена урачунљивост,²⁵ указују да не постоји висок степен кривице, те не постоји основ за кажњавање малолетника. Одређена дилема у том смислу постоји у погледу дела која су учињена из нехата. Нехат несумњиво представља блажи степен кривице учиниоца, али и приликом нехатног извршења дела последице могу бити тешке, и

²⁵ Став Врховног суда Србије, решење Кжм 72/95 од 22.07.1995. године: „Битно смањена урачунљивост малолетника у време извршења кривичног дела искључује постојање високог степена кривичне одговорности као једног од услова за изрицање казне малолетничког затвора.“

њима се могу манифестовати безобзирност и одсуство минимума пажње неопходне за друштвено прихватљиво понашање (Кнежевић, С., 2010:84). Стога, законом је предвиђена могућност изрицања ове казне и онда када је дело учињено из нехата, али је редукован број кривичних дела за која је прописан посебни максимум од преко пет година. Такође, законодавац је предвидео и могућност да се малолетнику изрекне казна и онда када је дело остало у покушају, јер се висок степен кривице може испољити и код несвршеног кривичног дела, када је последица изостала услед одређених околности које су изван воље малолетног учиниоца.

Друга група околности које морају да постоје су оне које се односе на природу и тежину учињеног кривичног дела. Природа дела одређује се у односу на значај и степен повреде или угрожавања објекта заштите, те уколико се кривичним делом атакује на највише друштвене вредности (живот, телесни интегритет, људско достојанство, морал и сл.) и реакција на предузето дело мора бити оштрија и ретрибутивнија мера – казна. Тежина кривичног дела одређује се према тежини запрећене казне, али и према тежини последице и значају објекта редње кривичног дела (Вукомановић, М., Млађовић, И., 2013:63). Тако је Врховни суд Србије, у решењу Кжм 20/94 од 27.05.1994. године, заузео став да тешке последице дела као један од услова за изрицање казне малолетничког затвора, не поизилазе искључиво из таквих последица насталих за оштећеног и његову имовину, већ и из остварених околности које им дају такав карактер. Даље, у образложењу наведеног решења суд објашњава тешке последице дела се не огледају једино у последицама – штети која је наступила за оштећене, већ и с обзиром на велики број предузетих радњи извршења, које се састоје у посебном интензитету повреде и угрожавања заштићеног добра, па их стога са узнемирењем доживљава ужа и шира социјална средина малолетника и јавно мњење уопште (Јовашевић, Д., 2008:201). Из многих одредаба кривичног материјалног, процесног права, произилази да је граница која раздваја тешка кривична дела, од кривичних дела мање средње апстрактне тежине, успостављена предвиђањем казне у трајању преко пет година (Кнежевић, С., 2010:82). Ипак, суд је тај који оцењује да ли је испуњен овај услов, те можемо наићи на различите ставове суда у том погледу, при чему сваки од тих ставова може бити прихваћен у конкретном случају, кузимајући у обзир све околности случја, али се ниједан не може узети као начелни став суда.

Дакле, казна малолетничког затвора се може изрећи када су испуњени сви наведени законски услови, али то истовремено не значи да се и при тако испуњеним условима ова казна мора изрећи, већ да се и тада према овој категорији малолетника може изрећи васпитна мера (Газивода, С., 2009:5) што указује на њен факултативни карактер. Стога, суд је у обавези да приликом доношења одлуке о томе да ли ће малолетника казнити, да има у виду законску одредбу према којој се малолетници кажњавају само изузетно, када су испуњени сви наведени законски услови, уз обавезу да аргументује зашто у конкретном случају није оправдано изрећи васпитну меру.

3.3.3. Одмеравање казне малолетничког затвора и застарелост

Казна малолетничког затвора изриче се у трајању предвиђеном у ЗОМУКД, те тако малолетнички затвор не може бити краћи од шест месеци, нити дужи од пет година, а изриче се на пуне године и месеце. За кривично дело за које је законом предвиђена казна затвора двадесет година или тежа казна, или у случају стицаја најмање два кривична дела за која је прописана казна затвора тежа од десет година, малолетнички затвор се може изрећи у трајању од десет година (чл. 29).

Дакле, општи минимум ове казне предвиђен законом је шест месеци. То је, по схватању законодавца, најкраће време које малолетник мора да проведе у установи, како би се могла остварити и основна сврха кажњавања малолетника, а то је развој и јачање личности малолетника, васпитање и правилан развој, те утицало на њега да убудуће не врши кривична дела. Уједно, то је и разлог због кога је општи минимум казне малолетничког затвора већи у односу на казну затвора која се изриче пунолетним учиниоцима кривичних дела, који износи тридесет дана (чл. 45. ст. 1. КЗ РС).

Општи максимум казне малолетничког затвора одређен је двојачко. Правило је да ова казна не може да се изрекне у трајању дужем од пет година. Међутим, за кривична дела за која је законом прописана казна затвора двадесет година или тежа казна, или у случају стицаја најмање два кривична дела за која је прописана казна затвора тежа од десет година, малолетнички затвор се може изрећи у трајању од десет година. У погледу општег максимума казне малолетничког затвора постоје одређена неслагања, те тако постоје гледишта према којима је максимално трајање ове казне од пет година релативно кратко, када се ради о тежим делима као што су убиства, силовања, разбојништва, и сл. Нацртом измена и допуна Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица предвиђа се повећање општег максимума на седам година (Кнежевић, С., 2010:86), а да се општи максимум од десет година може изрећи за кривично дело за које је прописана казна затвора петнаест (уместо двадесет) година (Вукомановић, М., Млађовић, И., 2013:63).

Суд ће старијем малолетнику одмерити казну малолетничког затвора у границама које су прописане законом, имајући у виду сврху малолетничког затвора и узимајући у обзир све олакшавајуће и отежавајуће околности предвиђене у чл. 54. КЗ РС, а посебно степен зрелости малолетника и време које је потребно за његово васпитавање и стручно оспособљавање (чл. 30. ст. 1. ЗОМУКД).

Олакшавајуће и отежавајуће околности, које утичу на то да изречена казна буде већа или мања, у оквиру општег минимума и максимума, предвиђене су у чл. 54. КЗ и то су: степен кривице, побуде из којих је дело учињено, јачина угрожавања или повреде заштићеног добра, околности под којима је извршено дело, ранији њивот учиниоца, његове личне прилике, његово држање након учињеног кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца.

Иако није изричито предвиђено законом, сматра се да се и поврат малолетника може сматрати отежавајућом околношћу, јер поновно вршење кривичног дела од стране старијег малолетника указује на јасно изражену криминалну вољу за вршењем кривичних дела.

Законодавац посебно наглашава обавезу суда да, приликом одмеравања казне малолетничког затвора, узме у обзир степен зрелости малолетника и време које је потребно за његово васпитавање и стручно оспособљавање. Те две кумулативно превиђене околности уједно и разликују правила о одмеравању казне пунолетним учиниоцима кривичних дела од малолетника. Зрелост малолетника суд цени у целини, односно и физичку и емоционалу, социјалну и интелектуалну зрелост, и то и генерално, општу зрелост и посебно, у односу на схватање малолетника о природном и социјалном значењу радње кривичног дела и другог околности за извршење дела (Вукомановић, М., Млађовић, И., 2013:64). Такође, суд мора да узме у обзир и време трајања одређеног пенитенцијарног третмана, усмереног на малолетничково васпитавање и стручно оспособљавање.

Старијем малолетнику за одређено кривично дело суд не може изрећи казну малолетничког затвора у трајању дужем од прописане казне затвора за то дело, али суд није везан на најмању могућу меру прописане казне (чл. 30. ст. 2. ЗОМУКД). То практично значи да ако би хипотетички, одредбе Кривичног законика предвиђале кривична дела за која би посебан минимум казне затвора износио краће од шест месеци, могао изрећи казну малолетничког затвора од минимум шест месеци.

Законом су предвиђена и посебна правила за одмеравање казне за кривична дела у стицају. За разлику од општег правила за одмеравање казне за дела у стицају предвиђеног у чл. 60. КЗ, када је учинилац пунолетно лице, према коме ако је учинилац једном радњом или са више радњи учинио више кривичних дела за која му се истовремено суди, суд ће претходно утврдити казне за свако од тих дела, па ће за сва та дела изрећи јединствену казну, код малолетника суд ће по слободној оцени да за сва дела одмери једну казну, у границама општег минимума и максимума предвиђених законом. У том смислу, решењем Врховног суда Србије Кжм 524/97 од 14.11.1997. године установљено је да изрицање казне малолетничког затвора применом одредаба о стицају представља повреду кривичног закона (Јоваћевић, Д., 2008:201). Правила за одмеравање казне малолетничког затвора за кривична дела у стицају су следећа:

1) ако суд нађе да би за неко кривично дело у стицају старијег малолетника требало казнити, а за друга дела изрећи васпитну меру, за сва дела у стицају изрећи ће само казну малолетничког затвора, јер се казна малолетничког затвора не може кумулирати са васпитном мером;

2) ако је суд за кривична дела у стицају утврдио казне затвора и малолетничког затвора изрећи се затвор као јединствену казну применом правила превиђеног у чл. 60. ст. 4. КЗ. То се односи на ситуацију када је пунолетно лице учинило бар једно кривично дело у стицају као старији малолетник, за које суд може изрећи казну малолетничког затвора, а остала дела у стицају као пунолетник, за која суд може изрећи казну затвора.

Тада ће суд, пошто је за кривична дела у стицају утврдио казну затвора, повисити најтежу утврђену казну, с тим да јединствена казна не сме достићи збир утврђених казни, нити прећи двадесет година затвора (чл. 60. ст. 2. тач. 2. КЗ);

3) ако суд нађе да би за нека кривична дела у стицају требало изрећи васпитну меру, а за друга казну затвора, изрећи ће само казну затвора. Казна затвора се, као ни казна малолетничког затвора не може кумулирати са васпитном мером;

4) правила за одмеравање казне малолетничког затвора за кривична дела у стицају преимњују се и ако после изречене казне суд утврди да је осуђени пре или после њеног изрицања учинио неко друго кривично дело. Међутим, ако се применом општих правила за одмеравање казне затвора за кривична дела у стицају, с обзиром на тежину кривичног дела и неиздржани део раније изречене казне не би могла остварити сврха кажњавања, тада ће суд за кривично дело учињено током издржавања казне затвора или малолетничког затвора учиниоцу изрећи казну, независно од раније изречене казне (чл. 62. ст. 2. КЗ). Малолетник који у време издржавања казне малолетничког затвора учини дело за које је законом предвиђена новчана казна или казна затвора до једне године, казниће се дисциплински (чл. 62. ст. 3. КЗ).

Према чл. 33. ЗОМУКД, казна малолетничког затвора не може се извршити ако је протекло:

- 1) десет година од осуде на малолетнички затвор преко пет година;
- 2) пет година од осуде на малолетнички затвор преко три године и
- 3) три годне од осуде на малолетнички затвор до три године.

3.4. Извршење казне малолетничког затвора

У праву Републике Србије, основни правни извор којим је регулисано извршење казне малолетничког затвора је ЗОМУКД. Међутим, извршење казне малолетничког затвора регулише се и општим одредбама Закона о извршењу кривичних санкција,²⁶ којима је предвиђено да се у поступку извршења кривичних санкција према малолетницима примењују одредбе овог закона, ако посебним законом није другачије одређено (чл. 1. ст. 2). Стога, можемо закључити да је ЗОМУКД *lex specialis*, а ЗИКС, у делу који се односи на уређење извршења казне затвора, *lex generalis*. Осим тога, значајни подзаконски акти којима се уређују питања установа у којима су смештани малолетни извршиоци кривичних дела, као и положај малолетника у заводу и друга питања, су и Уредба о оснивању завода за извршење заводских санкција²⁷ и Правилник о кућном реду

²⁶ Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“ број 55/2014, у даљем тексту и ЗИКС

²⁷ Уредба о оснивању завода за извршење заводских санкција у Републици Србији, "Службени гласник РС", бр. 20/2006, 89/2009, 32/2010, 53/2011, у даљем тексту и Уредба

казнено-поправног завода за малолетнике.²⁸ Приликом регулисања извршења казне малолетничког затвора прихваћени су бројни међународни стандарди којима се формулише хуманија правила поступања према малолетницима који су лишени слободе.

3.4.1. Установе за издржавања казне малолетничког затвора

Казна малолетничког затвора се извршава се у казнено-поправном заводу за малолетнике (чл. 137. ст. 1. ЗОМУКД). У складу са чл. 6. Уредбе, у Ваљеу је основан Казнено-поправни завод за малолетнике, као завод затвореног типа. Осуђена лица казну малолетничког затвора издржавају, по правилу, заједно, а одвојено само ако то захтева здравствено стање осуђеног или потреба осигурања безбедности и одржавања реда и дисциплине у казнено-поправном заводу (чл. 137. ст. 2. ЗОМУКД). Пријем и идентификација малолетника, упознавање личности малолетника, појединачни програм поступања и разврставање, положај малолетника – права и дужности, дисциплински престоупи, мере и поступак према малолетнику, погодности у заводу и изван завода, разврставање у одељења и категорије, правна помоћ, отпуштање из завода врши се на основу Правилника о кућном реду казнено-поправног завода за малолетнике (Константиновић-Вилић, С., Костић, М., 2011(а):186).

Казна малолетничког затвора изречена лицима женског пола извршава се у посебном одељењу за издржавање казне малолетничког затвора (чл. 137. ст. 3. ЗОМУКД). Ради се о посебном одељењу основаном у оквиру Казнено-поправног завода за жене у Пожаревцу (чл. 12. Уредбе), које је, у складу са чл. 15. ст. 1. Закона о извршењу кривичних санкција, полуотвореног типа. У зводским установама овог типа, служба за обезбеђење представља основну препреку за бекство (чл. 14. ст. 3. ЗИКС), за разлику од установа затвореног типа, у којима постоје и друге препреке за бекство осуђеника (чл. 14. ст. 4. ЗИКС) (Кнежевић, С., 2010:313).

Пунолетна лица којима је изречена казна малолетничког затвора смештају се у посебно одељење завода, као и малолетници који за време извршења ове казне постану пунолетни (чл. 137. ст. 5. ЗОМУКД). Смештање ових лица ближе је регулисано у чл. 14. Уредбе где се наводи да у Казнено-поправном заводу за малолетнике, постоји посебно одељење за пунолетна лица којима је изречена казна малолетничког затвора и лица која током извршења казне малолетничког затвора постану пунолетна.

У складу са чл. 139. ЗОМУКД осуђени на казну малолетничког затвора у казнено-поправном заводу за малолетнике могу остати најдуже до навршене двадесет треће године, а ако до тада не издржи казну, премештају се у казнено-поправне заводе у којима

²⁸ Правилник о кућном реду казнено-поправног завода за малолетнике, „Службени гласник РС“ број 71/2006, у даљем тексту и Правилник

пунолетна лица издржавају казну затвора изречену за кривично дело. Од овог правила ипак постоје два изузетка. Тако, у казнено-поправном заводу за малолетнике осуђени на казну малолетничког затвора може остати иако је навршио двадесет три године, ако је то потребно ради завршавања школовања или стручног оспособљавања, или ако остатак неиздржане казне није већи од шест месеци, али најдуже до навршене двадесет пете године.

3.4.2. Пријем малолетника у завод

Пријем малолетника у казнено-поправни завод детаљно је регулисан одредбама Правилника чл. 3-14. Прва и основна ствар која се мора учиити приликом ступања малолетника на издржавање казне малолетничког затвора је упознавање малолетника са одредбама Правилника на језику који разуме и којим говори и уручивање једног примерка истог. Пријем малолетника у завод врше запослени на пословима матичне евиденције, а по протеклу радног времена или током нерадних дана, пријем малолетника врше дежурни из службе обезбеђења. По пријему у завод, првенствено је неопходно утврдити идентитет малолетника, на основу правноснажне судске одлуке, налога за издржавање казне, личних исправа – лична карта, путна исправа, здравствена легитимација, или других докумената погодних за утврђивање идентитета издатих од стране овлашћених лица. У случају основане сумње у идентитет малолетника, службено лице ће здржати малолетника и обавестити о томе полицију, која ће преузети неопходне мере ради утврђивања идентитета лица.

Након идентификације врши се лични претрес и преглед тела малолетника, који обављају два службена лица истог пола као и малолетник, у одвојеним просторијама и без присуства других лица, а по потреби преглед телесних отвора малолетника врши здравствени радник. Том приликом, са малолетником се поступа на начин којим се поштује личност и достојанство малолетника. Ради се о стандарду међународног права, предвиђеног у бројним документима о поступању према малолетницима који су лишени слободе, који је прихваћен и у домаћем законодавству, као и већина осталих.

Након личног претреса и прегледа тела, врши се и преглед личних ствари малолетника. Од њега се привремено одузимају новац, драгоцености, мобилни телефон, оружје, као и ствари подобне за самоповређивање, повређивање другог и други предмети који могу послужити за угрожавање безбедности у завод, о чему се саставља потврда у три примерка, један за малолетника, један који се улаже и лични лист малолетника и један за депозит малолетника. Уколико постоји вероватноћа да су неке од ствари потекле од извршења кривичног дела, оне се привремено одузимају од малолетника и о томе се обавештава полиција. Са друге стране, малолетник може задржати ортопедска и друга медицинска помагала, а нужне лекове само по одобрењу лекара, као и наочаре и контактна сочива током издржавања казне. Током трајања казне, привремено одузете ствари од малолетника се или стављају у полог или, о трошку малолетника, предају, односно

достављају лицу које малолентик одреди, или се чувају у посебним просторијама завода, осигуране од оштећена и нестанка. Након отпуштања малолетника из завода привремено одузете ствари му се враћају о чему се сачињава записник и један примерак уручује малолетнику.

Завод је у обавези да омогући малолетнику, по пријему, да се јави породици или лицу код кога је живело пре доласка у завод. Такође, по пријему у завод врши се и лекарски преглед малолентика, ради установљивања његовог здравственог стања, а у случају да се приликом пријема уоче здравствене сметње, преглед се обавља без одлагања. Након тога, малолетнику се омогућава да се окупа, задужује се чистом гардеробом, обућом, рубљем и постељином, с тим да се при предузимању хигијенских мера према малолетнику поступа на начин којим се поштује његова личност и достојанство.

3.4.3. Упознавање личности малолетника, појединачни програм за поступање и разврставање малолетника

Одредбама Правилника чл. 14-26. регулисано је познавање личности малолетника, установљивање програма поступања према њему и његово разврставање. По пријему у завод малолентик се упућује у пријемно одељење у коме може да борави најдуже тридесет дана. Одмах по пријему, а најкасније два дана, надлежно лице уписује малолетника у матичну књигу, образује се лични лист малолетника где се уноси његов матични број и други лични подаци, и образују други потребни картони и евиденције. Малолетник се затим фотографише, узимају му се отисци папиларних линија прстију, мери се телесна тежина и висина малолентика, бележи лични опис и особени знаци и обележја, ако их има.

Током боравка у пријемном одељењу, малолетник може бити радно ангажован, уз сагласност надлежних лица, а уколико похађа наставу у школи, у школу ће ићи и враћати се у пратњи службеног лица из школе. Такође, има право да се, док се налази у пријемном одељењу, сваког дана бави спортско-рекреативним активностима, најмање тридесет минута, по утврђеном програму и уз присуство надлежних лица, као и могућност да присуствује културно-уметничким и спортским програмима у заводу.

Један од основних принципа извршења кривичних санкција према малолетницима је принцип индивидуализације. У том смислу, ЗОМУКД предвиђа да се извршење васпитних мера и казне малолетничког затвора заснива на појединачном програму поступања са малолетником који је прилагођен његовој личности и у складу са савременим достигнућима науке, педагошке и педолошке праксе. Појединачни програм израђују се на основу целовитог сагледавања зрелости и других својстава личности малолетника, његовог узраста, нивоа образовања, ранијег живота малолетника и понашања у социјалној средини, облика поремећаја понашања, врсте кривичног дела и околностима под којима је учињено (чл. 93. ст. 1. и 2). Испитивање личности малолетника,

ради утврђивања појединачног програма поступања према њему врши се у пријемном одељењу, од стране стручног тима. Тај стручни тим чине психолог, специјални педагог – педагог и социјални радник – социолог, а по потреби у рад овог стручног тима укључује се и лекар, наставник практичне наставе, васпитач, представник службе за обезбеђење и други учесници у непосредној реализацији појединачног програма поступања према малолетнику. Том приликом, малолетник се испитује са психолошког, педагошког, социолошког, криминолошког, здравственог и безбедоносног аспекта, након увида у пресуду о изреченој казни и целокупне документације.

Програм треба да буде сачињен тако да подразумева активно укључивање малолетника у процес јачања његове личне одговорности, васпитања и правилног развоја, али и организовано коришћење слободног времена, рад са родитељима, усвојоцима или старатељима и другим члановима породице. На предлог стручног тима, програм поступања утврђује управник завода, а програм се доставља васпитачима и уноси у лични лист малолетника. Васпитач је у обавези да малолетника упозна са појединачним програмом поступања, као и свим изменама и допунама истог. Појединачни програм поступања се мења у складу са проценом понашања малолетника, степеном његове сарадње, постигнутим резултатима и околностима које могу настати у току извршења казне, што је и у складу са основном сврхом изрицања казне малолетничког затвора, а то је развој и јачање личности малолетника, васпитање и његов правилан развој, ради његове реинтеграције у друштвену заједницу, као и утицај на малолетника да убудуће не врши кривична дела.

Током боравка у заводу малолетник има низ гарантованих права и обавеза, о којима га мора поучити стручни тим завода. Осим тога, стручни тим упознаје малолетника са одредбама ЗОМУКД, ЗИКС-а, Правилника и других релевантних аката за извршење казне малолетничког затвора, прибавља и допуњује документацију о малолетнику, утврђује чињенице о личности малолетника и друге околности од значаја за програм поступања према њему, утврђује његово здравствено стање и способност за рад и сл.

На основу појединачног програма поступања према малолетницима, врши се њихово разврставање у васпитне групе у заводу, ради примене одговарајућих васпитних мера и поступака према малолетницима који се налазе у истој групи. Малолетници се разврставају у отворено, полуотворено и затворено одељење. У отворено одељење смештени су малолетници за које је утврђено да није потребно додатно време за адаптацију и од кога се очекује успешна интеграција у друштвену заједницу након отпуштања из завода. У полуотворено одељење смештени су они за које је процењено да се очекује успешна адаптација на услове завода и реализација васпитног третмана ради успешне интеграције у социјалну средину након отпуштања из завода, док су у затвореном одељењу они малолетници који се спорије адаптирају на заводске услове и са којима је потребан стални васпитни рад.

Правилником је такође регулисано и поступање према пунолетним лицима којима је изречена казна малолетничког затвора и лицима која су постала пунолетна током

издржавања ове казне, а налазе се у посебним одељењима завода. Наиме, предвиђено је да се, у оквиру појединачног програма поступања према њима, примењује додатни третман, прилагођен њиховом узрасту и психофизичким карактеристикама.

3.4.4. Разврставање малолетника у одељења и категорије

У оквиру казнено-поправног завода за малолетнике разликују се три категорије малолетника, категорија А, Б и В. На основу личних својстава малолетника, владања, залагања на раду, врсте учињеног кривичног дела, утврђеног појединачног програма поступања и других елемената битних за остваривање сврхе кривичне санкције, малолетници се распоређују у једну од ових категорија. Категорија А одговара отвореном одељењу, категорија Б полуотвореном а категорија В затвореном одељењу. Свака категорија садржи и две поткатегије 1 и 2, које се разликују по интензитету оставривања појединачног програма поступања. Тридесет дана од разврставања у одређену поткатегију, малолетници могу да стекну одређене погодности, с тим да је садржај погодности различит с обзиром на поткатегију у којој се малолетник налази, а најповољнији је у А₁ поткатегији. О погодностима малолетника током издржавања казне малолетничког затвора биће више речи у наставку рада.

У категорију А, са поткатегијама А₁ и А₂, разврстава се онај малолетник од кога се, с обзиром на особине личности, врсту и тежину учињеног кривичног дела, ранији живот малолетника, остварен ниво васпитања и радно ангажовање у заводу, као и степен очекивања успешне реинтеграције у друштво, очекује успешна реинтеграција у друштво и који представља позитиван пример.

У категорију Б, са поткатегијама Б₁ и Б₂, разврстава се малолетник од кога се, с обзиром на наведене околности, очекује успешна адаптација на заводске услове и успешна реинтеграција у друштвену заједницу, по реализацији васпитног третмана. Правилник предвиђа могућност промене распореда малолетника и прелазак из једне у другу категорију. Тако, ако је малолетник програмом поступања био распоређен у категорију Б, може бити пребачен у вишу категорију (категију А), по истеку једне петине казне, док уколико је услед дисциплинског престапа рекатегоризован из А у Б, може се поново вратити у А категорију по истеку једне петине остатка казне.

У категорију В, са поткатегијама В₁ и В₂, разврстава се малолетник од кога се очекује отежана адаптација на заводске услове и са којим је потребан интензивнији васпитни рад. Малолетник, који је распоређен програмом поступања у В категорију, може бити распоређен у вишу категорију (категију Б), по истеку једне четвртине казне. Уколико је због дисциплинског престапа рекатегоризован из категорије Б у В, малолетник може бити враћен у категорију Б по истеку једне четвртине остатка казне.

3.4.5. Положај малолетника у казнено-поправном заводу (права и обавезе малолетника)

Током издржавања казне малолетничког затвора, сваком малолетнику морају да буду гарантована одређена права, и предвиђене обавезе, дужности. Осуђеним малолетницима се током издржавања казне малолетничког затвора мора омогућити образовање, стручно и радно оспособљавање за занимање према њиховим способностима, склоностима и дотадашњем школском и радном ангажовању, а у складу са могућностима завода, активно укључивање у третман који се према малолетнику примењује, накнаду са радно ангажовање, одржавање везе малолетника са друштвом изван завода путем писама, телефона, примањем посета, пакета, одобравањем одсуства, укључивање у спорстке, културно-уметничке, забавне активности у заводу, омогућавање услова за обављање верских обреда (чл. 138. ЗОМУКД). Сва права и обавезе малолетника ближе су уређена чл. 27-116. Правилника, који су у складу са предвиђеним међународним стандардима.

Права малолетника су следећа: право на смештај, право на исхрану, право на одећу, рубље и обућу, право на одржавање личне и опште хигијене, право на здравствену заштиту, право на дописивање, право на телефонирање, право на обавештавање, право на образовање и стручно оспособљавање, право на рад, права по основу рада и права на дела из области интелектуалне својине, право на организовано коришћење слободног времена, верска права, право на примање посета, право на пријем пакета, право на пријем новчаних пошиљки, право на подношење предлога, поднесака, притужби, жалби, док се остале дужности тичу међусобног обраћања и ословљавања и пристојног понашања малолетника.

Право на смештај – малолетник има право на смештај који одговара савременим здравственим, хигијенским и просторним условима и месним климатским приликама. Просторије у којима бораве малолетници морају да буду чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене и природним и вештачким светлом, како би могао да чита и ради без сметњи за вид. У зимском периоду, предвиђено је загревање просторија, у периоду од 15. октобра текуће до 15. априла наредне године. Спаваонице морају бити толико простране да сваки малолетник има најмање четири квадратна метра и осам кубних метара простора и сваки малолетник мора да има сопствени лежај и постељину која се састоји од душека, јастука, два чаршава и одговарајући број ћебади, у складу са климатским условима. Просторије за дневни боравак морају да имају одговарајући број столица и столова, у зависности од броја малолетника, као и техничке услове за праћење радио и телевизијских програма. Такође, просторије у заводу морају имати примерену санитарну опрему која омогућава обављање физиолошких потреба у хигијенским условима, уз обезбеђивање приватности малолетнику.

Право на рубље, одећу и обућу – током боравка у КПЗ-у, малолетник има право на рубље, одећу и обућу која је примерена годишњем добу и климатским условим, а која

мора бити погодна, удобна и одговарајућа и не сме бити омаловажавајућа или понижавајућа за малолетника. Рубље се мења најмање једном недељно, одећа по потреби. Малолетник у свакој прилици мора бити адекватно обучен, те му се за време рада мора обезбедити радна одећа и обућа, а за време и непосредно пре или после бављења спортом, спортска одећа и обућа.

Право на одржавање личне и опште хигијене – током боравка у заводу, малолетнику се мора омогућити одржавање личне и опште хигијене, а уколико малолетник из одређених разлога није у могућности да то учини сам, неопходно је обезбедити му одговарајућу помоћ. У том смислу, малолетник је дужан да одржава хигијену тела, одеће, обуће, постељине и смештајног простора, а надзор и контролу над предузимањем ових активности врши васпитач васпитне групе. Сваком малолетнику мора бити омогућено да се купа топлом водом најмање два пута недељно, а уколико је радно ангажован и више пута. Такође, малолетник је дужан да буде уредно подшишан и обријан, и да одржава косу уредном. Ношење дуге косе, браде или бркова може бити забрањено из разлога безбедности или хигијенских разлога. Завод мора да обезбеди и просторије за чишћење и одржавање одеће и обуће. Пушење у спаваоници, просторијама за дневни боравак, трпезарији и радним просторијама је забрањено, а простор за пушење се посебно одређује.

Право на здравствену заштиту – ради остваривања овог права малолетника, Правилником је прописана обавеза завода да малолетнику обезбеди све услове неопходне за остваривање здравствене заштите. Стога, завод има посебну собу за обављање здравствених прегледа и посебну болесничку собу, које морају бити довољно простране, проветрене, чисте, осветљене природним и вештачким светлом, загрејане, опремљене одговарајућом санитарном опремом. Просторија за обављање здравствених прегледа мора да има довољан број столица и столова, сто за преглед, параван за обезбеђивање приватности малолетнику, као и медицинске инструменте и ормар са лековима, који у сваком тренутку мора да садржи довољну количину одговарајућих и употребљавајућих лекова. Болесничка соба мора имати довољан број кревета и ноћних сточића. Осим тога, у заводу мора да постоји и стоматолошка ординација, која је опремљена прибором и материјалом за лечење, поправку и вађење зуба.

Малолетници се најмање једном годишње подвргавају обавезном систематском прегледу, а најмање два пута годишње саставља се извештај о психичком стању малолетника, који се доставља судији за малолетнике суда који је судио у првом степену. Малолетник има право да буде обавештен о свом здравственом стању и садржини здравственог картона, док је лекар, односно други здравствени радник у обавези да чува као професионалну тајну све податке који се тичу здравственог стања малолетника, сем у случају када је ослобођен те обавезе у складу са законом. Са циљем заштите свог здравственог стања и хигијене, малолетник је дужан да предузима неопходне мере и придржава се упутства лекара о спровођењу и лечења и спречавању заразних болести.

Уколико се малолетнику не може пружити адекватна здравствена заштита у заводу, малолетник ће се, према препоруци лекара и уз одлуку управника завода, упутити у

Специјалну затворску болницу, односно одговарајућу здравствену установу изван завода, а ако се током прегледа установи да малолетник симулира о отме се обавештава васпитач васпитине групе у којој је малолетник.

Право на исхрану – сваки малолетник има право на исхрану која је здравствено, хигијенски, дијететски прилагођена његовом узрасту, здравственом стању и природи посла који обавља, и то на три оброка дневно, у одговарајућим временским интервалима, када им се служи припремљена и разноврсна храна чија енергетска вредност не сме да пређе 14.600 џула, при том имајући у виду и верска уверења малолетника, а према могућностима завода. Болесни малолетници и малолетници који раде на тешким пословима имају право на посебну или додатну исхрану. Храна се служи у трпезарији, а малолетник се самопослужује, уз обавезу враћања прибора и тањира, сем изузетно када се ради о малолетницима који се налазе у болничкој соби, пријемном одељењу, одељењу за појачан надзор или су издвојено од осталих малолетника у посебну просторију из безбедоносних разлога, када им се храна послужује у тим просторијама. Изван трпезарије, односно наведених просторија није дозвољено служење хране, нити изношење прибора и тањира. Пре поделе obroка, лекар или други здравствени радник проверавају квалитет и количину хране, ако и хигијенске услове у којима је храна припремана, прибор за јело и прибор за припрему хране. Запослени, односно малолетник који ради на припреми и подели хране подвргава се санитарном прегледу сваких шест месеци.

Право на дописивање – малолетник има неограничено право на дописивање о своом трошку, с тим да уколико налдежна лица посумњају на недозвољене ствари које малолетник шаље, односно прима, писма која се размењују ће се отворити пред малолетником, а недозвољена ствар ће му бити одузета. Пријем и слање пошиљке врши преко завода.

Право на телефонирање – ради реализације овог права малолетника, завод је у обавези да обезбеди одговарајући број телефонских говорница, с обзиром на број малолетника. Малолетник који је разврстан у затворено одељење има право на један телефонски позив недељно, док они који су смештени у полуотворена и отворена одељења на два телефонска позива. Сваки разговор телефоном траје, по правили, 10 минута и обавља се на језику по избору малолетника. Уколико постоји потреба из безбедоносних разлога, може наредити надзирање телефонског разговора малолетника.

Право на обавештавање – малолетник има право на прибављање књига, часописа, и других средстава јавног информисања. Завод има библиотеку, која има довољан број књига из свих области, из које је малолетнику дозвољено да озноси књиге ради коришћења у слободно време.

Право на образовање и стручно оспособљавање – ради остваривања овог права малолетника завод је у обавези да организује наставу за малолетнике ради стицања основног и средњег образовања. Малолетник је дужан да редовно похађа наставу у школи, чува школски инвентар, прибор и уџбенике, поштује наставнике и активно учествује у

реализацији образовног програма, с тим да се малолетнику може одобрити и ванредно образовање у другим институцијама, када је то неопходно и корисно за остваривање појединачног програма поступања према малолетнику, али о његовом трошку.

Са друге стране, стручно оспособљавање малолетника обавља се кроз теоријску припрему и практичну обуку у радионицама завода, које завод организује у складу са својим могућностима.

Право на рад, права по основу рада и права на дела из области интелектуалне својине – сврха организовања радних активности је да малолетник стекне, одржи и повећа своју радну способност, радне навике и стручно знање, те тако сваки радно способан малолетник има право и обавезу да ради. Врста посла којим ће се бавити малолетник одређује се према психичким и физичким способностима, стручним квалификацијама, израженим жељама осуђеног и према могућностима завода (чл. 100. ст. 1. ЗИКС). Радно време осуђеног на казну малолетничког затвора одређује се тако да му се омогућава школовање и стручно оспособљавање, као и да има довољно времена за телесно васпитање, културно-уметничку активност, вршење верских обреда и разоноду (чл. 141. ЗОМУКД). Такође, малолетник има и сва права везана за дела из области интелектуалне својине створена за време издржавања казне малолетничког затвора (Константиновић-Вилић, С., Костић, М., 2011(а):193).

Право на организовано коришћење слободног времена – с циљем свестраног васпитног деловања на малолетника, очувања и развијања психофизичких способности и подизања његовог културног нивоа, у заводу се у слободном времену организују разноврсне активности, као што су културно-уметничке, забавне, спортско-рекреативне активности, израда уметничких предмета, приказују филмови и позоришне представе које организују и изводе сами малолетници, или ангажована културно-уметничка друштва. Ради предузимања спортско-рекреативних активности завод је дужан да обезбеди спортске терене, просторије, реквизите и теретану са одговарајућом опремом, али је малолетник који се бави спортским активностима у обавези да се понаша у складу са спортским правилима понашања.

Верска права малолетника – малолетник има право на верски обред, да држи и чита верску литературу и на посету свештеног лица. Уколико у заводу има најмање десет лица исте вероисповести који су заинтересовани за одржавање верских обреда и посете свештеног лица, тада ће управник завода одобрити редовне посете свештеног лица ради одржавања обреда и верске наставе, док уколико је тај број испод десет посете ће се организовати повремено. Верски обреди у заводу ће се одржавати у посебно уређеним просторијама – Молитвеном дому.

Право на примање посета – малолетник има право да га једном недељно посете родитељи, усвојилац, старатељ, брачни друг или лице с којим је основао ванбрачну заједницу, усвојеник, деца или други сродници у правој линији, а у побочној линији до четвртог степена сродства, с тим да укупан број посетилаца у једној посети не може бити

већи од троје. Осим наведених лица, два пута месечно малолетника могу посетити и друга лица која не ометају извршење кривичне санкције, уз обавезу да се посета најави 15 дана раније. Посета траје најмање један сат и обавља се у просторијама предвиђених за посету. Са друге стране, малолетник неће имати право на посету док траје дисциплинска мера издвајања у посебну просторију.

Приликом доласка у посету малолетнику, првенствено се утврђује идентитет посетиоца малолетника и врши претрес од стране надлежног лица завода које је истог пола као и посетилац, на начин којим се поштује његова личност и достојанство. Просторија за посете мора бити чиста, осветљена, проветрена, загрејана у складу са месним климатским условима, са одговарајућом санитарном опремом и довољним бројем столова и столица.

Такође, малолетник има право да са брачним другом или лицем са којим је засновао ванбрачну заједницу проведе једном месечно до три сата насамо, у посебној просторији у заводу која је намењена за овакве посете.

Право на пријем пакета – малолетник има право на неограничен пријем пакета, тежине до десет килограма (само изузетно, у оправданим случајевима, пакет може прећи наведену тежину, уз дозволу управника завода), који му се достављају преко завода. Пакет може да садржи само оне ствари чија је употреба дозвољена у складу са правилима Правилника, као и фабрички запаковане прехранбене производе. Преглед сваког пакета се обавља у присуству малолетника, те уколико се установи да он садржи неке ствари које се не могу предати малолетнику, те се ствари издвајају и о трошку малолетника враћају пошљаоцу, или услед финансијске немогућности малолетника, стављају у депозит.

Право на пријем новчаних пошиљки – малолетник има право на неограничен пријем и слање новчаних пошиљки, с тим да је месечни износ новца са којим малолетник слободно располаже износ просечни нето износ зараде у Републици Србији, утврђен за претходни месец, од стране надлежног органа статистике. Новац може примати само путем новчане упутнице, а новац који је примио, односно новац који је донео са собом приликом пријема у завод чува се у депозиту, уз обавезу завода да обавештава малолетника о стању у депозиту.

Право на подношење предлога, поднесака, притужби, жалби – малолетник има право да, преко својих представника, подноси у писменој форми предлоге и мишљења о питањима која се уређују Правилником.

Осим тога, малолетник има право на подношење интерних поднесака ради остваривања својих права, по правилу писмено, а изузетно и усмено и то васпитачу васпитне групе, управнику завода или другом овлашћеном лицу. Наведена лица су обавезна да малолетнику одговоре на поднесак у року од пет дана од пријема.

Такође, уколико сматра да је лишен одређених права или да су му она повређена, малолетник има право да поднесе притужбу управнику завода, који мора да донесе образложену одлуку у форми решења поводом притужбе у року од три дана од њеног пријема. Наиме, овде се ради о унутрашњој контроли извршења казне малолетничког затвора. Такође, малолетник има право и на судску заштиту против мера и одлука управника завода, те тако има право да у року од осам дана од пријема решења поднесе жалбу већу за малолетнике суда који му је судио у првом степену. Ипак, може се закључити да судска заштита нема карактер спољне контроле извршења казне малолетничког затвора, јер се спроводи од стране органа који је укључен у изрицање и извршење казне малолетничког затвора (Вукомановић, М., Млађовић, И., 2013:66)

Осим тога, малолетник има право и на подношење притужбе Заштитнику грађана, када су исцрпљена сва правна средства у одговарајућем поступку, сем у случајевима када је малолетнику нанета ненадокнадива штета или је дошло до кршења парвила етичког понашања запослених у органима управе, када се поступак може покренути и пре исцрпљења свих правних средстава.

На крају, малолетник има право и да се без присуства запослених лица у заводу притужи овлашћеном ицу које надзире ред завода.

Како би се обезбедило ефективно остваривање загарантованих права малолетника, Правилником је предвиђено да малолетник не може бити одговоран, нити изложен било каквом кажњавању, малтретирању или узнемиравању приликом подношења поднесака, притужби и жалби.

Дужност међусобног обраћања и ословљавања малолетника и пристojног понашања – малолетник је дужан да се током боравка у заводу пристojно понаша према запосленима у заводу и лицима која посећују завод. Приликом сусрета са овим лицима, малолетник је дужан да их поздрави или отпоздрави одговарајућим поздравом, у складу са добом дана. Такође, током боравка у заводу, малолетник је дужан да се понаша у складу са одредбама ЗОМУКД, ЗИКС-а, Правилника, као и правилима предвиђеним у појединачном програму поступања према малолетнику, јер непридржавање ових обавеза представља дисциплински преступ.

Правилник такође регулише и питање примене средстава принуде према малолетнику, те превиђа да се средства принуде и средства за привремено онеспособљавање могу користити само изузетно, ако је то неопходно како би се спречио физички напад на службено лице, напад на другог малолетника или самоповређивање, док се ватрено оружје и хладно оруђе могу користити, само ако се применом неког другог средства принуде или средства за привремено онеспособљавање не може заштити живот малолетника или неког другог лица у случају непосредног напада. Поводом примене средстава принуде или средстава за привремено онеспособљавање сачињава се службена белешка, која се доставља министру надлежном за правосуђе, директору Управе за

извршење заводских санкција и судији за малолетнике суда који је судио у правом степену.

3.4.6. Погодности малолетника у заводу и изван завода

Током издржавања казне малолетничког затвора, а у зависности од оствареног програма поступања, дужине казне, кривичног дела, понашања малолетника, залгања и резултата у радном и образовном процесу, активног учешћа у културно-уметничким активностима у заводу, управник може доделити малолетнику одређене погодности у заводу или изван завода. Погодности у заводу подразумевају: проширено право на пријем посета и круг лица која могу посећивати малолетника, односно на пријем посета без надзора у просторијама за посете или у посебним просторијама за посете и право на погоднији смештај. Погодности изван завода су: право на пријем посете изван завода, на слободан излазак у град, на посету породици и сродницима током викенда и празника, на наградно одсуство из завода до седам дана током године, на ванредно одсуство из завода до седам током године, на коришћење годишњег одмора изван завода, као и погодности које су предвиђене чл. 142. ЗОМУКД а то су право на одсуство ради посећивања родитеља, усвојоца, стараоца, брачног друга, лице са којим је засновало ванбарчну заједницу, децу, усвојеника, браће и сестара, односно другог блиског лица.

Осим тога, управник завода може одобрити малолетнику ванредне излазке или одсуство из завода, у трајању до седам дана у случају смрти члана уже породице, ради обиласка теже оболелог члана уже породице, у случају рођења детета или закључивања брака, а изузетно ванредни излазак или одсуство се може одобрити у ванредним случајевима, на начин који је примерен конкретној ситуацији.

3.4.7. Дисциплински преступи, мере и поступак према малолетнику

У ЗОМУКД предвиђена је могућност дисциплинског кажњавања малолетника, који током издржавања казне малолетничког затвора учини дисциплински преступ. Правилником о кућном реду казнено-поправног завода (чл. 117-140) ближе су регулисани дисциплински преступи, мере и поступак према малолетнику.

3.4.7.1. Дисциплински преступи

Према Правилнику, дисциплинским преступом сматра се повреда:

- правила боравка у заводу;
- правила кућног реда и дисциплине;
- правила којом се одређују права и обавезе у појединачном програму поступања и
- налога овлашћених лица.

Сви дисциплински преступи малолетника могу бити тежи и лакши и таксативно су наведени у Правилнику. Лакши преступи су: угрожавање и ометање другог у обављању радних и слободних активности, удаљавање, без одобрења из завода или радионице где малолетник обавља активности у складу са планом и програмом поступања, изношење алата и других материјалних средстава за радног места, међусобна купопродаја одеће, обуће, лекова и других ствари, припремање obroка, напитака и хране изван простора предвиђеног за ту сврху, тетовирање или телесни пирсинг себе или другог у заводу, угрожавање или оштећење имовине, нарушавање изгледа завода, неовлашћено коришћење или улажење у службене просторије завода, лакша злоупотреба добијених погодности, поседовање ствари које осуђеник не сме имати код себе, недисциплиновано и непристојно понашање које ремети живот и рад у заводу, недозвољена израда предмета, пушење ван просторија предвиђених за ту сврху, заменаривање радне обавезе, одбијање извршења законитог налога овлашћеног лица, неовлашћено коришћење ствари, омогућавање приступа неовлашћеном лицу у просторије заводе, увредљиво понашање према другом лицу по било ком личном својству, давање нетачних података о чињеницама значајним за оставривање права.

Тежи дисциплински преступи су: бекство или покушај бекства из завода, подстрекивање на побуну или бекство, припремање побуне или бекства, неовлашћено напуштање завода, насиље према другом, прављење, поседовање или коришћење опасне ствари, израда или уношење у завод средстава погодних за напад, бекство или вршење кривичног дела, спречавање приступа у било који део завода службеном лицу или лицу које се овлашћено налази у заводу, односно улази у њега, угрожавање, оштећење или уништење имовине већег обима, одбијање извршења законитог налога овлашћеног лица услед чега је наступила или је могла наступити тешка штетна последица, намерно или грубом непажњом угрожавање туђег здравља, призивања, поседовање или коришћење опојног или психоактивног средства, грубо занемаривање личне хигијене, коцкање, односно бављење играма на срећу, намерно угрожавање сопственог здравља ради онеспособљавања извршења обавеза, отпор здравственом прегледу или мерама за спречавање опасности од заразе, подстрекивање лица лишеног слободе на тежи дисциплински преступ, занемаривање радне обавезе које је изазвало или могло изазвати тежу штетну последицу, подучавање себе или другог о начину извршења кривичног дела на основу свог или туђег искуства, тежа злоупотреба добијених погодности и понављање лакших дисциплинских преступа.

3.4.7.2. Дисциплинске мере

За учињени дисциплински преступ малолетнику се изричу дисциплинске мере и то:

1) опомена – када малолетника треба само опоменути и указати на непрохватљивост таквог понашања;

2) одузимање додељене погодности – као самостална мера када се опоменом не може постићи сврха дисциплинске мере, с тим да се мера издвајања у посебну просторију и одузимање додељене погодности могу изрећи и кумулативно;

3) издвајање у посебну просторију - изриче се изузетно за теже дисциплинске преступе у трајању до седам дана, док се за стицај дисциплинских преступа може изрећи у трајању до петнаест дана. Ради се, наиме, о најтежој дисциплинској мери која се може изрећи малолетнику, мери непрекидног боравка два или више малолетника у посебној просторији, те је приликом њеног извршења потребно испунити одређене стандарде. Првенствено, пре упућивања малолетника у посебну просторију неопходан је преглед од стране лекара, како би се утврдиле малолетникове физичке и психичке способности за извршење ове мере. Ако се утврди да малолетник не поседује неопходне способности, извршење мере ће се одложити. До одлагања извршења мере, може доћи и уколико се не могу обезбедити услови за боравак малолетника у посебној просторији, или ако из безбедоносних разлога малолетници не могу бити смештени у посебној просторији заједно.

Посебна просторија у којој се извршава ова мера мора испуњавати неке услове у погледу величине и услова боравка у њој, те мора имати најмање шест квадратних метара и петнаест кубних метара по малолетнику, мора бити проветрена, осветљена дневним и вештачким светлом, загрејана у складу са климатским условима, опремљена креветима, постељином, столицама и столовима. Током боравка малолетника ће обавезно сваког дана посећивати васпитач васпитне групе и лекар, а најмање на три дана и управник завода. Такође, неопходно је да му се обезбеди неограничен приступ води за пиће и санитарним уређајима, да му буду доступни уџбеници и друга литература која није штетна за његово васпитање, да му се омогући да сваког дана најмање два сата борави на изван просторије, на свежем ваздуху, као и да му се омогући да подноси поднеске ради заштите својих права.

Малолетник коме је изречена ова мера не може петнаест дана након извршења мере користити погодности. Извршење мере може бити и прекинуто, уколико лекар утврди да би даљим спровођењем ове мере дошло или могло доћи до нарушавања телесног или душевног здравља малолетника.

3.4.7.3. Дисциплински поступак

Сви дисциплински поступци који се воде против малолетника због учињеног дисциплинског преступа морају бити праћени формалним гаранцијама и прописно евидентирани. Када је малолетник начинио лакши дисциплински преступ, поступак води и одлуку доноси управник завода, на предлог руководиоца службе за преваспитање. У случају тежег преступа, поступак води и одлуку доноси дисциплинска комисија, а управник завода може одлучити да, када сазна за учињени тежи преступ или током поступка, из безбедоносних разлога, малолетника издвоји од осталих малолетника на двадесет четири часа, с тим да се време које је провео издвојен урачунава у дисциплинску меру издвајања малолетника у посебну просторију.

Такође, ако подносилац предлога утврди да постоји основана сумња да је малолетник учинио лакши или тежи дисциплински преступ, али да, с обзиром на природу дела, околности под којима је дело учињено, личност малолетника, његовог односа према оштећеном и преступу и његове спремности да убудуће не чини дисциплинске преступе, не би било целисходно да се води поступак, одустаће од предлога за вођење дисциплинског поступка. Пре одлучивања о одустајању прибавиће мишљење службе за преваспитање, могу се саслушати и малолетник и оштећени.

Током дисциплинског поступка, малолетник ће одредити једно лице из завода које ће му пружати стручну правну помоћ, које мора да присуствује приликом узимања прве изјаве од малолетника. Приликом предузимања свих радњи током поступка, а поготову приликом саслушања малолетника посебно ће се водити рачуна о зрелости, осетљивости и личним својствима малолетника. Расправи у дисциплинском поступку обавезно морају да присуствују подносилац предлога, васпитач васпитне групе, малолетник и запослени у заводу који му пружа стручну правну помоћ, док друга лица могу присуствовати само ако такву одлуку донесе управник завода или председник дисциплинске комисије.

Малолетник има право жалбе против решења о изреченој дисциплинској мери у року од три дана од дана пријема решења, али жалба не одлаже извршење решења, а о жалби одлучује директор Управе у року од три дана.

3.5. Отпуст и условни отпуст малолетника из завода

Малолетник се из завода отпушта када истекне казна малолетничког затвора на коју је осуђен. Приликом отпуштања из завода малолетнику се предају ствари, предмети и драгоцености, које су чуване у заводу, а малолетник се раздужује са стварима које је користио, исплаћује му се новац и уштеђевина коју је стекао током издржавања казне, обезбеђују средства за превоу до места пребивалишта, односно боравишта, а по потреби и

једнократна новчана помоћ. Ако нема своју одећу, нити средства да је прибави завод ће малолетнику без икакве надокнаде обезбедити одећу, обућу и рубље.

Након тога, малолетника прима управник завода, а руководилац службе за преваспитање обавља завршни разговор и уручује му отпусни лист, сведочанство или диплому о завршеној школи, уверење о стручној оспособљености коју је стекао у заводу, као и друга документа.

Даље, ЗОМУКД предвиђа и могућност условног отпуштања малолетника коме је изречена казна малолетничког затвора. Оваква регулатива домаћег закона је у складу са међународним интенцијама исказаним у бројним докумнетима, да се омогући што ранији условни отпуст за малолетнике са извршења кривичних санкција, у најранијој могућој фази и да им се пружи неопходна помоћ и надзор, као и пуна подршка заједнице (чл. 28. Пекиншких правила). Условни отпуст је институт који омогућава престанак издржавања казне затвора у затвореној средини и прелазак на тзв. режим контролисане слободе (Вукомановић, М., Млађовић, И., 2013:66). Како би малолетник могао да буде условно отпуштен из завода, неопходно је да буду испуњена два услова, објективног и субјективног карактера. Објективни услов је да је издржао трећину изречене казне, али не пре него што је протекло шест месеци, док се субјективни услов односи на то да се на основу постигнутог успеха извршења може оправдано очекивати да ће се на слободи добро понашати и да неће вршити кривична дела. Уз условни отпуст суд може да одреди и неку од мера појачаног надзора уз могућност примењивања једне или више одговарајућих посебних обавеза (чл. 32. ЗОМУКД).

О условном отпусту осуђеног на казну малолетничког затвора одлучује веће за малолетнике суда који је судио у првом степену, на основу молбе малолетника. Пре доношења одлуке председник већа за малолетнике ће, по потреби, усмено саслушати малолетника, његове родитеље, представнике органа старатељства и друга лица и прибавити извештај и мишљење казнено-поправног завода о оправданости условног отпуста. Усмено саслушање малолетника обавезно је ако се одлучује о условном отпусту после две трећине издржане казне, осим ако веће за малолетнике, на основу доступне документације, не оцени да су испуњени услови за условни отпуст.

На опозивање условног отпуста сходно се примењују опште одредбе Кривичног законика. О опозивању условног отпуста, када се за то стекну услови, после саслушања јавног тужиоца за малолетнике и малолетника, одлучује суд који је донео одлуку о условном отпусту. У чл. 47. КЗ разликују се обавезан и факултативни опозив условног отпуста. До обавезног опозива условног отпуста уколико осуђени, док је на условном отпусту, учини једно или више кривичних дела за која је изречена казна малолетничког затвора преко једне године. Два су факултативна услова за опозив условног отпуста малолетника, и то ако је малолетник, за време док се налазио на условном отпусту, учинио једно или више кривичних дела за које законом превиђена казна малолетничког затвора до једне године, при чему суд нарочито узима у обзир сродност учињених кривичних дела, побуде из којих су дела учињена и друге околности које указују на оправданост опозивања

условног отпуста. Такође, до опозива условног отпуста може доћи и када се условно отпуштеном суди за кривично дело које је учинио пре него што је условно отпуштен.

Кад опозове условни отпуст, суд ће изрећи једну казну малолетничког затвора применом правила за стицај кривичних дела и одмеравање казне осуђеном малолетном лицу. Време које је малолетник провео на издржавању казне малолетничког затвора урачунава се у нову изречену казну, док се време проведено на условном отпусту не урачунава.

3.6. Дејство и евиденција о казни малолетничког затвора

Дејство казне малолетничког затвора регулисано је чл. 36. ЗОМУКД, где је предвиђено да васпитне мере и малолетнички затвор не повлаче правне последице које се састоје у забрани стицања одређених права, ближе одређених у чл. 95. ст. 2. КЗ. Лице према коме се извршава заводска васпитна мера, као и лице које издржава казну малолетничког затвора не може за то време вршити изборне функције у државним органима, органима територијалне аутономије, органима локалне самоуправе, органима управљања, пословодним органима или другим органима у предузећима или другим организацијама које послују државном имовином, односно организацијама којима је законом поверено вршење одрежених јавних овлашћења.

Евиденцију о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора води суд који је судио у првом степену (чл. 37. ст. 2. ЗОМУКД).

3.7. Постепнална помоћ малолетнику након издржане казне малолетничког затвора

Савремени казнени систем не може се замислити без организоване заштите и помоћи, која се пружа малолетнику након издржавања казне малолетничког затвора. Третман према њему који је започео у кривичном поступку и наставио се применом институционалних васпитних мера или казне малолетничког затвора, не завршава се када малолетник изађе из установе или затвора. Део третмана је и постепнална помоћ која се пружа након извршења заводских мера и казне малолетничког затвора (Константиновић-Вилић, С., Костић, М., 2011(а):201). Потреба за пружањем постепанлне помоћи малолетнику настаје из разлога што је малолетник, за један одређени временски период, био издвојен из дотадашње средине, те је нужно пружити му помоћ ради поновног прихватања друштвених вредности и његове успешне реинтегарције у друштвену заједницу, али и спречавања малолетника да више не врши кривична дела. Осим тога, сам

боравак малолетника у установи или заводу може имати за последицу стигматизацију и његово одбацивање након напуштања институције. Стога, третман према малолетнику, у заводским установама, мора бити усмерен на спречавање додатне стигматизације и на умањивање трауматичности, проистекле из одвајања малолетника из дотадашње средине (Кнежевић, С., 2010:319).

У том смислу, ЗОМУКД предвидео је одређене обавезе родитеља, усвојиоца или стараоца, завода и органа старатељства, у циљу пружања помоћи малолетнику након отпуштања из установе или завода.

Веома важну улогу у целокупном поступању према малолетнику има орган старатељства, чија је улога да у кривичном поступку, на захтев суда, даје мишљење о при избору кривичних санкција, надгледа извршење заводских мера и казне малолетничког затвора, као и да пружи постпеналну помоћ малолетнику. У том погледу, надлежни орган старатељства дужан је да током трајања заводске мере и казне малолетничког затвора одржава сталну везу са малолетником, његовом породицом и установом у коју је малолетник смештен како би се малолетник и његова породица што боље припремили за враћање малолетника у ранију социјалну средину и његово укључивање у даљи друштвени живот (чл. 147. ст. 1. ЗОМУКД).

Смисао постпеналне помоћи састоји се у оспособљавању осуђеника да поштују друштвене вредности, да се на тој основи поново укључе у друштво и тако постану корисни чланови заједнице, мада треба знати да то оспособљавање не тече једноставно, без тешкоћа (Вукомановић, М., Млађовић, И., 2013:68). Ради остваривања овог циља ЗОМУКД предвиђа обавезу завода или установе у којима се извршавају заводске мере и завода у коме се извршава казна малолетничког затвора да најмање три месеца пре планираног отпуштања малолетника обавесте о томе родитеље малолетника, усвојиоца или стараоца, односно блиске сроднике са којима је малолетник живео, као и надлежни орган старатељства и предложе им мере које би требало предузети за прихватање малолетника (чл. 147. ст. 2).

Веома значајна улога у пружању постпеналне помоћи малолетника има и породица. Законска је обавеза родитеља, усвојиоца или стараоца, односно блиских сродника са којим је малолетник живео пре ступања на извршење заводске мере или казне малолетничког затвора, да о повратку малолетника у породицу обавести надлежни орган старатељства, који је обавезан да малолетнику, после извршења кривичне санкције пружи потребну помоћ (чл. 148. ЗОМУКД). Међутим, често се дешава да породица сматра да им је осуђеник „убио добар породични глас и оштетио њихово добро име“ (Јелић, М., 1994:35), те малолетник не добија потребну негу, заштиту, подршку од своје породице. У таквим случајевима, законодавац је предвидео да ће надлежни орган старатељства после отпуштања малолетника са извршења заводске мере или казне малолетничког затвора посебно да брине о малолетнику без родитеља, као и о малолетнику чије су породичне и материјалне прилике несређене. Ова брига подразумева нарочито смештај, исхрану,

набавку одеће, лечење, помоћ у сређивању породичних прилика, окончање стручног оспособљавања и запошљавање малолетника (чл. 149. ЗОМУКД).

Дакле, законодавац је детаљно регулисао поступак и предвидео бројне и разноврсне мере ради пружања постпеналне помоћи малолетнику, након отпуштања из установе или завода, са циљем ублажавања оштрог прелаза из живота у заводу у живот на слободи, јер пружање помоћи представља нужни корак у поновном укључивању малолетника у друштвену заједницу и доприноси спречавању његовог поновног криминалног понашања.

ТРЕЋИ ДЕО

ЕМПИРИЈСКИ ПРИСТУП

1. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

1.1. Опис и предмет истраживања

Казна малолетничког затвора је најтежа кривична санкција која се може изрећи малолетним извршиоцима кривичних дела, када је степен васпитне запуштености малолетника изузетно висок, а тежина извршеног кривичног дела захтева да се према њему примени казна институционалног карактера и састоји се у одузимању слободе кретања малолетника. Већина савремених кривичних законодавстава предвиђају више различитих васпитних мера које се примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела, док је кажњавање малолетника предвиђено само изузетно (супсидијарног је карактера). Ипак, како би се заштитила и обезбедила најзначајнија друштвена добра и вредности, а када малолетници који су починили кривично дело показују висок степен васпитне запуштености, у поврату врше тешка кривична дела са елементима насиља, са проузрокованим тешким последицама, примена казни према овој категорији починилаца је оправдана и правична. У систему кривичних санкција права РС једина казна која се може изрећи малолетном починиоцу тежег кривичних дела је казна малолетничког затвора и то под условима који су прописани законом.

На основу наведеног, можемо закључити да се казна малолетничког затвора примењује факултативно, онда када суд у конкретном случају, у складу са околностима, оцени да изрицање васпитне мере није оправдано.

Основна сврха казне малолетничког затвора одређена је у оквиру опште сврхе изрицања кривичних санкција према малолетницима, и то да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитавање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу. Осим тога, сврха малолетничког затвора је, поред наведеног и вршење појачаног утицаја на малолетног учиниоца да убудуће не врши кривична дела, као и на друге малолетнике да не врше кривична дела.

У складу са овако дефинисаном сврхом казне малолетничког затвора, једно од основних питања које се поставља јесте питање рецидивизма малолетника (повратништва). Значај проучавања ове негативне друштвене појаве огледа се у чињеници

да се исти малолетник поново јавља у улози извршиоца кривичног дела, при чему је повећана друштвена опсаност, јер повратништво открива трајнију неприлагођеност учиилаца кривичних дела друштвеној средини и њеним нормама. Према званичним подацима Републичког завода за статистику Републике Србије, у периоду од 2006. до 2012. године, стопа рецидивизма међу малолетним починиоцима кривичних дела износи око 17%, међутим, како је истакао проф. Др. Милан Шкулић, већина малолетника поново изврши кривично дело када постану пунолетни и тада се у статистици воде као да су први пут осуђивани као пунолетни, те стопа поврата износи чак 80%²⁹. Овако забрињавајући број малолетних рецидивиста је уједно и показатељ успешности, односно неуспешности третмана и ресоцијализације малолетних починилаца кривичних дела, као и ефикасности њиховог постпеналног прихвата и њихове интеграције у друштвену заједницу. Дакле, можемо да закључимо да казна малолетничког затвора, поред осталих кривичних санкција, не испуњава основну сврху њеног изрицања, због чега је неопходно наставити са теоријским и емпиријским истраживањима ове теме.

Како питање казне малолетничког затвора побуђује велику пажњу, с обзиром на катактер ове кривичне санкције, овим истраживањем обухваћено је квалитативно сагледавање и анализа случајева изрицања казне малолетничког затвора од стране Вишег суда у Нишу, у периоду од 2006. до 2012. године, при чему се истраживач ограничио само на правноснажне пресуде. Дакле, предмет истраживања је просторно ограничен на територију на којој се простире надлежност Вишег суда, као стварно надлежног суду за поступање према малолетним починиоцима према Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, и то Вишег суда у Нишу, као месно надлежног за територију Нишавског округа, док је временски оквир спровођења истраживања период од 2006. до 2012. године. Ради компаративне анализе казнене политике Вишег суда у Нишу, истраживач ће се користити и статистичким подацима о броју и врсти кривичних санкција према малолетним починиоцима кривичних дела за наведени период, на територији надлежности Вишег суда у Нишу и територији Републике Србије.

1.2. Циљ и значај истраживања

Основни циљ спровођења овог истраживања је установљавање броја случајева у којима је, од стране Вишег суда у Нишу, у временском периоду од 2006. до 2012. године, малолетним починиоцима кривичних дела изречена казна малолетничког затвора, онда када су за то испуњени законски услови, а у складу са дефинисаним временским оквиром истраживања, начин и средства извршења дела за која је изречена казна, дужине трајања изречене казне и поврат малолетног починиоца. Такође, истраживањем ће се утврдити и феноменолошке и етиолошке карактеристике малолетних починиоца кривичних дела,

²⁹ Доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Sprema-se-novi-zakon-o-maloletnicima.sr.html>, приступљено 04.10.2014. године

осуђених на издржавање казне малолетничког затвора, а посебно узраст и пол малолетника, као и различити ендогени и егзогени криминогени фактори на страни починиоца.

1.3. Узорак и методи коришћени током истраживања

Истраживањем су обухваћени сви случајеви изрицања казне малолетничког затвора од стране Вишег суда у Нишу, у периоду од 2006. до 2012. године, као и статистички подаци о броју кривичних дела која су починили малолетници и кривичним санкцијама које су им изречене, за наведени период, и то на нивоу територије на којој се простире надлежност Вишег суда у Нишу и на нивоу Републике Србије.

Током спровођења истраживања, испитивања постављених хипотеза и испуњења дефинисаних циљева, коришћене су **квалитативне методе**, односно методе посматрања поједничних случајева и то метод анализе садржаја приликом увида у списе и правноснажне пресуде Вишег суда у Нишу, као и **квантитативне методе**, односно метод статистичке обраде и анализе података о кривичним санкцијама које су изречене малолетницима, у складу са временским оквиром спровођења истраживања. Такође, извршено је и упоређивање добијених статистичких података, ради указивања на кретање малолетничког криминалитета током обухваћеног временског периода.

1.4. Хипотезе које су проверене истраживањем

Хипотезе које ће истраживањем бити проверене постављене су на следећи начин:

1. Виши суд у Нишу изрекао је процентуално једнак број казни малолетничког затвора броју казни малолетничког затвор изречених на нивоу Републике Србије, за временски период од 2006. до 2012. године;
2. Виши суд у Нишу је, у случајевима када су извршена кривична дела за која су законом испуњени услови за изрицање казне малолетничког затвора, изрицао ову казну пре васпитне мере;
3. с обзиром на структуру малолетничког криминалитета, казна малолетничког затвора се у највећем броју случајева изриче у трајању од две до пет година;
4. највећи број малолетника осуђен је на казну малолетничког затвора због убиства и других тешких, насилних кривичних дела;
5. највећи број лица осуђених на казну малолетничког затвора су лица мушког пола;
6. казна малолетничког затвора је у највећем броју случајева изрицана малолетницима који су рецидивисти;

7. малолетници којима је изречена казна малолетничког затвора потичу из дисфункционалних породица;
8. малолетнике којима је изречена казна малолетничког затвора карактерише недостатак мотивација за учење и развој радних навика;
9. неспособност малолетника којима је изречена казна малолетничког затвора да своје слободно време испуне корисним и организованим активностима;
10. на личном плану малолетнике, којима је изречена казна малолетничког затвора, карактерише нижи ниво интелигенције, агресивност, егоцентричност, сугестибилност, интровертност и неусклађеност физичког и психичког развоја.

1.5. Резултати истраживања

Истраживање које је спроведено у Вишем суду у Нишу, односи се на период од 2006. до 2012. године и састојало се у прегледавању судских уписника за малолетне извршиоце кривичних дела за наведени временски период, како би се прикупили неопходни подаци о броју казни малолетничког затвора изречених за наведени временски период и од увида у те конкретне списе предмета. Други део истраживања састојао се у прикупљању статистичких података за територију која је обухваћена надлежношћу Вишег суда у Нишу и статистичких података за територију Републике Србије, о броју и врсти изречених кривичних санкција малолетним извршиоцима кривичних дела. У статистичким истраживањима о малолетним учиниоцима кривичних дела обухваћени су малолетни учиниоци кривичних дела – лица која су у време извршења кривичног дела имала навршених 14, а нису напунила 18 година, према којима је кривични поступак пред већем правноснажно завршен.

У периоду од 2006. до 2012. године Виши суд у Нишу изрекао је укупно 493 кривичне санкције малолетним учиниоцима кривичних дела, и то 490 васпитних мера и 3 казне малолетничког затвора, док је на нивоу Републике Србије током наведеног временског периода изречено укупно 13.925 кривичних санкција малолетницима, 13.822 васпитне мере и 103 казне малолетничког затвора, према званичним статистичким подацима Завода за статистику Републике Србије, објављеним у путем статистичких билтена о пријавама, оптужењима и осудама малолетних учиниоца. За осуђене малолетнике – учиниоце кривичних дела приказани су подаци о изреченој кривичној санкцији: мере упозорења и усмеравања, мере појачаног надзора и заводске мере, као и казна малолетничког затвора.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Васпитне мере	1549	1966	2212	1883	1635	2277	2300
Мере упозорења и усмеравања	587	886	947	834	747	1014	995
Мере појачаног надзора	860	999	1144	960	829	1159	1200

Заводске мере	102	81	121	89	59	104	105
Малолетнички затвор	17	30	17	19	5	13	2
Преко 5 до 10 година	4	1	1	2	-	1	-
Преко 2 до 5 година	3	4	7	4	1	5	-
Преко 6 мес. до 2 год.	10	25	9	13	4	7	2

Табела 1. Изречене кривичне санкције у периоду од 2006. до 2012. година, на нивоу Републике Србије

Анализирајући податке из табела можемо доћи до закључка да је, на нивоу Републике Србије, у периоду од 2006. до 2012. године, од укупно 13.925 изречених кривичних санкција малолетним учиниоцима кривичних дела, изречено 103 казне малолетничког затвора, односно 0,74%. Тако је у 2006. години од укупно 1566 кривичних санкција које су изречене малолетницима, 17 казни малолетничког затвора, што у процентима представља 1,08%. За 2007. годину од укупно 1996 кривичних санкција, 30 је казни малолетничког затвора, односно 1,50% , за 2008. годину укупно 2229 кривичних санкција, 17 малолетничких затвора – 0,76%, у 2009. години од укупно 1902 кривичне санкције, 19 је казни малолетничког затвора – 1,00%, за 2010. годину укупно је изречено 1640 кривичних санкција, 5 малолетничких затвора – 0,3%, 2011. године 2290 кривичних санкција, од чега је 13 казни малолетничког затвора – 0,57% и у 2012. години изречено је чак 2302 кривичне санкције, а само 2 казне малолетничког затвора, тј. 0,09%.

Слично као и у Републици Србији, и на територији надлежности Вишег суда у Нишу, број васпитних мера изречених малолетницима је неупоредиво већи у односу на број казни малолетничког затвора.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Васпитне мере	63	67	88	86	72	43	71
Мере упозорења и усмеравања	32	34	31	37	36	14	36
Мере појачаног надзора	20	24	45	39	34	25	31
Заводске мере	11	9	11	10	2	4	4
Малолетнички затвор	-	2	1	-	-	-	-
Преко 5 до 10 година	-	-	-	-	-	-	-
Преко 2 до 5 година	-	2	1	-	-	-	-
Преко 6 месеци до 2 године	-	-	-	-	-	-	-

Табела 2. Број изречених кривичних санкција малолетницима у периоду од 2006. до 2012. године у Вишем суду у Нишу

На основу прегледа табеле 2 можемо закључити да је, у периоду од 2006. до 2012. године, Виши суд у Нишу изрекао 490 васпитних мера и само 3 казне затвора, односно од укупно 493 кривичне санкције које су изречене малолетницима само 3 су казне малолетничког затвора, изражено у процентима 0,61%. Компарацијом добијених података

на нивоу Републике Србије и територије надлежности Вишег суда у Нишу, можемо утврдити да је процентуално број изречених казни малолетничког затвора на републичком нивоу (0,74%) и окружном нивоу (0,61%) процентуално приближно једнак, чиме је истраживач доказао полазну хипотезу истраживања.

Дакле, анализирањем наведених статистичких података, како на нивоу Републике Србије, тако и на нивоу територије Вишег суда у Нишу, можемо закључити да доминирају васпитне мере, док је казна малолетничког затвора, као једина казна у систему кривичних санкција права РС и уједно најтежа санкција према малолетницима, изрицана само изузетно, што је и у складу са законском регулативом (изриче се само када због високог степена кривике, природе и тежине кривичног дела није оправдано изрицање васпитних мера) и природом ове казне, чији је карактер супсидијаран. Такође, треба имати увиду и да се казна малолетничког затвора изриче оним малолетницима који су кривична дела учинили као старији малолетници, што чини врмеенски период од две године.

	Казна малолетничког затвора						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Убиство	-	1	2	2	-	3	-
Тешко убиство	5	2	1	4	-	1	-
Тешка телесна повреда	1	1	3	-	-	2	-
Силовање	-	-	4	-	1	-	-
Насиље у породици	-	1	-	-	-	-	-
Крађа	-	4	1	-	-	-	-
Тешка крађа	1	14	2	10	3	4	-
Разбојништво	7	3	3	-	-	1	1
Остала кривична дела	3	4	1	3	1	2	1
УКУПНО	17	30	17	19	5	13	2

Табела 3. Структура изречених казни малолетничког затвора на нивоу Републике Србије према кривичном делу у периоду од 2006. до 2012. године

Као што се из табеле 3 може закључити, највећи број кривичних дела за која је малолетницима, на нивоу Републике Србије, за временски период од 2006. до 2012. године, изрицана казна малолетничког затвора су имовинска кривична дела (52,4%) и дела против живота и тела (27,1%). За наведени временски период Виши суд у Нишу изрекао је само три казне малолетничког затвора (табела 4), и то две за кривично дело насилничко понашање, у стицају са кривичним делом тешка телесна повреда и једну за кривично дело тешко убиство.

2006-2012	Кривичне санкције				
	УКУПНО	Казна малолетничког затвора	Васпитне мере		
			Мере упозорења и усмеравања	Мере појачаног надзора	Заводске мере
Убиство	1	-	-	1	-
Тешко убиство	3	2	-	-	1
Тешка телесна повреда	36	1	14	21	-
Силовање	-	-	-	-	-
Насиље у породици	4	-	-	4	-
Крађа	48	-	18	20	10
Тешка крађа	134	-	55	56	23
Разбојништво	29	-	8	18	3
Насилничко понашање	34	1	14	16	3

Табела 4. Структура изречених кривичних санкција на нивоу Вишег суда у Нишу према кривичном делу у периоду од 2006. до 2012. године

Табела 4 показује које су кривичне санкције изрицане малолетним починиоцима за извршена она кривична дела за која је на републичком нивоу изрицана казна малолетничког затвора у наведеном временском периоду. Компарацијом података из табеле 3 и табеле 4 може се утврдити да је структура изречених кривичних санкција од стране Вишег суда у Нишу, за наведени временски период и кривична дела наведена у табелама, знатно разликује у односу на структуру кривичних санкција изречених на нивоу Републике. Од 2006. до 2012. године, пред Вишим судом у Нишу забележен је један случај убиства, извршеног од стране малолетника за које је изречена васпитна мера појачан надзор од стране органа старатељства и још један случај тешког убиства за које је малолетнику изречена васпитна мера упућивања у васпитно-поправни дом. Кривичне санкције које је надлежни суд на територији града Ниша изрицао за кривична дела тешка крађа и разбојништво су васпитне мере, а ниједан случај изрицања казне малолетничког затвора за наведена кривична дела, за које се према закону може изрећи ова казна није забележен, у временском периоду за који је спроведено истраживање. Анализом података из табеле 4 можемо закључити да у систему кривичних санкција изречених за наведена дела, у временском периоду од 2006. до 2012. године, доминирају васпитне мере, које су изрицане у 98,62% случајева, док је казна малолетничког затвора изречена само у 1,38% случајева.

У погледу дужине трајања изречених казни малолетничког затвора на републичком нивоу, у периоду од 2006. до 2012. Године, највише је изречено казни малолетничког затвора у трајању од 6 месеци до 2 године, која је у анализираном периоду просечно изречена у 68% случајева. Малолетнички затвор у трајању од 2 до 5 година изречен је у

23,3% пресуда, док је у просечно 8,7% случајева изрицана казна малолетничког затвора у трајању дужем од 5 година. Што се тиче праксе Вишег суда у Нишу, све три казне малолетничког затвора које су изречене у наведеном временском периоду, изречене су у трајању од 2 до 5 година. Како је детаљна анализа података показала да је на републичком нивоу у највећем броју случајева казна малолетничког затвора изрицана у трајању од 6 месеци до 2 године, почетна хипотеза истраживача о просечном трајању изречених казни малолетничког затвора од 2 до 5 година може се одбацити као неоснована, док се ова хипотеза на нивоу Вишег суда у Нишу може сматрати доказаном. Овакав тренд у погледу дужине трајања изречених казни малолетничког затвора је и оправдан, с обзиром на структуру кривичних дела која врше малолетници, а за која им је изречена казна малолетничког затвора (видети табелу 3). Потребно је, међутим, нагласити чињеницу да се време које је малолетник провео у притвору урачунава у изречену казну малолетничког затвора, што у случајевима изрицања казне малолетничког затвора у трајању од 6 месеци до 2 године (која је и изрицана у највећем броју случајева) не оставља довољно времена за примену адекватног васпитног третмана према у процесу ресоцијализације малолетника, јер се према њему не примењује никакав васпитни третман за време трајања притвора, о чему посебно треба водити рачуна приликом одмеравања казне малолетничког затвора у сваком конкретном случају.

Виши суд у Нишу, 2006-2012. година	УКУПНО	Девојчице	Повратници
Васпитне мере	490	27	74
Казна малолетничког затвора	3	-	3

Табела 5. Број осуђених малолетних лица на нивоу Вишег суда у Нишу према полу и ранијој осуди од 2006. до 2012. године

У табели 5 приказани су подаци о односу укупног броја малолетника којима је изречена васпитна мера и казна малолетничког броја и броја малолетница којима су изречене ове кривичне санкције, од стране Вишег суда у Нишу. Тако можемо закључити да је од укупно 490 изречених васпитних мера, 27 изречено малолетницама, односно да је учешће малолетница у структури изречених васпитних мера према полу 5,5%, док су све три казне малолетничког затвора изречене малолетним лицима мушког пола. Такође, у табели се налазе и подаци о броју осуђених малолетних лица према ранијој осуди. У том смислу важно је истаћи да су од укупног броја малолетника којима је изречена васпитна мера 15,7% рецидивисти, док је тај број у погледу казне малолетничког затвора процентуално изражен 100%.

Осим компарације статистичких података на нивоу Републике Србије и територије Вишег суда у Нишу, истраживањем је обухваћена и анализа свих случајева изрицања казне малолетничког затвора од стране Вишег суда у Нишу. Увидом у судске уписнике истраживач је дошао до податка да су за наведени временски период изречене три казне малолетничког затвора. Све три казне малолетничког затвора изречене су старијим малолетницима, лицима која су у време извршења дела имала седамнаест година. Ради се о лицима мушког пола, а кривична дела која су починили су **насилничко понашање** из

чл. 344. ст. 2. у вези ст. 1. КЗ у стицају са кривичним делом **тешка телесна повреда** из чл. 121. ст. 1. КЗ у саизвршилаштву у вези чл. 33. КЗ и кривично дело **тешко убиство** из чл. 114. ст. 1. и 5. КЗ у покушају у вези чл. 30. као саизвршиоци у вези чл. 33. КЗ.

1. Први случај у коме је малолетнику изречена казна малолетничког затвора догодио се 2007. године и односио се на старијег малолетника А.Г. који је у време извршења дела имао седамнаест година. Малолетник је оптужен да је извршио кривично дело **насилничко понашање** из чл. 344. ст. 2. у вези ст. 1. КЗ у стицају са кривичним делом **тешка телесна повреда** из чл. 121. ст. 1. КЗ у саизвршилаштву у вези чл. 33. КЗ и кривично дело **тешка крађа** из чл. 204. ст. 1. тач. 2. КЗ. Заједно са њим, за извршење наведених дела оптужена су још двојица малолетника, Х.Г. и П.Т. од којих је један у тренутку извршења дела имао шеснаест, а други петнаест година. Током судског поступка, доказано је да су малолетници починили дело **насилничко понашање** из чл. 344. ст. 2. у вези ст. 1. КЗ у стицају са кривичним делом **тешка телесна повреда** из чл. 121. ст. 1. КЗ у саизвршилаштву у вези чл. 33. КЗ, те их је суд огласио кривим и изрекао кривичну санкцију, док за извршење дела **тешка крађа** из чл. 204. ст. 1. тач. 2. КЗ нису постојали несумњиви докази, те су за ово дело ослобођени од оптужбе. Кривичне санкције које су им изречене су казна малолетничког затвора, малолетнику А.Г. који се сматрао вођом групе, у трајању од 2 године и шест месеци, док је другој двојници малолетника изречена васпитна мера упућивања у васпитно-поправни дом.

Малолетни А.Г. је казну малолетничког затвора изджавао у Казнено-поправном заводу у Ваљево. Након пријема у завод, малолетник је распоређен у Б₂ поткатегорију и распоређен је на радно место столара. Васпитач васпитне групе малолетника оценио је да период адаптације протекао добро, али је да је малолетник још увек повучен, затворен, уздржан према другима, као и да способност одолевања притиска неформалних група није развијена. Након протеча одређеног временског периода и добрих резултата у реализацији васпитног третмана, А.Г. је пребачен у Б₁ поткатегорију, али је убрзо након тога враћен у Б₂ поткатегорију, јер је извршио дисциплински преступ – поседовање недозвољених ствари (мобилни телефон).

Након издржане 2/3 казне, малолетник је упутио молбу за условни отпуст, али је његова молба одбијена као неоснована, јер се на основу извештаја из КПЗ Ваљево, у коме је васпитач васпитне групе навео да је процес ресоцијализације тек започео и да са малолетником има још много да се ради, није могло оправдано очекивати да ће се окривљени на слободи добро владати и да неће вршити кривична дела.

Увидом у списе конкретног предмета и то мишљења Центра за социјални рад, а ради испитивања постављених хипотеза, истраживач је дошао до података који се тичу етиолошких карактеристика малолетног починиоца наведених дела. Наиме, малолетни А.Г. потиче из *породице* са дисхармоничним односима, у којој су насиље, повишен тон, физичка казна били једино средство васпитања и усмеравања деце. Отац је склон конзумирању алкохола, те је врло често, када је у пијаном стању, физички малтретирао укућане. Родитељи су се, услед такве породичне ситуације развели, мајка напустила

породицу и децу, преудала се и има дете из другог брака, а деца су поверена на чување и старарње оцу, који не води о њима рачуна, већ они живе са бабом, која их издржава од своје пензије. А.Г. је *завршио основну школу* и уписао је средњу Пољопривредну школу, али је, услед недостатка мотивације за рад, школу напустио. Након тога, почео је да се дружи са децом асоцијалног и криминогеног понашања, није био у стању да своје *слободно време* организује и испуни корисним активностима и одао се делинквентном и криминалном понашању. Пре извршења дела за које му је изречена казна малолетничког затвора, малолетни А.Г. је већ био *правноснажно осуђиван* за три кривична дела, сва извршена у 2005. години и то:

- тешка крађа из чл. 166. ст. 1. КЗ – изречена му је васпитна мера појачан надзор од стране родитеља (ПНОР);
- одузимање возила из чл. 174. ст. 1. КЗ – изречена му је васпитна мера појачан надзор од стране органа старатељства (ПНОС);
- блудне радње из чл. 108. у вези чл. 193. КЗ – изречена му је васпитна мера ПНОС.

Психофизички развој малолетника је нормалан, усклађен физички и психички развој. Према налазу и мишљењу вештака психијатријске струке, малолетник не болује од душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја и друге теже душевне поремећености, степен душевне зрелости је у оквирима очекиваних с обзиром на добни узраст, те је малолетник у тренутку извршења дела био способан да схвати значај свога дела и да управља својим поступцима. Надекватно понашање родитеља према њему у раном детињству произвело је код њега велику количину негативних емоција, агресивност коју испољава у односу са другима, неразвијеност адекватног критичког мишљења, непредвиђених последица сопственог понашања.

2. Други случај изрицања казне малолетничког затвора односи се на двојицу малолетника С.Р. и М.Ж, обојица у узрасту од седамнаест година у тренутку извршења дела, који су оптужени да су извршили кривично дело **тешко убиство** из чл. 114. ст. 1. и 5. КЗ у **покушају** у вези чл. 30. као саизвршиоци у вези чл. 33. КЗ. Критични догађај догодио се 2007. године. Суд је током поступка нашао да су обојица малолетника крива за извршење дела и изречена им је казна малолетничког затвора у трајању од пет година. Такође, обојица малолетника су била раније правноснажно осуђивани и изречена им је мера упозорења и усмервања – судски укор.

Малолетници су изречену казну издржавали у Казнено-поправном заводу у Ваљеву, где су по пријему, распоређени у затворено одељење и то В₂ поткатогеорију. Малолетни М.Ж. је добро прихватио васпитни третман, показивао заинтересованост за учешће у процесу васпитања и ресоцијализације. Према запосленима у заводу, као и другим осуђеницима понашао се коректно, истицао се на радном месту. Након одређеног временског периода,веденог у заводу, малолетник је упутио молбу за условни отпуст, али је његова молба одбијена као неоснована, јер је према извештају васпитача васпитне групе малолетника, било планирано да се он укључи у програм за контролу беса, те да је потребно да се са њим још увек ради, ради успешне реализације предвиђеног третмана.

Малолетни С.Р. је, након пријема у завод, показао променљиво понашање, није одмах прихватио предвиђен васпитни третман. У односу са другим лицима у заводу, показао нетрпељивост и тешко се прилагодио условима у заводу. Током боравка у заводу, исказао афинитете према сликарству и писању, у чему је показао позитивне резултате. Пребачен је из затвореног у полуотворено одељење, Б₂ поткатоорију, али је врло брзо враћен у одељење В категорије, због два дисциплинска престапа, због чега му је била и изречена мера издвајања у посебну просторију, у трајању од седам дана. Такође је поднео молбу за условни отпуст, након протекла 2/3 издржане казне, али му је молба одбијена као неоснована, јер је према, извештају васпитаћа васпитне групе, процес ресоцијализације још увек у току, те се не може оправдано сматрати да је испуњена сврха изрицања казне малолетничког затвора.

Из мишљења Центра за социјални рад, истраживач је утврдио етиолошке карактеристике малолетника. М.Ж. потиче из *породице* у којој је и оцу и мајци то други брак, а из првог брака мајка има двоје деце. Живе у веома малој кући, али имају све хигијенске услове за нормалан живот у њој. Примања родитеља веома мала, цела породица живи на ивици сиромаштва. Отац се одао конзумирању алкохола, те већину зарађеног новца троши на алкохол. Током детињства често га је физички кажњавао, као средство васпитања и усмеравања, а на телу малолетника видљиви су и ожиљци од опушака и бријача. Био је веома лош узор за дете, што је и оставило одређене поледице на психички развој малолетника. Малолетни М.Ж. је *завршио основну школу*, уписао је средњу школу за аутомеханичара, али је услед недостатка мотивације за даље образовање школу напустио. Запослио се, али се ни на том послу није дуго задржао. Током раног периода адолесценције почео је да конзумира алкохол, по узору на оца. Што се тиче његових *личних карактеристика*, описан је као поводљив, без чврсто изграђеног става и мишљења, конфузан, нервозан и агресиван, неразвијено адекватно критичко мишљење, са доњом границом просека интелигенције. Током разговора са малолетником од стране надлежног лица из Центра за социјални рад, карактеристичан је психомоторни немир, стезање руку, грчење прстију.

Са друге стране, малолетни С.Р. потиче из *ванбрачне заједнице*, отац му је непознат, а мајка га је напустила када је био мали. Једног дана одвела је дете код пријатељице и оставила га да га причува, али није желела да га узме и да га одгаја, те је тој жени признато хранитељско право. Током година, између детета и хранитељице развијена је јака емотивна веза, али је под њеним утицајем, њен негативни став и лоше мишљење о мајци С.Р. прешло и на малолетника. Малолетник је током одрастања био изузетно захтеван, а хранитељица није увек могла да се избори са свим његовим жељама. Али би се најчешће то завршавало испуњивањем његових захтева, што је оставило последице на његово васпитање и касније понашање према хранитељици. Контакт са мајком скоро и да не постоји, нити га мајка или малолетник желе. *Завршио је основну школу*, током које је показао успех и знање, али је имао проблем да прихвати да је неки други ђак бољи од њега. Почине са насилничким и бахатим понашањем према другој деци и настају проблеми у школи. Уписао је и средњу машинско-техничку школу, смер за металостругара, међутим,. Услед слабе мотивације за учење, учесталог изостајања из

школе, понављао је разред, а ускорои напустио школу. И код куће настају све већи проблеми, јер почиње да се понаша агресивно према хранитељици, да јој краде новац и бежи од куће. *Слободно време* је проводио сружећи се са вршњацима или у спортској рекреацији. Након смрти супруга хранитељице почео је да се самоповређује, чак и да конзумира алкохол, а пробао је и наркотику, јер је ту вест тешко поднео. *Психофизички развој* малолетника је нормалан, а малолетник је описан као отворен, комуникативан, речит и са финим манирима у комуникацији, оствља утисак изнад просека интелигентног младића. Ипак, честе су промене у расположењу, постаје агресиван и реагује импулсивно, воли лагодан живот и нема јасну слику о себи и својој будућности, те се на основу таквог његовог понашања може очекивати да ће у будућности наставити са делинквентним понашањем.

Анализом добијених података и увидом у списе судских предмета, истраживач је дошао до закључка да је већина хипотеза постављених на почетку истраживања доказана. Основна претпоставка од које је истраживач кренуо била је да се у највећем броју случајева, а када су за то испуњени законски услови, казна малолетничког затвора изриче малолетним учиниоцима за насилна кривична дела. Све три казне малолетничког затвора изречене од стране Вишег суда у Нишу, изречене су за кривична дела насилничко понашање, тешка телесна повреда и тешко убиство у покушају. Ради се о лицима мушког пола, који су и пре извршења дела за које им је изречена казна малолетничког затвора вршили кривична дела, те су им већ изричане кривичне санкције – васпитне мере.

У истраживању се полази од претпоставке да малолетни починиоци кривичних дела потичу из непотпуних и дисфункционалних породица, због чега постоји реално очекивање да су деца из оваквих породица, услед нарушених односа између родитеља, склона физичком насиљу, агресивности, дружењу са другим малолетницима који припадају криминогеним групама. Резултати истраживања показали су да је ова хипотеза основана, те да двојица малолетника потиче из дисфункционалних породица, у којима су односи између родитеља и између родитеља и деце нарушени, а једно од основних средстава васпитања и усмеравања деце је физичко насиље и кажњавање, док је трећи малолетник одрастао у хранитељској породици, јер су га родитељи напустили. Деца из оваквих породица су и сама склона агресивном понашању, карактерише их недостатак мотивације за учење и рад, па самим тим и непримерено владање у школи, што резултира лошим успехом. У погледу особина личности малолетника, резултати истраживања су показали да се ради о малолетницима које карактерише агресивност, импулсивност, недостатак мотива за дисциплину, релативно брза промена расположења, сугестивност. Са друге стране, један малолетник описан је ако отворен, комуникативан, али без одређених циљева и планова за будућност. Дакле, можемо закључити да је хипотеза истраживача о личним карактеристикама малолетних починиоца кривичних дела којима је изречена казна малолетничког затвора тачна. Ипак, претпоставке о неусклађености физичког и психичког развоја малолетника и нижем нивоу интелигенције, можемо одбацити као несонване, јер према мишљењу Центра за социјални рад, ради се о лицима која остављају утисак просечно интелигентних младића, чији је психофизички развој нормалан.

ЗАКЉУЧАК

Доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица 2005. године извршена је кодификација малолетничког кривичног права у Републици Србији. Једним свеобухватним законским текстом, са материјалног, процесног и извршног аспекта, уређен је правни положај малолетника као учинилаца кривичних дела. Домаће законодавство усклађено је са бројним међународним стандардима из области заштите и пружања помоћи малолетницима који су у сукобу са законом, садржаним у низу универзалних и регионалних међународних докумената, пре свега аката УН-а и Савета Европе.

Како је то предвиђено и на међународном и на националном нивоу, казна малолетничког затвора је најтежа кривична санкција која се може изрећи малолетним починиоцима кривичних дела. Као таква, она садржи минимум елемената принуде, одузимања и ограничења слободе и права малолетника, те се по циљу који се тежи остварити њеним изрицањем она приближава васпитним мерама. Ради се о кривичној санкцији супсидијарног карактера, која се изриче као последње средство- *ultima ratio*, када су за то испуњени законски услови и када изрицање васпитних мера, с обзиром на околности конкретног случаја, не би било оправдано. Изузетан карактер ове казне потврђује и пракса судова, који у том смислу следе интенције закона, како из резултата спроведеног емпиријског истраживања можемо и да закључимо. Изразита доминација васпитних мера у односу на казну малолетничког затвора указује на примену принципа васпитања, а не кажњавања малолетника у политици изрицања кривичних санкција према овој категорији учинилаца кривичних дела. Наиме, из праксе Вишег суда у Нишу можемо видети да је казна малолетничког затвора изрицана само за најтежа кривична дела са елементима насиља, малолетницима којима, с обзиром на карактеристике њихове личности, околности под којима је дело учињено и тешке последице дела, не би било оправдано изрећи васпитну меру.

Са друге стране, приликом изрицања казне малолетничког затвора суд мора имати у виду и основну сврху ове казне. Сврха изрицања казне малолетничког затвора је да се надзором, пружањем помоћи и заштите, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на **развој и јачање личне одговорности, на васпитање и правилан развој његове личности**, како би се обезбедило његово поновно укључивање у друштвену заједницу, али и утицало на малолетника да више не врши кривична дела (специјална превенција), као и на друге малолетнике да не врше кривична дела убудуће (генерална превенција). Ради постизања предвиђених циљева, малолетни починиоци кривичних дела којима је суд изрекао казну малолетничког затвора смештају се у посебну установу за малолетнике – Казнено-поправни завод у Ваљеву и према њима се примењује посебан третман који се разликује од третмана који се примењује према пунолетним лицима осуђеним на казну затвора. Ради успешне ресоцијализације осуђених малолетника и њиховог успешног укључивања у друштвену заједницу, након издржане казне, односно

условног отпуста, од посебног је значаја укључивање самог малолетника у процес преваспитања и усмеравања кроз појединачни програм поступања, који мора бити сачињен посебно узимајући у обзир карактеристике личности малолетника, његове интересе и способности.

Међутим, оно што посебно забрињава је стопа рецидивизма код малолетника, на шта су указали и резултати спроведеног емпиријског истраживања, из којих можемо да видимо да су сва тројица малолетника којима је изречена казна малолетничког затвора од стране Вишег суда у Нишу и пре предузимања радње извршења дела за које им је изречена ова казна већ вршили кривична дела и биле су им изрицане васпитне мере. Како би се омогућила успешна реинтеграција малолетника у друштвену заједницу након изласка из завода и остварила сврха изрицања казне, односно утицало на малолетника да убудуће не врши кривична дела, поред третмана који се примењује током издржавања казне, веома је битна и постпенална помоћ. Та постинституционална заштита малолетника започиње још током боравка малолетника у заводу, кроз разговор са њим. Осим тога, веома је битно успоставити контакт са породицом малолетника, пријатељима, ужом социјалном средином, ради прихвата малолетника након повратка из завода. Одређене потешкоће ипак могу настати након отпуштања малолетника, те се постпенална помоћ треба да огледа у обезбеђивању смештаја, хране, одеће, лечења, запослења, чак и једнокартне новчане помоћи, уколико је то малолетнику неопходно како би се омогућили услови да малолетник настави свој живот, без вршења кривичних дела.

У погледу емпиријских података приказаних у трећем делу рада, можемо видети да је казна малолетничког затвора, као најтежа кривична санкција која се може изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела, изрицана изузетно, што је у складу са њеним супсидијарним карактером, те у том смилу можемо закључити да је судска пркса усаглашена са законском регулативом. Ипак, податак који забрињава односи се на стопу рецидивизма међу малолетним починиоцима кривичних дела, како оних којима је изречена казна малолетничког затвора (100% њих), тако и оних малолетника којима је за извршено кривично дело изречена васпитна мера. Према званичним статистичким подацима Републичког завода за статистику Републике Србије стопа поврата код малолетника износи око 17%, али ако бисмо узели у обзир и она лица која су наставила да врше кривична дела и по пунолетству, који се у званичним статистикама воде као лица која су по први пут осуђена, стопа рецидивизма малолетних извршиоца кривичних дела износила би чак 80%. Са друге стране, разлог настанка рецидивизма може се тражити, поред осталог, и у неадекватном избору кривичне санкције или неадекватном третману и неуспешној ресоцијализацији за време издржавања заводских мера или казне малолетничког затвора. Стога, како би се у будућности утицало на смањење стопе криминалитета малолетника, као и смањење стопе рецидивизма, важно је наставити са теоријским и емпиријским истраживањима ове теме.

ЛИТЕРАТУРА

1. Briggs,S., *Criminology for dummies*, Wiley publishing, Inc, Indianapolis, Indiana, 2009
2. Вековић, В., *Систем извршења кривичних санкција*, Београд, 2010. година
3. Вукомановић, М., Млађовић, И., *Малолетнички затвор у кривичном законодавству Републике Србије*, НБП – Журнал за криминалистику и право, број 1, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013. година
4. Газивода, С., *Утврђивање услова за изривање казне малолетничког затвора*, Билтен судске праксе Врховног суда Србије 3, Службени гласник, Београд, 2003. година
5. Димовски, Д., *Примена ресторативне правде у малолетничком кривичном праву*, у: Приступ правосуђу – инструментни за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије, Тематски зборник радова, књига 3, Ниш, Правни факултет, 2009. година
6. Димовски, Д., Мирић, Ф., *Политика сузбијања малолетничке делинквенције као детерминанта друштвеног развоја*, Анали пословне економије 9, Часопис за пословну економију, бизнис и менаџмент и комуникологију, свеска број 9, Бања Лука, 2013. година, доступно на:
<http://doisrpska.nub.rs/index.php/APEPIMBL/article/view/1119>, приступљено 25.09.2014. године
7. Ђукић, Б., Јовашевић, Д., *Криминалитет малолетника и мјере друштвене реакције у Републици Српској*, Дефендологија центар за безбједоносна, социолошка и криминолошка истраживања у Бања Луци, Бања Лука, 2010. година
8. Јашовић, Ж., *Криминологија малолетничке делинквенције*, Научна књига, Београд, 1983. година
9. Јелић, И. М., *Заштита отпуштених осуђеника и малолетника као социјална потреба и начин њена извођења : историјско-правна и криминално-политичка студија*, Београд, 1994. година
10. Јовашевић Д., *Положај малолетника у кривичном праву*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета, 2010. година – (а)
11. Јовашевић, Д. *Кривично право – општи део*, Номос, Београд, 2010. година – (б)
12. Јовашевић, Д. *Новине у кривичном законодавству о малолетницима у светлу ресторативне правде*, Темида, мај 2007. година, стр. 22, доступно на:
<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2007/1450-66370701015J.pdf>,
приступљено 08.09.2014. године
13. Јовашевић, Д., *Малолетничко кривично право*, БеоСинг, Београд, 2008. година
14. Кнежевић, С., *Малолетничко кривично право: материјално, процесно и извршно*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета, 2010. година

15. Константиновић – Вилић, С., Костић, М., *Криминологија*, Пеликан Принт, Ниш, 2009. година
16. Константиновић-Вилић, С., Костић, М., *Пенологија*, Свен, Ниш, 2011. година – (б)
17. Константиновић-Вилић, С., Костић, М., *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Свен, Ниш, 2011. година – (а)
18. Крањц С., Вујошевић М., *Младост сломљених крила – Октобарски сусрети у социјалној заштити*, Ниш 2006, Асоцијација центара за социјални рад Србије, Врњачка бања, 2006. година
19. Малолетни учиниоци кривичних дела, пријаве, оптужења и осуде, 2012, Билтен 577, Република Србија, Републички завод за статистику, Београд, 2013. год, доступно на: http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/24/97/SB-577_Maloletni_uciniociKD.pdf, приступљено 25.09.2014. године
20. Миладиновић, В., Константиновић – Вилић, С., Ђурђић, В., *Криминалитет малолетница*, Институт за криминолошка и социолошка истарживања, Београд, 1992. година
21. Милутиновић, М., Алексић, Ж., *Малолетничка делинквенција*, Научна књига, Београд, 1989. година
22. Митровић, Љ., Грбић-Павловић Н, *Казна малолетничког затвора у Републици Српској*, Правна ријеч - часопис за правну теорију и праксу, Удружење правника Републике Српске, број 33/2012, Бања Лука, 2012. Година
23. Николић, З., Симеуновић-Патић, Б., *Обележја криминалитета у Србији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006. година, доступно на: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:l7gcdqURLjEJ:www.politickiforum.org/dokumenta/28_Obelezja_kriminaliteta_maloletnika_u_Srbiji.doc+&cd=2&hl=sr&ct=clnk&gl=rs, приступљено 25.07.2014. године
24. Перић, О., *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, Београд: Службени гласник, Београд, 2007. година
25. Радуловић Љ., *Васпитни налози – алтернатива санкцијама за малолетнике*, Ревизија за криминологију и кривично право, вол. 46, број 1, Београд, 2008. год, доступно на: <http://www.ius.bg.ac.rs/Naucni/Razvoj%20pravnog%20sistema%202006/19%20-%20Projekat%202006-13.pdf>, приступљено 14.07.2014. године
26. Савић, С., *Ресторативна правда и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица из перспективе судске праксе*, Темида, мај 2007. године, доступно на: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2007/1450-66370701047S.pdf>, приступљено 13.07.2014. године

27. Сања Ђопић, *Ресторативна правда и кривичноправни систем*, докторска дисертација, Правни факултет, Ниш, 2010. година, доступно на:
http://www.prafak.ni.ac.rs/files/disertacije/Sanja_Copic_restorativna_pravda_2010.pdf,
приступљено дана 13.07.2014. године
28. Стакић, Ђ., *Савремене тенденције и програми ресоцијализације малолетних делинквената*, у: Актуелна питања малолетничке делинквенције и мере за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку, Зборник радова, Београд, 1995. година
29. Ђирић, З., Димитријевић, Б., *Основи судске психијатрије и судске психологије*, Студентски културни центар, Ниш, 2009. година
30. <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Sprema-se-novi-zakon-o-maloletnicima.sr.html>,
приступљено 04.10.2014. године

МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ ИЗВОРИ

1. 9th General Report on the CPT's activities covering the Period 1. January to 31. December 1998, доступно на:
<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-09.htm>, приступљено 14.09.2014. године
2. Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, доступно на:
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM>, приступљено 15.09.2014. године
3. Европска затворска правила, Савет Европе, Препорука (87)3, Комитет министара, од 12.02.1987. године, ревидирана Препоруком (2006)2 Комитета министара, од 11.01.2006. године, доступно на:
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>, приступљено 14.09.2014. године
4. Европска конвенција о спречавању мучења и нечовечног или понижавајућег поступања и кажњавања, усвојена од стране Савет Европе, од 26.11.1987. године, "Сл. лист СЦГ – Међународни уговори" бр. 9/2003, доступно на:
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/126.htm>, приступљено 15.09.2014. године
5. Конвенција УН о правима детета, од 20.11.1989 године, "Службени лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и "Службени лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97, доступно на:
<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>, приступљено 13.07.2014. године
6. Међународни пакт о грађанским и политичким правима, усвојен Резолуцијом Генералне скупштине УН 2200 А(XXI) од 16.12.1966. године, "Службеном листу

- СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/2001 од 27.6.2001. године, доступно на: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>, приступљено 14.09.2014. године
7. Права детета и малолетничко правосуђе - одабрани међународни инструменти, књига бр.3, УНИЦЕФ, доступно на: http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/3%20Pekinska%20pravila.pdf, приступљено 18.08.2014. године
 8. Правила УН о заштити малолетника лишених слободе - одабрани међународни инструменти, књига 5, УНИЦЕФ, доступно на: [http://www.unicef.org/serbia/5PravilaUNa\(1\).pdf](http://www.unicef.org/serbia/5PravilaUNa(1).pdf), приступљено 18.08.2014. године
 9. Резолуција УН 45/113 – Правила УН о заштити малолетника који су лишени слободе (тзв. Хаванска правила) од 14.12.1990. године доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>, приступљено 15.09.2014. године
 10. Резолуција УН број 40/33 – Минимална стандардна правила за малолетничко правосуђе (тзв.Пекиншка правила) од 29.11.1985. године, доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r033.htm>, приступљено 13.07.2014. године
 11. Резолуција УН број 45/110 - Стандардна минимална правила за алтернативне казнене мере (тзв. Токијска правила), од 14.12.1990. године, доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm>, приступљено 13.07.2014. године
 12. Стандардна минимална правила о поступању са затвореницима, усвојена 1995. године у Женеви, потврђена Резолуцијом Економског и социјалног савета 663 С I (XXIV) од 31.07.1957. године, доступно на: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf, приступљено 14.09.2014. године

ИНОСТРАНИ ПРАВНИ ИЗВОРИ

1. Закон за малолетничка правда, „Службен весник на РМ“ број 87/2007, у даљем тексту и ЗМП, доступно на: <http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-maloletnichka-pravda-04-07-2007.pdf>, приступљено 11.09.2014. године
2. Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске, „Службени гласник РС“ број 10/2013, доступно на: <http://www.djeca.rs.ba/uploaded/zakon.pdf>, приступљено 11.09.2014. године
3. Закон о судовима за младеж, „Народне новине Републике Хрватске“ број 84/2011, доступно на: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_07_84_1792.html, приступљено 10.09.2014. године

4. Казенски законик Републике Словеније, „Урадни лист РС“ број 55/2008, доступно на: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=20082296>, приступљено 10.09.2014. године
5. Казенски законик Републике Словеније, „Урадни лист РС“, број 63/94, 70/94, 23/99, 40/2004, 95/2004, у даљем тексту и КЗ РС, доступно на: <https://zakonodaja.com/zakon/kz>, приступљено 10.09.2014. године
6. Кривични закон Босне и Херцеговине, „Службени гласник БиХ“ број 3/03, доступно на: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/krivichni_zakon_3_03_-_bos.pdf, приступљено 11.09.2014. године
7. Кривични законик Републике Црне Горе, „Службени лист РЦГ“ број 70/2003, доступно на: <http://sudovi.me/podaci/osct/dokumenta/312.pdf>, приступљено 11.09.2014. године

ДОМАЋИ ПРАВНИ ИЗВОРИ

1. Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник РС“ број 55/2014, доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izvršenju_krivicnih_sankcija.html, приступљено 16.09.2014. године
2. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, „Службени гласник РС“ бр. 85/05, доступно на: <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/ZAKONOMALOLETNIMIZVRSIOCIMA-lat.pdf>, приступљено 13.07.2014. године
3. Кривични законик, „Службени гласник РС“ бр. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013, доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/krivichni_zakonik.html, приступљено 15.07.2014. године
4. Правилник о кућном реду казнено-поправног завода за малолетнике, „Службени гласник РС“ број 71/2006, доступно на: <http://www.ombudsman.lls.rs/attachments/Pravilnik%20o%20kucnom%20redu%20KPZ%20za%20maloletnike.pdf>, приступљено 16.09.2014. године
приступљено 10.09.2014. године
5. Уредба о оснивању завода за извршење заводских санкција у Републици Србији, "Службени гласник РС", бр. 20/2006, 89/2009, 32/2010, 53/2011, доступно на: <http://www.ombudsman.lls.rs/attachments/Uredba%20o%20osnivanju%20zavoda.pdf>, приступљено 16.09.2014. године